

REVISTĂ DE ISTORIE A MOLDOVEI

ISSN 0936-3100

Anul V

1994

1 (17)

Academia de Științe a Republicii Moldova

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A REPUBLICII MOLDOVA
Institutul de Istorie

REVISTĂ DE ISTORIE A MOLDOVEI

I (17) 1994

ianuarie — martie

Revistă științifică
Fondată în 1990
Apare de patru ori pe an

CHIȘINĂU «ȘTIINȚA» 1994

COLEGIUL DE REDACȚIE

ION ȚURCANU (redactor-șef),
DEMIR DRAGNEV (redactor-șef adjunct),
ION VARTA (secretar de redacție),
IOAN CAPROȘU (Iași), ION CHIRTOAGA, ANDREI EȘANU,
ION JARCUTCHI, ȘERBAN PAPACOSTEA (București),
ANATOL PETRENCU, ION ȘIȘCANU,
ALEXANDRU ZUB (Iași)

*Articles appearing in this journal
are abstracted and indexed in
HISTORICAL ABSTRACTS and AMERICA:
HISTORY AND LIFE.*

STUDII

Ion Țurcanu

UNIREA CONDIȚIONATA A BASARABIEI CU ROMÂNIA LA 27 MARTIE (9 APRILIE) 1918

Am demonstrat în câteva rânduri¹ că procesul istoric care a dus la actul de la 27 martie/9 aprilie/1918 a fost deosebit de complicat și în mare parte chiar contradictoriu, așa încât, în ajunul Unirii, atmosfera generală din ținut și conjunctura politică din zona fostului front ruso-român nu favorizau o unire apropiată și trainică, deși câteva informații disperate caută să facă abatere² de la această impresie dominantă ce nu mai poate fi pusă la îndoială.

Inevitabilitatea Unirii

Cu toate acestea Unirea s-a produs. Mai mult chiar, fiind expresia cea mai convingătoare a interesului național al românilor basarabeni, încadrarea ținutului în statul român unitar se prezenta ca un fenomen firesc și irevocabil. Sînt cîțiva factori care au determinat caracterul implacabil al acestui fenomen. Am spus, pornind de la surse istorice de mare valoare, că relațiile politico-militare din zona frontului se opuneau realizării dezideratului național al românilor, dar — oricît ar părea de paradoxal — aceleași realități, modificîndu-se în defavoarea bolșevicilor, au grăbit în același timp apropierea românilor de pe cele două maluri ale Prutului. Interesul militar-strategic și politic al Antantei a lucrat în aceeași direcție, fără ca aceasta să urmărească scopul Unirii. Puterile Centrale au activat și ele în același sens, ba chiar mai energic și mai concret, propunînd României să pună stăpînire pe Basarabia, dar se înțelege că fără a dori să servească sincer și dezinteresat cauza românească³.

Atitudinea marilor puteri a creat cadrul general, favorabil pregătirii și realizării Unirii, dar nu a determinat accelerarea procesului și fixarea datei care urma să ocupe locul central în istoria Basarabiei. Acest rol a revenit altor doi factori. Unul dintre ei a fost apropierea dintre Republica Moldovenească și România, care cu fiecare zi devenea tot mai strînsă. A fost creat întîi, prin legăturile personale, de suflet, dintre românii basarabeni și cei din celelalte provincii istorice românești, un climat sociopsihologic oarecum prounionist, apoi, prin prezența militară românească, ținutul s-a rupt aproape complet de vecinii săi din răsărit, pe de o parte, iar pe de altă parte, pentru prima dată, după 1812, s-a legat politicește (iar într-o anumită măsură — chiar administrativ și economic) de România. Unul dintre cele mai grăitoare exemple, în acest sens, este modalitatea de rezolvare a problemei căii ferate basarabene prin care, din lipsă de mijloace proprii pentru întreținerea acestora și neavînd contactele necesare cu Ucraina și Rusia, Sfatul Țării hotărăște să dea «acordul său de principiu Guvernului Republicii Moldovenești pentru a încheia o convenție feroviară» cu România. «Arătați-ne altă cale de a ieși din nevoi și vom veni după Dvs., se adresa atunci P. Halippa adversarilor din parlament ai convenției. Nu există altă cale și nouă nu ne rămîne decît calea convenției. Trebuie să începem discuțiile cu acei care vor fi în stare să pună în mișcare trenurile noastre pe căile ferate, iar asta poate să o facă numai România»⁴ Prin încheierea acestei convenții, guvernul român a preluat controlul asupra

arterelor feroviare ale Basarabiei, deci și asupra unor întregi sfere ale vieții publice a ținutului, ceea ce a contribuit desigur la grăbirea și realizarea Unirii.

Totuși factorul hotărâtor al procesului accelerării Unirii au fost pretențiile teritoriale ale Ucrainei asupra Basarabiei. La 26 februarie 1918, în momentul sosirii la Iași pentru a pleca apoi la tratativele de pace cu centralii, Ion Inculeț și Daniel Ciugureanu primesc din partea lui Al. Averescu, primul ministru al României, următorul text în limba germană: «Guvernelor Germaniei, Austro-Ungariei, Turciei, Bulgariei și României.

Prin prezenta avem onoarea să declarăm că Consiliul miniștrilor poporului al Republicii Democratice Ucrainene consideră necesar a aduce la cunoștința guvernului imperial al Germaniei următoarele:

Guvernul ucrainean este adânc interesat de soarta Basarabiei, regiune de la granița Republicii ucrainene. Cu toate că regiunile populate predominant de cele două popoare, ucrainean și moldovenesc, se întrepătrund reciproc, nu poate fi îndoială că în partea de nord a teritoriului basarabean trăiesc mai mult ucraineni, iar la sud (între gurile Dunării și Nistrului, pe malul Mării Negre) ei sînt în majoritate relativă, și astfel, din punct de vedere etnografic, economic și politic, Basarabia este parte integrantă a teritoriului de bază al Republicii Democratice Ucrainene.

Stăpînind o mare parte a litoralului Mării Negre, în porțiunea vestică a căruia se află un mare centru economic, Odesa, cu care de fapt este legată toată Basarabia de sud, guvernul ucrainean consideră că orice modificare a fostei frontiere ruso-române, mai ales în părțile ei de nord și sud, încalcă adânc interesele politice și economice ale Republicii ucrainene.

Pornind de la faptul că actualmente o parte însemnată a Basarabiei este ocupată de trupe românești și că problema apartenenței de stat în viitor a Basarabiei ar putea servi drept obiect de discuții la Conferința de pace de la București, guvernul Republicii Democratice Ucrainene consideră că discutarea și soluționarea acestei chestiuni sînt posibile numai cu participarea și acordul reprezentanților guvernului ucrainean.

Președintele Consiliului de miniștri și ministrul afacerilor externe V. Golubovici»⁵.

În dezbaterile din Sfatul Țării pe marginea acestei note, P. Erhan arată care erau pretențiile concrete ale guvernului ucrainean. «Acesta, zicea el, vrea să anexeze județele Hotin, Soroca, Cetatea Albă și, în parte, județele Bălți, Orhei, Tighina și Ismail, adică toată partea nordică, tot litoralul mării și întreg malul drept al Nistrului, deci tocmai acele părți pe care se bazează toată bunăstarea ținutului nostru»⁶. Ucraina, menționa Ciugureanu în raportul prezentat în aceeași zi în parlament, «deja dă dispoziții pe o parte a teritoriului nostru. Astfel, într-o notiță din ziarul «Noua Rada» se menționează că ministrul instrucțiunii publice al Republicii Ucrainene a numit pe d. Volînschi director al gimnaziului din Ocnița, pe teritoriul Republicii Moldovenești. În Rada centrală ucraineană s-a făcut de urgență o interpelare guvernului relativ la nota trimisă statelor străine cu privire la Basarabia, și, prin majoritatea reprezentanților păturilor democratice ale populației, predispușe brutal-imperialist, avînd un reprezentant al moldovenilor transnistrieni împotriva, urgența interpelării a fost acceptată. În sfîrșit, astăzi a fost primită o telegramă, cum că Ucraina, cu acordul Austriei, a declarat că linia de cale ferată Noua Suliță — Ocnița — Bălți — Rîbnița depinde de direcția din Kiev a căilor ferate»⁷.

Această atitudine a Ucrainei a provocat agitații cu orientare diferită în rîndurile populației și ale autorităților oficiale ale Basarabiei. Erau grupări izolate care se orientau spre Ucraina naționalistă, precum a fost

zemstva oraşului Cetatea Albă*, unele îi simpatizau pe bolşevici, altele mai cătau spre vechea Rusie, cele mai multe legându-şi totuşi speranţele de România.

În şedinţa din 16 martie 1918 a Sfatului Ţării a fost aprobată nota de protest a guvernului Republicii Moldoveneşti către guvernul Ucrainei, în care se spunea, între altele: «După informaţia ce am primit, guvernul Republicii Ucrainene îşi asumă reprezentarea intereselor Republicii Moldoveneşti la Conferinţa de pace de la Bucureşti, dorind ca acolo să fie, în afară de delegaţia Republicii Moldoveneşti, şi delegaţii săi, împuterniciţi să participe la rezolvarea problemelor ce intră în competenţa exclusivă a Republicii Independente Moldoveneşti. Ținând cont de declaraţiile repetate ale Radei Ucrainene, cum că ea susţine întru totul principiul autodeterminării naţionale, pentru care ea însăşi a luptat, tot aşa ca şi guvernul Republicii Moldoveneşti, şi pe care l-a confirmat prin diferite acte şi promisiuni oficiale, începînd cu consfătuirea comisarilor guberniali din 25 iulie 1917, guvernul Republicii Moldoveneşti are onoarea de a ruga guvernul Ucrainei să comunice pe cît pot fi de adevărate aceste informaţii şi dacă sînt adevărate, atunci prin ce explică paşii făcuţi de guvernul ucrainean, care acţionează împotriva intereselor de stat ale Moldovei»⁸. Sfatul Ţării hotărîse atunci să trimită o delegaţie la Kiev pentru a discuta acolo acest conflict. Misiunea aceasta avea următoarele instrucţiuni: «1. Delegaţia trebuia să ceară recunoaşterea şi garantarea independenţei depline a Republicii Moldoveneşti în hotarele fostei gubernii a Basarabiei între Prut, Nistru, Dunăre şi Marea Neagră şi vechea graniţă austro-rusă; 2. Teritoriul Republicii Moldoveneşti în hotarele fostei gubernii a Basarabiei este indivizibil şi nici o parte a Republicii Moldoveneşti nu poate fi ruptă în folosul altui stat; 3. Intrucît Republica Moldovenească acordă pe teritoriul său ucrainenilor şi altor naţionalităţi autonomie naţional-culturală, moldovenilor de peste Nistru trebuie să li se acorde aceleaşi drepturi; 4. Pînă la Adunarea Poporană, guvernul Republicii Democratice Moldoveneşti se bazează în întregime pe platforma anunţată în Declaraţiile Sfatului Ţării din 2 decembrie 1917 şi 24 ianuarie 1918»⁹. Dar aşa cum au demonstrat, în aceeaşi şedinţă, A. Crihan, D. Ciugureanu şi S. Lihtman, această misiune era sortită de la bun început la eşec, pentru că Ucraina nu constituia, pe atunci, un factor politic serios¹⁰, aceşti deputaţi recomandînd apropierea de Germania. Însă, prin ocuparea unei părţi a Basarabiei şi prin refuzul de a admite delegaţia basarabeană la Conferinţa de pace, Puterile Centrale au demonstrat care era atitudinea lor faţă de acest ţinut. Singura forţă reală, pe care Republica Moldovenească putea conta, rămînea guvernul român. Era, prin urmare, şi firesc ca pretenţiile teritoriale ale străinilor să accelereze apropierea RDIM şi a României.

De ce, totuşi, s-a impus ideea Unirii?

După ce am demonstrat inevitabilitatea orientării, la începutul anului 1918, a Basarabiei spre România, s-ar părea că această întrebare e inutilă. Nu este aşa, pentru că orientarea nu arată, prin ea însăşi, ce formă urma să ia apropierea şi convieţuirea celor două pămînturi româneşti.

Pentru a înţelege de ce s-a mers pe formula cunoscută, ar fi bine să analizăm cum au văzut această opţiune contemporanii şi participanţii la marele eveniment. Şt. Ciobanu scria, mai tîrziu: «După proclamarea independenţei Republicii Moldoveneşti, chestiunea unirii se punea pe teren practic. Pentru toată lumea era evident că Republica Moldovenească nu poate să rămînă independentă. Populaţia era pregătită pentru acest

* Foarte repede însă, de cum luase cunoştinţă de adevărata politică a Sfatului Ţării, populaţia judeţului Cetatea Albă s-a desolidarizat de hotărîrea zemstvei.

act, se aștepta numai momentul oportun»¹¹. În 1924, arhiepiscopul Gurie Grosu spunea că «Republica Moldovenească independentă nu putea exista, fiindcă noi n-aveam nici destui oameni luminați pentru conducerea treburilor statului, nici forța necesară pentru întărirea și păstrarea libertății naționale. Cunoșcând acestea și îndemnat de rudenia de sînge a noastră cu frații din Regatul român, Sfatul Țării a declarat unirea cu România»¹². Tot atunci, istoricul bucovinean Ion Nistor, participant, și el, la unele evenimente din Basarabia, scria: «De formă, Basarabia era un stat independent, în realitate însă noua republică n-avea nici organizarea cuvenită și nici condițiile de dezvoltare necesare pentru propășirea unui stat. Fiecare om cu judecată își putea da seama că proclamarea independenței republicii nu era decît un expedient vremelnic în calea dezlegării definitive a chestiunii basarabene. Toți bunii patrioți români din Basarabia erau încredințați că singura soluție a problemei politice a patriei lor nu putea fi alta decît unirea ei cu vechea Moldovă, din trupul căreia fusese ruptă de ruși cu o sută de ani în urmă»¹³. On. Ghibu scria și el, cam pe atunci, că «un lucru era clar pentru absolut toți oamenii cu o oarecare răspundere din Basarabia, și anume că Republica Moldovenească nu putea exista ca stat independent... Basarabia trebuia să se unească cu o țară vecină și, după tot ce se petrecuse pînă aci, această țară nu mai putea fi Rusia, ci România»¹⁴. Materialele ședințelor Sfatului Țării demonstrează că așa gîndeau și unii oameni politici basarabeni¹⁵. Această părere a și devenit dominantă în istoriografia națională, așa încît s-a ajuns nici să nu mai fie pusă în discuție.

Astăzi însă problema se arată a fi mai nuanțată. Constatăm, întîi, gîndul că convingerea necesității realizării Unirii nu a fost dominantă în Basarabia întotdeauna, nici după proclamarea în 1917 a Republicii Moldovenești și nici chiar după intrarea în ținut a trupelor române. Al. Boldur opinează că, după ce armata română s-a aflat o vreme în Basarabia, asigurînd în ținut ordinea, «în acel moment cînd între armată și societatea politică a căzut un obstacol invizibil, atunci s-au și pus începuturile psihologice ale Unirii»¹⁶. Alții au mers mai departe. On. Ghibu afirma — e adevărat că dintr-o pornire împotriva lui C. Stere — că așa cum s-a făcut Unirea, s-au «forțat lucrurile, cari altfel, lăsate să meargă de la sine, în mod natural, ar fi avut un sfîrșit mai frumos», pentru că, zice el, «Unirea forțată... a dezbinat oamenii»¹⁷. Cam așa credea și generalul M. Schina¹⁸, influențat, probabil, de ce a citit la Ghibu și la alții care gîndeau la fel, dar mai ales convins de capacitatea propagandistică a trupelor române abia intrate în Basarabia. Pînă la un punct, părerea aceasta merită toată atenția istoricului, de vreme ce pare să fi fost împărtășită și de M. Sadoveanu care punea mare preț pe probitatea morală și imaginația politică a intelectualilor basarabeni trecuți prin școala revoluționarismului rusesc¹⁹.

Așadar, se poate vorbi despre o viziune foarte interesantă și, probabil, foarte fructuoasă, dar aproape necunoscută, asupra problemei Unirii. Viziunea aceasta, prin faptul că pune la îndoială felul și mai ales termenele în care s-a realizat Unirea, este complet diferită de conceptul ce mai domină încă aproape absolut istoriografia națională. Nu am aici scopul să adîncesc cercetarea în această direcție pe temeiul bogatelor surse documentare, ce ne stau astăzi la dispoziție, situație cu totul nouă pentru istoricul fără permis de intrare în cabinetele nomenclaturii de partid de mai deunăzi, atît se poate spune deocamdată că documentele istorice din acea vreme nu contestă, în marea lor majoritate, validitatea acestei păreri.

Dacă aș fi la începutul cercetării problemei unirii Basarabiei, m-aș vedea obligat să examinez în complex chestiunea tuturor factorilor — nu numai a premiselor Unirii, cum am făcut-o deja în primele pagini ale studiului — ce au fost în anumită conexiune cu acest fenomen, deosebit de tentantă pentru istoric fiind mai ales atitudinea României fa-

ță de această provincie atât în anii 1917—1918, cât și mult mai înainte, chiar îndată după 1812, dar mai cu seamă după 1859 și 1878. Nu o putem face fără a nu primejdui structura lucrării și cursivitatea gândului autorului, dar câteva referințe la atitudinea din ajunul Unirii a conducerii României față de Basarabia și în special relativ la revoluția basarabeană sînt indispensabile pentru înțelegerea cursului evenimentelor care s-au desfășurat aici. Am mai scris despre rezervele pe care oficialitățile românești de la Iași le arătau, pe la sfîrșitul anului 1917 — începutul anului 1918, față de evoluția politică a Basarabiei și chiar față de eventualitatea retragerii armatei române în acest ținut²⁰. Cîteva detalii suplimentare ar putea contura mai clar imaginea raporturilor oficiale — și nu numai — ale celor două părți românești. Pe la sfîrșitul lunii februarie 1918, generalul Al. Averescu, prim-ministru al României, se arăta destul de rezervat față de chestiunea unirii Basarabiei, zicînd că «trebuie mai întîi făcute demersurile necesare pentru a li se recunoaște (basarabenilor — *n. a.*) calitatea de stat independent»²¹. După întrevederea din 27 februarie 1918 de la Răcăciuni a regelui Ferdinand, care era însoțit și de Al. Averescu, cu C. Czernin, pe atunci ministru de externe al Austro-Ungariei, Al. Marghiloman notează cîte ceva din discuția lui cu acesta din urmă: «Czernin a fost izbit de insistența cu care Averescu și regele criticau Basarabia. «Cultură de doctrine maximaliste», a spus regele. Eu (Al. M. — *n. a.*): Dar atunci de ce s-au dus acolo? Czernin: Spun că numai pentru a-și asigura liniile de aprovizionare. Czernin crede însă că ei se arătau astfel, numai pentru a nu acredita scuza că Basarabia e o despăgubire bună în locul Dobrogei»²². După întoarcerea de la Chișinău, unde participase la proclamarea unirii Basarabiei, Al. Marghiloman merge la rege pentru a-și «da seama de ceea ce s-a petrecut. Nici un cuvînt de mulțumire!»²³. Tot el menționează că, la sărbătorirea acestui act la Iași, în ziua de 30 martie, «Inculeț a avut voie să răspundă» (subl. n. — *I. T.*) la toastul regelui²⁴. Este evident că entuziasmul oficialităților române — în măsura în care se poate vorbi despre așa ceva — era destul de reticent. Fără îndoială că în bună parte aceasta își are explicația în raporturile României cu aliații săi în război și, în special, în înțelegerea la care convenise cu Rusia la începutul conflagrației. Dar e clar că a fost ceva mai mult decît atât, iar aceasta nu poate fi înțeles decît pe măsura elucidării locului Basarabiei în evoluția ideii unității naționale românești cu mult pînă la 1918.

Deocamdată este însă limpede că România nu putea face pe cont propriu, din proprie inițiativă — dată fiind și situația catastrofală în care se afla ea în acel moment — unirea acestei provincii fără asentimentul marilor puteri, pe care acestea l-au dat, așa cum am arătat și în altă parte²⁵. Horstman, șeful Secției politice a administrației germane din România ocupată, îi spunea, la 4 februarie 1918, lui Al. Marghiloman: «România pînă la Siret va rămîne cu armata de ocupație și de la Siret la Nistru cu armata română, care ar avea și cîțiva ofițeri germani pe lîngă ea... Și vă vom ajuta — la nevoie chiar cu trupe — să luați Basarabia și să vă apărați contra maximaliștilor»²⁶. Cu scurgerea timpului, nemții devin și mai insistenți, în stăruința de a-i determina pe români să semneze pacea separată. La 14/27 martie 1918, J. Kriege îi spunea lui Al. Marghiloman: «Cum aveți Basarabia, să nu vă plîngeți. Mulțumiți lui Dumnezeu că ați scăpat așa ușor; pot să vă asigur că, urmînd un proiect care se hotărîse, erați definitiv împărțiți: Rusia avea Moldova, și Austria, România»²⁷.

Crezînd în victoria centralilor și semnînd pacea, guvernul germanofil al lui Al. Marghiloman se împacă cu gîndul că, pierzînd întinse teritorii în restul țării, cîștigă cel puțin Basarabia. De altfel, chiar și unii oameni politici din tabăra adversă vedeau în Basarabia o compensație, în caz de capitulare în fața nemților²⁸.

Dar, propunînd României Basarabia, centralii nu se gîndeau la o unire durabilă a acestora, cu atît mai puţin la respectarea integrităţii teritoriului basarabeian, ca pămînt românesc. Nici Antanta nu avea vreun interes să garanteze României stăpînirea, în viitor, a ținuturilor dintre Prut și Nistru, mai ales că aceasta nu intra în prevederile Tratatului de la București din 4/17 august 1916. Însă, pentru moment, din rațiuni politice și strategice — refacerea frontului estic, suprimarea bolșevismului și readucerea Rusiei în război — ea avea interesul să susțină o unire formală a Basarabiei. Nesiguranța asupra perspectivei evoluției evenimentelor făcea ca nici România să nu insiste asupra unei formule categorice privind forma realizării unirii.

Inițiativele

Tradiția istoriografică susține că rolul principal în realizarea Unirii l-a jucat Sfatul Țării. Această părere își are originea în actele oficiale ale parlamentelor și guvernelor României și Basarabiei, precum și în relatările foștilor deputați ai parlamentului basarabeian, și este atît de răspîndită, încît s-ar crede că nici nu mai poate fi discutată. Dar o citire atentă a diferitelor surse și scrieri referitoare la acest fenomen ne îndeamnă să credem într-un concurs de factori și împrejurări.

S-a vorbit adeseori despre tendințele spre unire ale maselor populare ale românilor basarabeni, s-a scris despre inițiativele în acest sens ale unor instituții, formațiuni și personalități aparte. E drept că despre atare inițiative aflăm aproape numai din memoriile unor participanți la acele evenimente, ca acelea ale lui Pan Halippa, An. Moraru, I. Păcăluță, M. Schina ș. a. Generalul Schina, de pildă, susține că «unirea Basarabiei s-a făcut în sate de întreaga țărănime moldovenească... cu atîta putere și entuziasm, încît chiar dacă Sfatul Țării ar mai fi întîrziat votarea, ar fi fost copleșit și tîrît de curentul poporului moldovenească»²⁹.

Este adevărat că există cîteva documente care conduc la impresia unei largi inițiative populare în favoarea Unirii. Cele mai importante par a fi hotărîrile luate, la 3 și, respectiv, 13 martie 1918, de adunările comune ale zemstvelor cu marii proprietari din județele Bălți și Soroca³⁰. Pînă acum istoriografia națională a tratat aceste decizii ca pe niște dovezi de manifestare spontană a tendințelor populației basarabene spre Unire. Să vedem dacă într-adevăr se pot trage din ele concluzii atît de explicate.

Constatăm, întîi, că textele ambelor hotărîri sînt identice, adică vorbesc, de fapt, despre o singură inițiativă, conținînd, ca prevedere principală, următoarea stipulație: «Cerem unirea Basarabiei cu Regatul României sub al cărui regim constituțional și sub ocrotirea legilor căruia, de monarhie democratică, vedem siguranța existenței noastre naționale și a propășirii economice și culturale».

În al doilea rînd, din anumite mărturii, numărul căroră va crește cu timpul, se vede că în aceste acțiuni era implicată și administrația militară românească, și se pare că cea mai mare sîrguință a arătat generalul Schina. O recunoaște și el, într-un fel, cînd mărturisește că inițiatorii de la Bălți ai Unirii i-au cerut anume lui să ia textul hotărîrii pentru a «fi transmis M. S. Regelui»³¹.

În al treilea rînd, citind listele acelor care au semnat hotărîrile de la Bălți și Soroca, constatăm în ele nume cunoscute de fruntași naționaliști din Partidul Național Moldovenesc și din Sfatul Țării, ca Em. Catelly, V. Stroescu, V. Săcară, Leonida Țurcan, Vasile Bărcă și Teodosie Bărcă. Este evident că, avînd anumită susținere și încurajare, Blocul Moldovenesc din Sfatul Țării, dacă nu a inițiat, cel puțin a participat la manifestările la care pentru prima dată s-a pus în mod public problema Unirii. Pînă pe la mijlocul lunii martie 1918, astfel de acțiuni erau

în stadiu de pregătire la Orhei³², Tighina și în alte județe, dar înrăutățirea situației externe a Republicii Moldovenești a determinat Sfatul Țării să interzică instituțiilor și populației să mai ia astfel de decizii³³.

În al patrulea rînd, așa cum se vede foarte bine și din conținutul celor două documente, hotărârile adunărilor unioniste de la Bălți și Soroca au fost, în mare parte, dar poate chiar în mod hotărîtor, opera marilor proprietari, în genere a unei pături de basarabeni mai cu multă stare. În special marii proprietari funciari s-au adresat în repetate rînduri, direct și prin intermediari, regelui României pentru a pune capăt revoluției, a lichida Sfatul Țării și a întrona ordinea, desigur în sensul dorit de ei. Vorbind, la 5 martie 1918, în Sfatul Țării despre misiunea sa, împreună cu I. Inculeț, la Iași în zilele de 26—28 februarie, D. Ciugureanu mai adăuga și această informație: «Înainte de plecarea noastră din Iași, acolo sosise o altă delegație a republicii noastre, delegația boierilor, din care făceau parte Glavce, Semigradov, Syndino și alții. Acești domni au plecat fără să aibă pașapoarte pentru străinătate, și ne vom stărui, după întoarcerea lor, să lămurim cauzele acestei încălcări a legii. Noi am auzit că scopul sosirii lor acolo era de a atrage atenția guvernului român la declarația agrară nechibzuită, după părerea lor, adoptată de parlamentul și guvernul nostru. Sosirea lor a produs o impresie neplăcută asupra societății românești, și cred că vor fi primiți după această impresie, așa încît din partea aceasta nu ne amenință nici o primejdie»³⁴. Ciugureanu însă se înșela³⁵, pentru că peste o săptămînă regele Ferdinand primește o delegație a Uniunii proprietarilor funciari basarabeni³⁶ alcătuită de P. Synadino, N. Botezatu, S. Cavaliotti, V. Șerer, Gh. Gonata, A. Synadino și alți cîțiva și care a înaintat suveranului român un memoriu ce se sfîrșește cu aceste cuvinte: «Rugăm Majestatea Voastră să permită ca sora noastră România să restabilească aceleași condițiuni de viață corectă și normală, care domnesc în România, împiedicînd astfel ca demagogia, care întotdeauna însoțește revoluția, să întunece cei dinții pași în organizarea Basarabiei și a unirii ei libere cu România»³⁷. La 10 martie, proprietarii mari înaintau guvernului de la Iași un alt memoriu, mult mai întins, ce conține o analiză a situației politice și economice a Basarabiei, în care se spunea: «Guvernul actual (basarabean — *n. a.*) nu face altceva decît de a trăi prin expediente zilnice fără a face vreo organizare administrativă. Această stare de lucruri nu mai poate dura. Ea pune în pericol și viitorul Basarabiei, și tendințele ei de unire cu România. De aceea cerem ca... un moment mai curînd România, cu care noi fără nici un înconjur cerem a fi uniți, să ne dea sprijinul, sfatul și concursul moral și material pentru a înlătura o stare de revoluție organizată de un pretins Sfat al Țării»³⁸. La 19 martie, moșierii sînt din nou primiți de rege și de prim-ministru, promițînd supunere legilor românești³⁹. La 24 martie, Marghiloman nota că a fost vizitat de proprietarul basarabean Pruncu, «membru al Radei din Chiev, foarte naționalist român»⁴⁰, voind să organizeze o mișcare de apropiere pentru cei 500 de mii (?) de români de pe tărîmul stîng al Nistrului, de opus pretențiilor Ucrainei asupra nordului Basarabiei. Disprețuitor pentru Inculeț și tovarășii săi, «copii proști», el recomanda pe Dimitrie Semigradov, fost membru al Consiliului de Stat din Petrograd, ca cel mai distins dintre basarabeni, Vladimir Hertza, Gore, care a și fost la mine, generalul Cantacuzino, care e încă la Chiev, și Synadino, deși grec»⁴¹.

Documentele istorice care ne stau la dispoziție, deocamdată nu sînt în stare să dezvăluie întreg mecanismul organizării și realizării Unirii, însă din cele demonstrate mai sus se vede clar că au existat mai mulți factori care, obiectiv, au lucrat în același, sens, dar care porneau din interese și orientări politice diferite, uneori chiar antagoniste. La această etapă a cercetării, un lucru devine limpede: masele populare trebuie excluse din lista acestor factori.

Se înțelege că în chestiuni politice, de felul cum a fost Unirea Basarabiei, un rol deosebit a jucat inițiativa particulară, dar tocmai aceasta este fenomenul care se cercetează cel mai greu. Sînt foarte multe informații în acest sens, mai ales sînt destul de multe amintiri, dar citindu-le pe toate, am constatat că cele mai multe sînt foarte subiective, deși există și cîteva excepții de valoare, cum ar fi notele politice ale lui Al. Marghiloman sau notițele zilnice din război ale generalului Al. Averescu, ori relatările memorialistice ale lui I. Inculeț. Pe măsura acumulării și studierii materialelor documentare, se face posibilă și aprecierea valorii adecvate a surselor memorialistice. Voi încerca să arăt cum au decurs evenimentele la etapa finală a realizării Unirii și în special pregătirea actului de la 27 martie/9 aprilie 1918, operînd cu cele trei surse memorialistice, dar apelînd și la folosirea documentelor de arhivă, cînd va fi nevoie și în măsura în care va fi cu putință.

Al. Averescu nota în zilnicul său, la 28 februarie 1918: «Acum cîteva zile* a venit la mine dl. Inculeț, Președintele Republicii, să-mi spună că Parlamentul lor (Sfatul Țării) este aproape în unanimitate pentru unirea cu România. Cînd voim să venim, se va face imediat, căci ei sînt gata»⁴². I. Inculeț a confirmat, mai tîrziu, această relatare⁴³, dar la mai puțin de o lună de la întrevvedere cu generalul, pe cînd se afla într-o nouă delegație la Iași, credea altfel, motivînd că «situația se schimba-se», deși ea rămase aceeași. «Era în ziua de 23 martie 1918, scrie I. Inculeț. La ora 11, am fost invitați la Consiliul de Miniștri în Iași. Prezida Marghiloman. De față toți miniștrii: Arion, generalul Hârjeu, Ghica-Comanești, Mitileneu, Garoflid Meissner, Săulescu. Din partea Republicii Moldovenești — Ciugureanu, Halippa și eu. Imediat, pe neașteptate pentru noi, Marghiloman pune chestiunea Unirii Basarabiei. Așteaptă răspunsul nostru. Halippa, luînd cuvîntul primul, se declară imediat pentru Unire. Ciugureanu face același lucru, însă adaugă că „va fi interesantă atitudinea d-lui Inculeț, care are multă trecere la deputații Sfatului Țării”»⁴⁴. Inculeț a ezitat, cerînd răgaz, timp în care, va zice el, urma să consulte șefii misiunilor diplomatice ale țărilor din Antanta, pentru a ști dacă aceste țări vor susține unirea Basarabiei la viitoarea conferință de pace. După ce zice că a obținut răspunsul precumpănit afirmativ al acestora, el notează în continuare: «mai rămînea a doua rezervă — reformele noastre înfăptuite în Basarabia. M-am hotărît să cer Unire condiționată, adică reforma agrară și votul universal să fie respectate în Basarabia. Primul-ministru Merghiloman, căruia i-am comunicat și lui despre vizitele făcute la miniștrii aliați, a primit condițiunile»⁴⁵. Dacă se ține cont de faptul că în 1928, cînd își publica amintirile, Inculeț nu putea zice că a fost împotriva Unirii, atunci rezervele sale față de propunerea lui Marghiloman trebuie văzute ca dezacord, iar formula «unire condiționată» — ca un compromis și cedări din ambele părți. Notele lui Marghiloman sînt foarte interesante, din punctul de vedere al felului cum s-a realizat acest compromis și cum s-a pregătit actul de la 27 martie 1918.

La 20 martie 1918, Inculeț, Ciugureanu și Halippa sosesc la Iași, pentru ca de acolo, zice P. Cazacu, «să plece la București pentru a trata pacea în numele republicii independente cu puterile centrale»⁴⁶. Dar, pe neașteptate, cum zice și Inculeț, li se aduce la cunoștință hotărîrea guvernului român de a realiza unirea. În ziua aceea Marghiloman a notat: «Lungă întrevvedere cu membrii delegației Basarabiei: Inculeț, președintele Sfatului Țării, dr. Ciugureanu, preșident al consiliului miniștrilor, și Halippa, vice-preșident al Sfatului Țării. Teza mea: Basarabia prea slabă pentru a trăi singură și despărțită; ucrainenii pîndesc nordul și litoralul mării; nici bani, nici armată. Unirea le-ar face un singur serviciu: să oprească dezmembrarea. Inculeț, ex-agent al lui Ke-

* De fapt, nu înainte de 26 februarie 1918.

renski*, nu vrea decât unirea cu autonomie deplină, ceilalți doi — unirea. Le vorbesc de egalitate în drepturi, de miniștri luând loc printre noi etc.»⁴⁷. Hotărîrea definitivă urma să fie peste trei zile, în ședința guvernului român, la care fusese invitat și Stere, de la București. «La ora 11 Consiliu de miniștri, scrie Marghiloman, la care iau parte Inculeț, Ciugureanu și Halippa. Stere asistă la ședință. Recapitulez ceea ce spuseseam delegației: neputința pentru un stat mic în formațiune de a păstra integritatea sa între Ucraina, Austria și România, și condițiile ce le consimt în cazul unirii proclamate de ei... Stere vorbește mult, dar cu căldură și bunsimț. Inculeț se apără ca un slav, viclean și liniștit: Se va păstra Sfatul Țării? Se va păstra un guvern? Care va fi administrația? Și Halippa adaugă: Care va fi dreptul electoral, și dacă femeile își vor păstra votul? Răspund: Sfatul va fi dizolvat, căci camera și senatul, din care vor face parte, reprezintă Națiunea. Nu va mai fi guvern, fiindcă delegații Basarabiei vor face parte din consiliul de miniștri, ca miniștri români. Dacă se cere un comitet consultativ, un fel de consiliu de stat, îl vom da. Regimul agrar stabilit de ei va fi respectat pînă la Constituantă și chiar nu se va atinge de el nimeni, dacă primesc indemnitate prealabilă pentru pămînturile expropriate. Regimul provincial neatins și admit ca pentru consiliile județene femeile să-și păstreze votul. Strîngeri de mînă. Felicitări. Dar nu s-a fixat nimic ca program, și Inculeț e tot nedumerit»⁴⁸.

Mărturiile acestea demonstrează, fără putință de tăgadă că ideea proclamării Unirii anume la 27 martie nu a venit de la liderii politici basarabeni. În Sfatul Țării, pentru unire imediată, pleda, se pare, numai Blocul Moldovenesc, dar sigur că el n-a fixat data. P. Cazacu, participant activ la evenimentele din zilele acelea, scria că atunci cînd Marghiloman a adus la cunoștința delegației celor trei basarabeni hotărîrea de a face unirea, «dnul Ciugureanu, în numele său și al prietenilor săi din blocul moldovenesc, a promis, din primul moment și fără nici o ezitare, tot sprijinul»⁴⁹. Moldovenii din Frația țărănească, între care Inculeț, Erhan, Halippa, nu se grăbeau deloc. Halippa își va aminti, mult mai tîrziu, că pe atunci cînd în unele județe au început să fie convocate adunări prounioniste, Sfatul Țării a cerut organelor administrative locale «să asculte indicațiile de la centru, să se ocupe numai de probleme gospodărești și să nu se arunce în sfera celor politice, care erau rezervate Sfatului Țării și Consiliului de Miniștri»⁵⁰. Deci, el nu încearcă să dezvinovățească Sfatul Țării pentru hotărîrea sa din 16 martie 1918, care interzicea adunările ce proclamau unirea cu România, ci dimpotrivă, îl apără. Iar Inculeț, la 23 martie, era departe de a fi hotărît să facă repede Unirea, chiar și condiționată.

Intrucît Blocul Moldovenesc nu putea organiza întreaga activitate în vederea Unirii și nici fixa data programării ei, pe cînd conducerea Sfatului Țării era, în cel mai fericit caz, ezitantă, inițiativa aceasta a revenit guvernului României și forțelor care îl sprijineau. Încă în ianuarie 1918, conservatorii vorbeau despre «interesul superior al luării Basarabiei»⁵¹. Deja atunci începea pregătirea pentru acceptarea propunerii centralilor de a lua Basarabia în schimbul cedării Dobrogei. În ședința din 23 martie a guvernului român, Inculeț, referindu-se la o amenințare a lui V. Arion, ministru în acel cabinet, care ar fi zis că dacă nu se va face unire, «va fi anexiune, întreabă dacă este siguranță pentru Basarabia ca să nu sufere vreo amputare în caz de unire», Marghiloman caută să-l liniștească, «vorbind de asigurările verbale confirmate din partea lui Kühlmann**», de a avea mînă liberă»⁵², în sensul că cen-

* Apreciere îndoielnică ce venea, probabil, de la persoane ce nu-l agreau pe Inculeț, pentru că nici o sursă sigură, nici amintirile sale, nu lasă să se înțeleagă că ar fi fost în raporturi apropiate cu Kerenski.

** Delegatul Germaniei la tratativele de pace de la București, în primăvara anului 1918.

tralii nu se vor amesteca în viața internă a provinciei. Generalul Schina își amintea că la banchetul dat de Marghiloman în seara zilei de 27 martie la Chișinău, premierul român ar fi spus: «Unirea Basarabiei s-a făcut la București»⁵³, adică prin înțelegere cu centralii. Această relatare nu poate fi pusă la îndoială, pentru că în aceeași zi, în ședința Sfatului Țării, Marghiloman a spus și aceste cuvinte: «La conferința de pace din București (e vorba de negocierile dintre centrali și guvernul român, nu de conferință ca atare — *n. a.*), am lămurit condițiunile prin care s-ar putea păstra integritatea și nedespărțirea Basarabiei, și eu am grăbit să vin aci, în mijlocul domniilor voastre»⁵⁴.

Răpind regatului român Dobrogea, centralii îi lăsau Basarabia care restabilea legătura acestuia cu marea. «Eu vă rog să vă gândiți, li se adresa Const. Stere deputaților Sfatului Țării, la 27 martie, în fața cărei dileme trebuie să stea statul român, dacă Sfatul Țării ar respinge ideea Unirii... Fiindcă fără a avea acces la mare, România nu poate trăi». Și atunci «ea va fi nevoită să anexeze Basarabia fără consimțământul nostru sau să se bazeze pe alte elemente ale societății, anume acele elemente care de multe ori în viața istorică a Basarabiei aveau singure dreptul de a vorbi în numele ei»⁵⁵.

Așadar, condițiile concrete de realizare a Unirii demonstrează o dată în plus că actul de la 27 martie 1918 a fost, întâi de toate, opera înțelegerii guvernului român de atunci cu centralii, și că, atunci, unirea s-ar fi putut face, într-adevăr, independent de atitudinea Sfatului Țării. Faptul că nu s-a făcut, totuși, fără Sfatul Țării și s-a reușit a fi evitat astfel un foarte serios conflict, este rezultatul unei mari opere diplomatice, la care au conlucrat atât lideri politici din Basarabia și România, cât și anumite misiuni diplomatice străine.

În martie 1918, deznodământul confruntării militare dintre cele două mari blocuri era încă foarte departe, de aceea nedumerirea, pe care Marghiloman o constată la Inculeț, era cât se poate de firească. După 1918 și după 1920, când Unirea a fost recunoscută de marile puteri, era ușor de zis că aceasta a fost dorită de toată lumea încă pînă la 27 martie 1918. Tocmai de aceea trebuie să se dea Cezarului ce e a Cezarului. În acest sens meritul lui Marghiloman și al lui Stere este enorm. E zadarnic a mai încerca a-i denigra prin faptul că au tratat cu centralii, pentru că astăzi știm prea bine că Antanta nu avea de gînd să dea României Basarabia; dimpotrivă, prin jocul ei periculos cu Rusia, îi oferea acesteia întreaga Moldovă istorică, și poate mai mult decît atât, de vreme ce îi pune pe tacîm Strîmtorile.

Organizarea și realizarea Unirii

La stadiul actual al cercetării, se poate vorbi despre cîteva etape ale acestui proces.

Prima etapă o constituie inițiativele autorităților Puterilor Centrale din România și tratativele acestora cu liderii politici români în vederea luării definitive în stăpînire a Basarabiei de către România. Am spus mai sus că deja în ianuarie unii din acești lideri examinau în serios această posibilitate. Nu încapă îndoială că există o legătură între aceste înțelegeri și faptul proclamării independenței Republicii Moldovenești anume la 24 ianuarie 1918. În corespundere cu aceste înțelegeri și pe măsură ce lumea politică românească accepta condițiile impuse de centrali, tratatul de la Buftea fiind cea mai bună dovadă în acest sens, oficialitățile române se pregăteau pentru a lua în stăpînire legală Basarabia.

Desigur, Inculeț avea destule motive să fie neîncredător.

Din scurta ședere pe care au avut-o la Iași, la sfîrșitul lunii februarie 1918, Inculeț și Ciugureanu au înțeles că noul guvern, al conservatorilor, ce se afla în stadiu de formare, era intenționat să reali-

zeze acest plan în timpul cel mai apropiat. «Marghiloman este rusofob, declara Ciugureanu în ședința Sfatului Țării din 5 martie, și el întotdeauna a visat să smulgă Basarabia de la Rusia. Eu însă mă bazez pe concepția politică realistă a acestui om de stat, care-și va schimba atitudinea față de Republica Moldovenească și nu o va lipsi de independență»⁵⁶.

La 3 martie 1918, adică cu doar trei zile înainte de semnarea tratatului de la Buftea, Marghiloman nota: «Cu Prezan și Hârjeu ne ocupăm de Basarabia. Sfatul Țării, după ce depoused pe proprietari, s-a întors la sentimente mai puțin spoliatoare și a fixat reguli de lucru, care nu lasă însă marilor proprietari mijloace ca să-și cultive moșiile. În ajun, proprietarii primiți de rege și de mine: ei propun să se supună legii românești votată la Iași»⁵⁷. Așadar, Marghiloman lucra cu ministrul de război și cu șeful cartierului general în vederea creării condițiilor militare corespunzătoare pentru momentul luării în stăpânire legală a Basarabiei, iar pe de altă parte, se consulta cu marii proprietari cum s-o facă mai bine, pe când atitudinea sa față de Sfatul Țării este cât se poate de negativă. Această atitudine s-a manifestat, când într-un fel, când în altul, și la Chișinău, în ziua votării Unirii.

La cea de-a doua etapă au avut loc adunările prounioniste din județele Bălți și Soroca, precum și câteva manifestări de atitudini unioniste în mijlocul intelectualității și studenților basarabeni. La inițierea acestor mișcări au participat ofițeri din armata română, care se afla în ținut, deputați din Blocul Moldovenesc al Sfatului Țării și mari proprietari. Un rol deosebit, la această etapă, au jucat întrevederile repetate ale marilor proprietari basarabeni cu regele și cu alte persoane de prim rang ale României. Toate acțiunile acestea au ținut spre același obiectiv, dar dacă misiunile moșierilor au fost spontane, nu același lucru se poate spune și despre celelalte acțiuni. O constatăm din relațiile unor contemporani ai evenimentelor. P. Cazacu scrie că la 20 martie cei trei lideri basarabeni «sunt puși în cunoștință de hotărârea guvernului român de a accepta solicitările de unire, venite de la diferite grupuri de cetățeni ai republicii»⁵⁸. Este evident că dacă guvernul n-ar fi avut nici o legătură cu aceste solicitări, nu s-ar fi grăbit să le impună Sfatului Țării, cu atât mai mult cu cât acestea nu au cuprins decât două județe și parțial Chișinăul, iar în parlamentul basarabean predominau, în acel moment, predispozițiile antiunioniste. Nu este de ignorat nici coincidența, în timp, a acestor solicitări cu preparativele de unire ale guvernului român.

A treia etapă au făcut-o tratativele și discuțiile celor trei lideri basarabeni cu guvernul român și cu C. Stere, în zilele de 20—23 martie. Discuțiile au arătat destul de limpede care erau, la acel moment, raporturile dintre părțile angajate în realizarea Unirii și mai ales ce statut urma să aibă Basarabia după unire. Probabil, tocmai pentru că în cadrul acelor tratative au fost dezbătute în fond toate problemele care urmau să fie rezolvate definitiv în ședința Sfatului Țării din 27 martie, autorii unor cărți despre acel fenomen au crezut că chestiunea Unirii a fost hotărâtă definitiv anume la acele tratative. Dacă s-ar fi întâmplat așa, atunci guvernului român i-ar fi fost suficient să-i pună pe liderii basarabeni din Sfatul Țării în fața mișcării unioniste, pentru a-i convinge că nu aveau altă ieșire decât aceea impusă de masele populare. Dar — lucru deosebit de semnificativ! — Marghiloman nu spune nici un cuvânt despre inițiativele prounioniste, ci dimpotrivă, depune eforturi stăruitoare pentru a-l convinge pe Inculeț să facă tot ce poate pentru ca Sfatul Țării să proclame Unirea. De altfel, P. Cazacu, care credea că, după aceste tratative, misiunea parlamentului basarabean se reducea la o simplă formalitate, scrie că «guvernul le propune și d-lor (celor trei — *n. a.*) să supuie chestiunea aceasta deliberărilor Sfatului Țării»⁵⁹. Apoi și faptul că în activitatea de pregătire a Unirii a fost atras Ste-

re, care urma să depună mari stăruințe în acest sens și la tratativele cu cei trei lideri, și mai ales la Chișinău, demonstra că fără Sfatul Țării unirea cu greu s-ar fi putut închipui.

Din cea a doua jumătate a zilei de 24 martie, când la Chișinău vine Stere, însoțit de cei trei lideri basarabeni, începe cea de a patra etapă, care a ținut până la mijlocul zilei de 27 martie, adică până în momentul deschiderii ședinței în care urma să fie proclamată Unirea. Importanța acelor zile nu a fost încă apreciată adecvat de acei care au scris despre perioada respectivă. «Este evident, menționează P. Cazacu, că era dinainte cunoscut și de prieteni și de adversari că rezultatul votului va fi favorabil, întrucât majoritatea în Sfatul Țării era moldovenească și avea această dorință în suflet demult»⁶⁰. Tot așa credea și Șt. Cioabanu⁶¹. În realitate, nu a fost așa, dovadă fiind munca enormă depusă de Stere și de părtașii lui din Blocul Moldovenesc, iar de la 26 martie — și de către unii oameni politici și funcționari veniți cu Marghiloman, de la Iași. Din momentul sosirii lui Stere, cu câteva zile înainte de 27 martie, își amintea Elena Alistar, «au început a se purta vorbe în mod serios despre actul Unirii. Toți deputații erau foarte animați — atît cei care erau pentru Unire, cît și cei care erau contra. În zilele acelea au fost multe ședințe ale blocului (Moldovenesc — *n. a.*) și ale țăranilor (Frației țărănești — *n. a.*)»⁶². De altfel și P. Cazacu știa cîte eforturi s-au cerut din partea organizatorilor Unirii în zilele care au precedat proclamarea ei: «Într-o serie de convorbiri, conferințe, discuții, interviuri, discursuri, toasturi — chestiunea unirii repede s-a pus pe bazele ei istorice, naționale și morale ale dreptului la viață politică și culturală națională a moldovenilor...»⁶³. Din păcate, referințe mai cuprinzătoare și mai concrete la acea activitate găsim doar în notele lui Marghiloman, dar și acestea — numai de la 26 și 27 martie. Sosit la Chișinău în dimineața zilei de 26 martie, Marghiloman este interesat, întîi de toate, de predispozițiile din Sfatul Țării. «Politicește, zice el, referindu-se la activitatea pregătitoare desfășurată printre deputați, am făcut un mare pas: Stere asigură că avem majoritatea. «Am făcut 28 de discursuri, spune el, și s-au făcut kilometri de vorbărie». Constat că toată lumea se agită... Uniunea proprietarilor nu ia în seamă și disprețuiește tot ce e la putere. Trimit pe delegați la Synadino, care pare-se trebuia să mă primească la el, dar guvernul, cu drept cuvînt, s-a împotrivit. Inculeț s-a hotărît, mi-a dat asigurare; dar Țiganco îi combate influența și divide grupul țăranilor, al cărui lider nediscutat fusese pînă atunci»⁶⁴.

Deci, la primele contacte cu deputații și lumea politică din Chișinău, Marghiloman constată o situație insuficient de încurajatoare. Pe de o parte, Stere îi dă asigurări că deputații sînt pregătiți pentru a vota Unirea, dar pe de altă parte, Frațiunea țărănească era dominată de antiunioniști. Inculeț, care la Iași ezita, acum zice că e și el unionist, dar premierul român încă nu are încredere deplină în el. Pe deasupra, Sfatul Țării și guvernul Republicii Moldovenești erau în liti-giu de neîmpăcat cu marii proprietari, ceea ce constituia un pericol serios pentru ideea Unirii. Marghiloman nu-și ascunde reticența față de Sfatul Țării și simpatia pentru moșieri.

Găzduit la Hôtel de Londre, premierul se include el însuși foarte activ, împreună cu miniștrii și ceilalți funcționari care îl însoțeau, în crearea atmosferei politice pe care o dorea, căutînd a vedea cît mai multă lume influentă și a o influența, la rîndul său. «Primesc, scrie el, pe miniștri; sosește apoi arhimandritul Gurie..., Cazacu și Cădere mă pun în curent cu tratativele; ...Stere intră, iese, vede diferitele partide și-mi spune: «Trebuie să fac pe nebunul cu nebunii, și pentru unii revoluționari să mă arăt mai aprins ca ei...». Vizite oficiale. Seara la dl Hertza prînz de 40 tacîmuri»⁶⁵.

A cincea și ultima etapă a Unirii coincide cu ședința istorică a Sfatului Țării din 27 martie 1918.

De dimineață și pînă la orele 15, cînd merge la ședința Sfatului Țării, Marghiloman iar discută, împacă, promite, mai ales lui Dolivo-Dobrovolschi și Pisarjevski, reprezentanți ai nobilimii, citește și modifică proiectul de text al actului Unirii, tratează «cu reprezentanții diferitelor fracțiuni și partide ale parlamentului»⁶⁶.

Bătălia hotărîtoare urma să se dea în ședința în plen a Sfatului Țării și în fracțiunile parlamentare.

Judecînd după procesul-verbal al ședinței din acea zi a Sfatului Țării, care deși e un document sec și convențional, este totuși destul de instructiv în ce privește felul cum s-a votat Unirea. Deschizînd ședința și salutînd prezența, în parlamentul moldovenesc, a primului-ministru al României, Inculeț nu spune nici un cuvînt despre ce urmează să fie discutat, ci lasă în seama lui Marghiloman «pentru, zice președintele, a face declarație cu ce scop a venit la noi»⁶⁷.

Marghiloman, după o introducere în care insistă asupra importanței proclamării independenței Basarabiei, a amenințărilor din afară, asupra tratativelor cu centralii și a griii cercurilor politice din România pentru acest ținut, dă citire unei declarații a guvernului român, esența căreia se reducea la explicațiile pe care premierul le-a dat, la Iași, în ziua de 23 martie, celor trei lideri basarabeni. Iată tezele ei principale: I. Sfatul Țării va fi dizolvat, urmînd să mai funcționeze doar pînă la rezolvarea, în principiu, a problemei agrare, soluția definitivă urmînd să fie totuși găsită în Adunarea Constituantă a României; II. Provincia va avea deputații săi în parlamentul de la București; III. Ea va mai avea doi miniștri în guvernul român; IV. Legile pe atunci în vigoare în ținut și autoadministrarea locală se păstrau doar pînă cînd la lucrările parlamentului central «vor lua parte și reprezentanții Basarabiei»; V. Funcționarii locali de rang superior, fiind vorba, probabil, în primul rînd de prefecți, «se numesc de către guvern»; VI. «Recrutarea armatei se va face ca și în întregul regat, teritorial»⁶⁸.

Așadar, discuția a fost inițiată de guvernul român, care de fapt a propus o soluție gata, pe care Sfatul Țării era chemat doar s-o voteze. Esența soluției a fost formulată lapidar și exact tot de Marghiloman, cînd, înainte de ședință, i s-a adus proiectul Declarației de Unire care urma să fie votat în Sfatul Țării. «Găsesc, mărturiseste el, mai ales un articol final care lasă Constituantei grija să regleze tot»⁶⁹. Iată și acest articol: «Basarabia, unindu-se, ca fiică, cu mama sa, România, parlamentul român va hotărî convocarea neîntîrziată a Constituantei, în care vor intra, proporțional cu populația, și reprezentanții Basarabiei, aleși prin vot universal, egal, direct și secret, spre a hotărî împreună cu toții înscrierea în constituție a principiilor și a garanțiilor de mai sus» (subl. n. — *I. Ț.*)⁷⁰. Astfel, chiar Declarația Sfatului Țării oferea parlamentului României dreptul de a anula stipulațiile acestui document, cu atît mai mult cu cît «articolul final» nu mai vorbește despre condiții, ci despre principii și garanții, termeni mult mai generali și mai imprecisi, deci fără caracter imperativ, pentru că nu mai impuneau nici o sarcină concretă.

După ce terminase de vorbit, Marghiloman și însoțitorii săi au părăsit parlamentul pentru a da posibilitate deputaților să discute nestîngherit. Urmează alegerea lui Stere în Sfatul Țării, la propunerea Blocului Moldovenesc, după care venerabilul revoluționar basarabean pronunță o cuvîntare vibrantă, în românește și rusește. Elanul patriotic și buna cunoaștere a stărilor de lucruri de pe ambele maluri ale Prutului își dau mîna, în acest discurs inspirat și fierbinte, cu îndemnul-reproș pentru minoritari de a respecta drepturile naționale ale moldovenilor și cu flatarea majorității radical-reformiste din Sfatul Țării, pe care o asigura nu numai că va putea duce la bun sfîrșit ceea ce înce-

puse în Basarabia, dar, zicea tribunul, «sunteți chemați de istorie să duceți această flacără sfântă dincolo, ca să luminați tot așa pe frații voștri și să le rupeți lanțurile nedreptății de veacuri, achitînd prin aceasta datoria voastră față de frații care au venit în ajutorul vostru în momentul istoric cel mai greu»⁷¹. Indemnul revoluționar ținea desigur de jocul politic despre care îi vorbea în ajun premierului român. Oricum, impresia lăsată deputaților a fost covîrșitoare. Dar privitor la rolul Sfatului Țării în actul Unirii, discursul său e contradictoriu. La început spunea deputaților: «Nimeni, în afară de noi, n-are dreptul să vorbească și să hotărască în numele poporului Basarabiei», iar mai spre sfîrșit îi avertiza pe eventualii adversari ai Unirii, precum am menționat mai sus, că dacă Sfatul Țării se va opune, România va fi nevoită să anexeze ținutul⁷².

Abia după această cuvîntare deputații aprobă ordinea de zi a ședinței parlamentului.

Din proprie inițiativă, președintele oferă cuvîntul deputatului Ion Buzdugan, care citește declarația Blocului Moldovenesc. Partea cea mai mare a acesteia o constituia declarația guvernului român, precedată de un preambul, care, în tradiția istorică, e cunoscut sub denumirea de declarație a Sfatului Țării de Unire a Basarabiei cu România. «Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), se spune în acest preambul, în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută și mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric și a dreptului de neam, pe baza principiului ca noroadale singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu Mama sa România»⁷³.

Urmează luările de atitudine ale reprezentanților minorităților față de declarația Blocului Moldovenesc. Au vorbit V. Țiganco, C. Misircov, A. Osmolovschi, F. Dudchevicz, A. von Lesch și I. Crivorucov. Cu excepția lui Dudchevicz — care a zis: «În numele poporului polonez, susțin în întregime unirea Basarabiei cu România, cum aceasta o doresc moldovenii, locuitorii băștinași ai acestei țări» — toți ceilalți s-au pronunțat împotriva Unirii*. Este evident că grupurile minoritare elaborase din timp o tactică comună. Reprezentanții lor au manipulat aceeași frază, zicînd că chestiunea unirii «poate fi rezolvată prin voința întregului popor al Republicii Moldovenești, exprimată prin adunarea constituantă» sau prin referendum. Numai Crivorucov, reprezentantul fostului soviet al muncitorilor, a zis că muncitorii «refuză de a lua parte la votare»⁷⁴. Pentru ca refuzul minoritarilor să nu arate prea categoric, Țiganco a propus o formulă, pentru unire, destul de curioasă: «Fracțiunea țărănească, care singura exprimă dorințele poporului și care reprezintă majoritatea adevărată a populației, declară că ea, apărînd neatîrnarea Republicii Moldovenești, în același timp socoate posibilă formula unirii popoarelor înfrățite moldovenesc și românesc într-o alianță federativă strînsă»⁷⁵.

După epuizarea dezbaterilor, Țiganco cere, probabil la insistența unei părți a fracțiunii țărănești conduse de el, întrerupere pentru a discuta chestiunea încă o dată în cadrul fracțiunii. La redeschiderea ședinței s-a văzut însă că se discutase altceva, după cum a demonstrat declarația lui T. Bărcă, din partea unei părți a fracțiunii. «Noi, mai jos iscăliții deputați moldoveni, spunea Bărcă, ne-am hotărît astăzi, în această zi mărească și sfîntă pentru națiunea noastră, să ne unim cu toți moldovenii din Sfatul Țării pentru înfăptuirea unirii noastre cu frații de sînge din România»⁷⁶. Aceasta a fost începutul destrămării Fracțiunii țărănești și al reducerii influenței lui Țiganco în parlament. Stăruințele mari ale lui Stere dădeau roade pe măsură.

* Deci, situația în Sfatul Țării era încă destul de nesigură pentru imperativul Unirii.

În sfârșit, sosi momentul votării rezoluției Blocului, și V. Cijeovski propune ca «votarea să se facă nominal și deschis», la care Țigancu și Diaconovici, în numele minoritarilor, se opun, cerînd vot secret. Fiind pusă la vot, propunerea deputatului Cijeovski obține majoritatea.

Retrași la Cercul militar, Marghiloman și oamenii săi sînt încercați de puternice emoții. «Așteptăm cu înfrigurare, scria premierul. Pe la 7 colonelul Condescu vine să ne anunțe că putem merge la Sfat, căci se începuse despuieră votului... Cînd urcăm scările, în mijlocul unei emoțiuni de nedescris, ni se anunță că prin 86 voturi, contra 3, plus 35 abțineri*, unirea a fost votată. Vreau să felicit pe Stere: o criză de lacrimi îl aruncă în brațele mele. Cazacu plînge. Generalii se îmbrățișează cu deputații. Hârjeu, cu ochii umezi, îmi spune că nu va uita niciodată că i-am permis să trăiască alături de mine această oră de neuitat. Toți sunt așa de mișcați, încît nu pot vorbi. Eu însumi, amintindu-mi tot ce m-au făcut să îndur, nu pot să descleșt dinții»⁷⁷.

După ce revine în sala de ședințe și ascultă, pe rînd, rezultatul votului, comunicat special pentru guvernul român de președintele I. Inculeț, și Declarația de Unire a Sfatului Țării în redacția Blocului Moldovenesc, citită de I. Buzdugan, premierul român ia din nou cuvîntul și declară: «În numele poporului român și al regelui Ferdinand I, iau act de unirea Basarabiei cu România de aci înainte și în veci! Trăiască România Mare»⁷⁸. La sfârșit, Inculeț găsește de cuviință să sublinieze caracterul condiționat al Unirii, de aceea îl întrebă pe Marghiloman dacă «primește guvernul român condițiile unirii, citite de secretarul Buzdugan și primite de parlament ca declarație a Sfatului Țării». A fost o sarcină suplimentară, oarecum jenantă, deși nu destul de grea, pentru premier de a se ridica din nou la tribună și a răspunde că «guvernul român primește în întregime atît litera, cît și sensul condițiilor»⁷⁹.

Acea zi istorică s-a sfârșit cu un tedeum, oficiat de arhimandritul Gurie, la care s-a exprimat credința tronului României, apoi cu mese, toasturi, felicitări. Seara tirziu, pe la orele 21, în sala cazinoului, loc tradițional de întrunire a nobilimii basarabene, Marghiloman a dat «un prînz de 220 tacîmuri Sfatului Țării și notabililor orașului. Toată lumea, inclusiv proprietarii mari, au primit cu grabă invitația mea»⁸⁰, notează, cu pană de patron trufaș, premierul. Unii invitați, precum Elena Alistar, s-au văzut tratați cam de sus⁸¹.

Astfel Unirea s-a făcut cu multe emoții și cu destulă nesiguranță, dar odată realizată, cursul evenimentelor a urmat pe un făgaș normal, așa cum pornise cu mult pînă la 27 martie 1918. Cu toate că încă nu se știa la ce va duce evoluția evenimentelor politice, și mai ales a celor militare, totuși Basarabia devenise parte componentă a României. Contemporanii anume așa au și văzut noua situație politică a Basarabiei. Tot ce se petrece în Basarabia după 27 martie 1918, zicea pe bună dreptate Al. Boldur, «poate fi socotit ca o afacere internă a României întregite»⁸². E adevărat că unii din contemporani nu au dorit să recunoască această realitate, străduindu-se din răspuțeri să o nege și depunînd multe eforturi pentru a supune ținutul străinilor.

Note

¹ Vezi: *Patrimoniul*, 1993, nr. 2, p. 4—44; *Revista de istorie a Moldovei*, 1993, nr. 3, p. 3—4; nr. 4.

² Unul din puținele exemple de acest fel sînt documentele de origine spaniolă, publicate de E. Denize în *Revista istorică*, 1992, nr. 1—2, p. 42—58. Din aceste documente se vede că M. Multedo, ambasadorul Spaniei în România, credea că o telegramă, trimisă

de P. Erhan și I. Pelivan guvernului de la Iași, putea fi interpretată ca dovadă «de acorduri ulterioare despre care se vorbește deja voalat», actul prin care Basarabia își declară independența «este pasul care o conduce spre unirea cu România», că «acest prim pas va fi urmat de alții care să ducă la unirea acestei bogate regiuni cu vechea sa patrie mamă». Mai mult

* Au fost, de fapt, 36 de abțineri.

- chiar, M. Multedo crede că starea de anarhie ce domnea în Basarabia «a fost folosită cu abilitate de guvernul român pentru a obține de la Comandamentul rus din Iași... o cerere de intervenție pentru restabilirea ordinii». Altceva spune unul din apropiații gen. Șcerbaciov, N. de Monkevitz: «Călcându-și pe inimă și deplin conștient de tot răul ce produce această măsură, din punct de vedere politic, generalul Șcerbaciov s-a văzut constrins de a ruga guvernul român să trimită trupele sale în Basarabia; guvernul Republicii Moldovenești a făcut aceeași cerere» (Vezi: *N. de Monkevitz*, La décomposition de l'armée Russe, Paris, 1919, p. 162). Că Multedo nu cunoștea realitatea, rezultă clar și din citirea următoarei însemnări a generalului Al. Averescu, care relatează doar ceea ce a auzit el însuși: «În timpul discuțiilor (la palat — *n. a.*) am putut constata că amestecul în luptele cu bolșevicii a fost încuviințat de guvern, după cererea reprezentanților puterilor aliate» (*Averescu Al.* Notițe zilnice din războiu (1916—1918) Buc., 1935, p. 268). Situația reală nu era destul de cunoscută nici chiar unor reprezentanți ai aliaților României. Astfel, biroul din România al Departamentului pentru informații al armatei britanice informa, la 7 februarie 1918, că trupele române au intrat în Basarabia drept urmare a invitației Sfatului Țării: R. W. Seton-Watson și românii, 1906—1920, vol. I, Buc. 1988, p. 434.
- ³ *Petre Cazacu*, Moldova dintre Prut și Nistru, 1812—1918. Chișinău, 1992, p. 389, 401; Vezi și: *Patrimoniul*, 1993, nr. 2, p. 43, 48.
- ⁴ A. N. R. M., fond 727, inv. 2, dosar 55, f. 42.
- ⁵ Ibidem, f. 111 verso, 112.
- ⁶ Ibidem, f. 114.
- ⁷ Ibidem, f. 112 verso.
- ⁸ Ibidem, f. 120, 120 verso.
- ⁹ Ibidem, f. 122.
- ¹⁰ Ibidem, f. 117, 117 verso, 119 verso; «Nu are rost, zicea Ciugureanu, să mergem acolo pentru a discuta cu Golubovici, care el însuși nu are nici o putere». Între altele fie spus, unele aprecieri ale atitudinii ucrainenilor, făcute în acea ședință istorică a Sfatului Țării, s-au dovedit a fi profetice. «Sprijinindu-se pe baionetele nemțești, zicea deputatul V. Gafencu, și un moment simțind o biruință încă îndoieală, ea (democrația ucraineană — *n. a.*)... vrea să ne impună jugul ei imperialist. E prea devreme: soarta acesteiași Ucraine mai depinde de alții. Țarul ar mai putea încă fi în Rusia, și se poate întâmpla ca, în loc să pună stăpânire pe Basarabia, Ucraina să intre ea singură în componența statului rus» (Ibidem, f. 115 verso). «Jugul în care ea (democrația ucraineană — *n. a.*) vrea să ne bage pe noi, cuvînta I. Buzdugan, fi va fi impus ei însăși» (Ibidem, f. 117 verso).
- ¹¹ *Șt. Ciobanu*, Unirea Basarabiei. Studiu și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917—1918. Chișinău, 1993, p. 67.
- ¹² Vezi: *G. Popa-Lisseanu*, Basarabia. Privire istorică. Buc., 1924, p. 66.
- ¹³ *Ion Nistor*, Istoria Basarabiei. Buc., 1991, p. 285.
- ¹⁴ *On. Ghibu*, Cum s-a făcut unirea Basarabiei, Sibiu, 1925, p. 16.
- ¹⁵ Vezi: *Revistă de istorie a Moldovei*. 1993, nr. 4.
- ¹⁶ *Al. Boldur*, Unirea. Analiza psihologică a evenimentelor. Chișinău, 1928, p. 13—14. Vezi și altă lucrare a acestui autor: *Istoria Basarabiei*. Buc., 1992, p. 505.
- ¹⁷ *On. Ghibu*, op. cit., p. 19.
- ¹⁸ *Schina M. C.*, Basarabia. Ianuarie 1918 — iunie 1919. Buc., 1938, p. 31—32.
- ¹⁹ El vorbea despre «intellectualii aceia care de un veac și mai bine se zbat și se jertfesc pentru libertate, frământînd în conștiința lor toate marile probleme sociale. Spiritul acestor cruciați ai dreptății, la noi n-a fost cunoscut. El înlătură ca pe ceva netrebnic minciuna convențională, ticăloșia filistină în care ne zbatem. Acești purtători de idealuri umanitare se scoboară la popor. Ei propagă și credința nouă și se jertfesc pentru ea. Se găsesc în istoria revoluționarilor ruși pilde de jertfă necondiționată așa de mărețe, încît întunecă paginile cele mai crunte ale martirologului creștin»: *M. Sădoveanu*, Orhei și Soroca. Note de drum. Chișinău, 1921, p. 76.
- ²⁰ Vezi: *Patrimoniul*, 1993, nr. 2, p. 25, 26.
- ²¹ *Averescu Al.*, op. cit., p. 309.
- ²² *Marghiloman Al.*, Note politice, vol. III, Buc., 1927, p. 381.
- ²³ Ibidem, p. 461.
- ²⁴ Ibidem, p. 463.
- ²⁵ *Patrimoniul*, 1993, nr. 2, p. 26—36.
- ²⁶ *Marghiloman Al.*, op. cit., p. 327.
- ²⁷ Ibidem, p. 435.
- ²⁸ După spusele lui N. Iorga, fruntașul liberal I. G. Duca ar fi spus că în caz de înfrîngere față de centrali, «vom avea măcar Basarabia»: *N. Iorga*, Memorii. Însemnări zilnice (mai 1917 — martie 1920), vol. I. Buc., f. a., p. 177.
- ²⁹ *Schina M.*, op. cit., p. 34.
- ³⁰ Vezi: *Ciobanu Șt.*, op. cit., p. 247—248, 254—256.
- ³¹ *Schina M.*, op. cit., p. 29. Nu este lipsită de semnificație, în același sens, și afirmația generalului, cum că mișcarea pentru Unire «a pornit de la nord... în jos» (p. 34), adică tocmai de unde era dislocată divizia de cavalerie de sub comanda lui.
- ³² Din memoriile lui *Ghibu*, Pe baricadele vieții, Chișinău, 1992, p. 560 și *Halippa* (vezi: Documente privind evoluția situației politice-teritoriale a provinciilor istorice românești. Seria C. 1917—1947, Memorii, partea I, Buc., 1973, p. 238. Pînă în decembrie 1983, aceasta a fost o sursă «strict secretă», de aceea și astăzi nu se găsește ușor) ar reieși că o hotărîre de unire ar fi fost adoptată și la Orhei, dar nu există nici un document, ca în cazul județelor Bălți și Soroca, ce ar confirma atare relații. Această inexactitate a pătruns și în unele opere istorice: *I. Nistor*, op. cit., p. 285; *Boldur Al.*, Istoria Basarabiei, p. 506.
- ³³ În noaptea de 16 spre 17 martie, Sfatul Țării ia o decizie specială în care se spunea: «A considera inadmisibile ieșirile izolate ale grupurilor, organizațiilor și instituțiilor care proclamă unirea cu anumite state, considerînd că aceasta intră în competența exclusivă a Sfatului Țării, și a avertiza că Sfatul Țării va considera atare ieșiri ca antistatale și le va sancționa pe cale administrativă și judiciară» (A. N. R. M., fond

- 727, inv. 2, dosar. 55, f. 121). *Halippa* (op. cit., p. 238) scrie că la Orhei, de pildă, au fost trimiși cu o sarcină în acest sens E. Sinicliu, care era deputat de acolo, și A. Scobioală.
- ³⁴ A. N. R. M., fond 727, inv. 2, dosar 55, f. 38.
- ³⁵ Cu atât mai mult cu cât, în audiența avută la rege la 27 februarie suveranul a dezaprobat radicalismul programului agrar al Sfatului Țării: *Sfatul Țării*, 8 martie 1918. *Ciobanu Șt.*, op. cit., p. 253.
- ³⁶ *Ibidem*, p. 254.
- ³⁷ *Ibidem*, p. 250—251.
- ³⁸ *Marghiloman Al.*, op. cit., 416.
- ³⁹ Foarte curioasă această apreciere.
- ⁴⁰ *Ibidem*, p. 454.
- ⁴¹ *Averescu Al.*, op. cit., p. 309.
- ⁴² La 1928, el își amintea: «Cu toată inima eram pentru Unire. Cu vreo trei săptămîni înainte (de 20 martie 1918 — n. a.) propusese, împreună cu Ciugureanu, Unirea generalului Averescu, care însă, de teamă să nu piardă Dobrogea în tratativele de la Bufta, ne sfătuisă să rămînem mai departe ca Republică Independentă, ca nu cumva nemții să socotească Basarabia Unită ca o „compensație” pentru Dobrogea ce o reclamau bulgarii: *Universul*, 30 aprilie 1928. În altă parte a memoriilor sale (*Generația Unirii*, 1929, nr. 3, p. 7), Incuțel susține că ar fi plecat la Iași, «în vederea Unirii Basarabiei», la 16 martie, ceea ce nu se poate, pentru că în acea zi el prezida ședința Sfatului Țării la Chișinău. E de presupus că se referă tot la 20 martie, numai că atunci el nu venise pentru a trata chestiunea Unirii.
- ⁴³ *Ibidem*. Vezi și: *Magazin istoric*, 1991, nr. 3, p. 22.
- ⁴⁴ *Universul*, 30 aprilie 1928; *Magazin istoric*, 1991, nr. 3, p. 23.
- ⁴⁵ *Cazacu Petre*, op. cit., p. 401—402. Șt. Ciobanu, reieșind, se vede, din afirmațiile lui Al. Averescu și I. Incuțel, scrie că cei trei plecaseră la Iași pentru a «propune guvernului român Unirea Basarabiei cu regatul român» (op. cit., p. 69).
- ⁴⁶ *Marghiloman Al.*, op. cit., p. 444. Așadar, această sursă nu confirmă relatarea lui Incuțel, cum că el ar fi răspuns lui Marghiloman doar după întrevederile avute cu ambasadorii țărilor aliate. Neconcordanța acestor două surse este o chestiune principală și trebuie să fie examinată cu multă atenție pentru că dacă Marghiloman are și de data aceasta dreptate, atunci ceea ce spune el face mai pronunțată reticența lui Incuțel la ideea Unirii.
- ⁴⁷ *Ibidem*, p. 448—449.
- ⁴⁸ *P. Cazacu*, op. cit., p. 402.
- ⁴⁹ Documente..., Seria C, partea I, p. 238.
- ⁵⁰ *Marghiloman Al.*, op. cit., p. 314.
- ⁵¹ *Ibidem*, p. 448.
- ⁵² *Schina M.*, op. cit., p. 33.
- ⁵³ *Patrimoniul*, 1993, nr. 2, p. 46.
- ⁵⁴ *Ibidem*, p. 49—50.
- ⁵⁵ A. N. R. M., fond 727, inv. 2, dosar 55, f. 38.
- ⁵⁶ *Marghiloman Al.*, op. cit., p. 416.
- ⁵⁷ *Cazacu P.*, op. cit., p. 402. Gen. Schina arată nu numai simpatia sa față de adunările prunio-niste de la Bălți și Soroca, dar și legătura lui directă cu organizatorii acelor manifestări (op. cit., p. 29, 34). Totuși, curiozitatea cercetătorului de a ști cui i-a aparținut ideea convocării acelor adunări încă nu a fost satisfăcută, cît timp nu s-a găsit nici un document care ar conține vreo dispoziție sau măcar o sugestie în acest sens.
- ⁵⁸ *Cazacu P.*, op. cit., p. 402.
- ⁵⁹ *Ibidem*.
- ⁶⁰ *Ciobanu Șt.*, op. cit., p. 403.
- ⁶¹ *Alistar E.*, Amintiri din anii 1917—1918, *Patrimoniul*, 1991, nr. 3, p. 116.
- ⁶² *Cazacu P.*, op. cit., p. 403.
- ⁶³ *Marghiloman Al.*, op. cit., p. 456.
- ⁶⁴ *Ibidem*, p. 457.
- ⁶⁵ *Patrimoniul*, 1993, nr. 2, p. 46.
- ⁶⁶ *Ibidem*, p. 45—46.
- ⁶⁷ *Ibidem*, p. 46—47.
- ⁶⁸ *Marghiloman Al.*, op. cit., p. 458.
- ⁶⁹ *Patrimoniul*, 1993, nr. 2, p. 55—56.
- ⁷⁰ *Ibidem*, p. 48.
- ⁷¹ *Ibidem*, p. 50.
- ⁷² *Ibidem*, p. 55.
- ⁷³ *Patrimoniul*, 1993, nr. 2, p. 52, Totuși, el a participat la votare, deși s-a abținut să se pronunțe pentru Unire.
- ⁷⁴ *Ibidem*, p. 51.
- ⁷⁵ *Ibidem* p. 52.
- ⁷⁶ *Marghiloman Al.*, op. cit., p. 459.
- ⁷⁷ *Patrimoniul*, 1993, nr. 2, p. 54. Textul procesului-verbal al ședinței Sfatului Țării, citat aici, nu coincide cu notele lui Marghiloman. În plus, acesta zice că, după aceea scurtă declarație, a mai spus: «Să ne închinăm în fața geniului rasei noastre care a permis poporului Basarabiei să-și păstreze vie, printre veacuri, scînteia care, la prima suflare a libertății, a aprins inimile lor, și să salutăm adînc pe acești oameni (arătînd pe cei de la guvern), care fără preocupări egoiste, puțînd să rămînă conducătorii unui stat, au voit mai bine să fie servitorii unei națiuni (op. cit., p. 460). Se vede însă că și aceste cuvinte sînt un fragment din ceva mai cuprinzător.
- ⁷⁸ *Patrimoniul*, 1993, nr. 2, p. 54.
- ⁷⁹ *Marghiloman Al.*, op. cit., p. 460.
- ⁸⁰ «Cu toată bucuria ce o trăiam cu ocazia Unirii, își amintea ea la scurt timp după aceea, am simțit o mare durere în suflet cînd d. Marghiloman a zis: «prima și ultima deputată a Țării» (*Alistar E.*, op. cit., p. 117).
- ⁸¹ *Boldur Al.*, op. cit., p. 506. Ceea ce scrie însă imediat după aceasta, referindu-se la caracterul evoluției politice a țînutului, din noiembrie 1917 și pînă în ziua unirii condiționate, nu reiese din realitatea istorică din acea perioadă: «în cursul unui scurt interval de timp, vreo 5 luni, caleidoscopul evenimentelor oțelește sentimentul național și voința națională, transformînd ideea slujirii poporului în ideea slujirii națiunii. Principiul naționalității a învins furtuna socială, recunoscîndu-i cerințele. Revoluția a intrat în albia sa firească: s-a terminat».

Ion Eremia

HATMÂNIA DOMNILOR MOLDOVEI LA EST DE NISTRU (1681—1703)

Cele două războaie ale Turciei, cu Republica Polonă (1672—1676) și cu Rusia (1676—1681), au dus la lărgirea considerabilă a posesiunilor otomane între râurile Nipru și Nistru din contul Republicii Polone. Dar încercările Porții de a se întări în noile regiuni cu ajutorul hatmanilor cazaci suferă eșec și la 1681 sultanul hotărăște a încredința teritoriile cucerite, pentru a fi administrate, domnului Moldovei Gheorghe Duca.

E necesar de la bun început a stabili, ce teritoriu avea Gheorghe Duca pentru administrare. Într-un articol consacrat acestei probleme N. Iorga opina că domnul Moldovei a căpătat teritoriul Ucrainei dintre Nistru și Bug¹. În realitate, teritoriul obținut de Gheorghe Duca era mult mai vast. E vorba de acel teritoriu, care, conform păcii polono-turce din octombrie 1672, a fost cedat Imperiului otoman, cuprins între râurile Nistru și Nipru, hotarul de sud trecând aproximativ pe linia Iagorlic—Targovița—Kriľov, iar hotarul de nord de la Nipru spre localitățile Berdicev—Buciaci și apoi continuând spre sud până la râul Nistru. Însă nu tot teritoriul cedat Porții a primit același statut în cadrul Imperiului otoman. Conform păcii polono-turce din octombrie 1672, «Podolia cu toate hotarele sale vechi aparține Maiestății Noastre (sultanului — I. E.), iar Provincia Ucraina cu vechile sale hotare va fi cedată cazacilor»². Deci, e vorba de faptul că sub administrația otomană trecea doar voievodatul Podolia cu centrul la Camenița, pe când voievodatul Brașlav și partea de sud a voievodatului Kiev (fără Kiev și împrejurimi, ocupate de ruși) au fost încredințate pentru administrare cazacilor.

În martie 1676, cu titlul de «kneazi Malorossiisкои Ucrainî i ghetmanom», pentru administrarea acestor teritorii a fost numit Iurie Hmelnițki.

Noul tratat turco-polon din octombrie 1676 confirmă stipulațiile tratatului anterior.

În urma celor afirmate mai sus, putem constata că domnul Moldovei a obținut pentru administrare teritoriile voievodatului Brașlav și partea de sud a voievodatului Kiev, de la Nistru și până la Nipru.

O altă întrebare care necesită răspuns: de ce sultanul i-a încredințat lui Gheorghe Duca administrarea noilor teritorii? O încercare de a explica chestiunea dată e făcută de autorul anonim al cronicii Moldovei (1661—1729). Aici este expusă opinia că «Într-acele vremi mers-au boiarii la împărăție până a nu porcedea Duca Vodă den Țarigrad și ceria să le dea lor împărăția hatman, fiind ei pre acele vremi supuși împărăției. Deci vizirul au dat Ucraina cea Mică Ducăi Vodă»³. Deci avem exprimată ideea că Poarta i-a dat lui Gheorghe Duca hătmânia Ucrainei la cererea boierilor moldoveni. O altă opinie este enunțată în cronică munteană a lui Radu Popescu: «Într-aceste vremi au venit poruncă Ducăi-vodă den Moldova, să meargă la Poartă să-și înioiască domnia și să-i dea și hătmânia Țării Căzăcești, ca să strângă pe cazaci după unde vor fi răsipiți, și să-i așaze pe la locurile lor; că cu hatmani cazaci nu folosiiia turcii — că uniori să închină, alteori se ridică cap și odihnă nu mai avea. Ci au socotit de [i]-au dat pe seama domnului Moldovei»⁴. Deci, conform cronicarului muntean, Poarta făcea o nouă încercare de a-și întări pozițiile în Ucraina, încercări care n-au reușit când hatmanii erau numiți dintre cazaci, și care ușor puteau trece ba de partea polonilor, ba de partea rușilor. Un alt istoric, I. Enghel, punctul de vedere al căruia este redat de Gh. Șincai, afirmă că «lui Duca vodă i se părea că cu scădere s-au mutat din Valahia în Moldova, ci Poarta turcească au aflat modru de a-i întoarce paguba pentru că prin războiul cel mai de pre urmă și prin facțiile cazacilor dobîndise o parte din Ucraina. Partea aceasta a Ucrainei... s-au dat...

către Moldova, și Duca vodă au ținut pîrcălabul său în Nemirov»⁵. Deci, potrivit opiniei lui I. Enghel, turcii s-ar fi «corectat» pentru pagubele aduse lui Gheorghe Duca prin transferarea lui de la domnia Țării Românești la domnia Moldovei.

Conform opiniei lui N. Iorga, turcii s-au oprit la candidatura lui Gheorghe Duca «pentru strășnicia lui crudă», căci pe aceste teritorii domnea o «desăvîrșită anarhie și trebuia o mîină tare»⁶. V. Papacostea în cursul de lecții citit în 1939 considera că domnul Moldovei Gheorghe Duca a fost unicul care a cîștigat în urma războiului ruso-turc, fiindcă el a mijlocit pacea și turcii i-au dat hătmănia Ucrainei de pe malul drept al Niprului⁷. Materialul documentar studiat cu ocazia cercetării negocierilor ruso-turce din anii 1678—1681 nu permite să afirmăm că Gheorghe Duca a jucat un rol deosebit în negocierile de pace ruso-turce, rușii dezințindu-se de medierea domnului moldovean⁸. Totuși, potrivit informației curierului rus A. Vasiliev, fixată în raportul prezentat la Departamentul solilor, sultanul s-a întristat foarte mult în ianuarie 1684, cînd a auzit despre luarea lui Gheorghe Duca în captivitate la poloni «zi-cînd că cu toate că sub Viena a căzut multă oaste, însă lui nu-i pare atît de rău ca după Duca, deoarece Vasili, voievodul Moldovei (Vasile Lupu (1634—1653) — *I. E.*) i-a, întors sultanului Azovul, iar el, Duca, acum pe Nipru hotar a făcut»⁹. Deci, în viziunea sultanului Gheorghe Duca ar fi jucat rolul hotărîtor în negocierile de pace ruso-turce și din considerentul că rușii au cedat orașele din partea dreaptă a Niprului. Nu este exclus că Gheorghe Duca să fi depus eforturile cuvenite ca la Istanbul să persiste anume un asemenea punct de vedere.

De asemenea, probabil că Poarta mai urmărea și scopul să semene vrajbă în relațiile Moldovei cu Republica Polonă și Rusia. V. Zaborovschi constată că «numirea lui (a lui Gheorghe Duca — *I. E.*) ca hatman al Ucrainei, îl pusese în oarecare conflict cu Polonia și cu Rusia, din care cauză el plecă (la Viena — *I. E.*) cu puține trupe din cele două țări (Moldova și Ucraina — *I. E.*) ce guverna». După opinia aceluiași autor o bună parte din «elementele militare» au rămas pe loc, lăsînd «probabil caimacamilor săi puțința de a face altă oștire la nevoie»¹⁰. Totuși, în legătură cu poziția eventuală a Rusiei și Poloniei, aducem aici și opinia lui V. Papacostea, care observă că polonii și rușii «se consolidau gîndind că o administrație moldovenească asupra Ucrainei dintre Nistru și Nipru este totuși preferabilă celei de-a dreptul turcești (după cum și turcii, la rîndul lor, își dădeau seama că soluția încorporării Ucrainei la domnia Moldovei este un compromis preferabil stăpînirii rusești sau polone)»¹¹.

La toate acestea mai adăugăm că nu este exclus faptul că, lăsînd Ucraina de pe malul drept al Niprului în stăpînirea lui Gheorghe Duca, Poarta căuta sprijinul domnului și al boierimii moldovene în politica ei față de Republica Polonă.

În legătură cu chestiunea dată mai menționăm și faptul că, indiferent de motivele și scopurile urmărite de sultan prin numirea lui Gheorghe Duca în hătmănia Ucrainei, cedate de poloni și ruși, domnul Moldovei a trebuit să plătească bine demnitarilor de la Poartă pentru noua binefacere. Conform informației din «Cronica anonimă a Moldovei», Gheorghe Duca «viind la Moldova dzice acum c-au cheltuit mulți bani și trebuie să-i ia iarăși den țară»¹². Despre același fapt menționează și I. Neculce¹³.

Am menționat mai sus că și rușii au cedat Porții orașele cazăcești din dreapta Niprului. În legătură cu aceasta e la locul ei întrebarea: «De unde s-au luat trupe rusești în dreapta Niprului, doar chestiunea acestor teritorii pînă la 1676 se rezolva în relațiile turco-polone?» În condițiile războiului dintre Republica Polonă și Imperiul otoman din anii 1672—1676, cînd polonezii sînt nevoiți să cedeze o parte din teritoriul turcilor, rușii, nemulțumiți de această cedare, caută să ocupe și să se întărească în orașele de pe malul drept al Niprului. Conform afirmațiilor lui A. D. Xenopol «tătarii atacînd cetatea cazacilor Cighirinul și aceștia, cerînd înzădărajutor de la Poartă, se întorc către ruși, care se grăbesc a le da ajutor, și rușii prin mijlocierea tătarilor, pun chiar mîna pe Cighirin (1676)»¹⁴. De asemenea, trupe rusești intră și în alte orașe. Amestecul rușilor în chestiunile teritoriilor cedate de poloni nu corespunde nici pe departe intereselor Porții Otomane și în 1676 izbucnește primul război ruso-turc care se termină prin tratatul din ianuarie 1681 (actul final semnat la Bahcisarai în aprilie 1681). În acest război rușii au suferit înfrîngere. În urma cîtorva operațiuni militare turcii ocupă și distrug Cighirinul. De asemenea, detașamentele ru-

seși sînt zdrobite și izgonite din alte orașe. În aceste condiții, la sfîrșitul anului 1678 rușii cer pace, înaintînd pretenția de a stabili hotarul cu Imperiul otoman pe Nistru, iar în cel mai rău caz pe Bug. E clară tendința curții de la Moscova, care vroia recuperarea teritoriilor intrate altădată, pe timpul lui B. Hmelnițki, sub protecția ei. Dar această pretenție, nefiind susținută de operațiuni militare reușite, nu putea avea sorți de izbîndă. Cu atît mai mult că și hatmanii ulteriori, P. Doroșenco și I. Hmelnițki, au refuzat protecția rusească, preferînd-o pe cea polonă sau otomană. E clar că, suferind înfrîngere pe cîmpul de luptă, Moscova nu putea obține biruință nici pe frontul diplomatic și, în cele din urmă, prin tratatul din ianuarie 1681, recunoaște și ea teritoriul cedat Turciei de Polonia conform tratatelor din 1672 și 1676.

După ce turcii rezolvă și cu rușii problema dată, ei cedează teritoriul dintre Nistru și Nipru pentru administrare lui Gheorghe Duca.

Cînd capătă Gheorghe Duca hătmănia Ucrainei? Conform cercetărilor lui N. Iorga problema administrării Ucrainei s-ar fi hotărît încă la 25 iunie 1681¹⁵ în lipsa domnului Moldovei. Nu știm dacă la aceasta și-a adus aportul și Gheorghe Duca sau «hanii, ce cheltuisă la Poartă pentru hătmănia Ucrainei» au fost folosiți abia după sosirea lui la Istanbul. N. Iorga, de asemenea, a stabilit că la 22 sau 23 iulie Gheorghe Duca sosi în capitala otomană unde este primit de vizir și sultan și i se înmînează însemnele puterii pentru noua provincie. La 27 august 1681 domnul Moldovei părăsește Istanbulul¹⁶.

Dar Poarta mai avea de rezolvat o problemă. E vorba de Iurie Hmelnițki. Nu dispun de documente care ar demonstra atitudinea acestuia față de numirea lui Gheorghe Duca hatman al Ucrainei, dar, probabil, ea era negativă. Desigur, turcii nu-l puteau lăsa pe Hmelnițki în Ucraina și, conform informației agentului polon Thoma Galezewski, în octombrie 1681 el a fost adus la Istanbul¹⁷, pentru ca peste puțin timp să fie decapitat la porunca sultanului. Abia după aceasta, în noiembrie 1681, Gheorghe Duca face prima sa vizită la Nemirov¹⁸.

Să vedem care a fost reacția Curții de la Moscova la numirea lui Gheorghe Duca hatman al Ucrainei. V. Papacostea se alia la opinia lui N. Iorga că Gheorghe Duca a fost întărit în hătmănia asupra Ucrainei și de turci, și de ruși, afirmînd că «de la turci căpătase sceptrul de aur cu pietre scumpe, iar de la țar, în semn de aprobare, primi buzduganul și colpacul»¹⁹. Dar ce comunică izvoarele referitor la această chestiune?

Materialele de arhivă au permis să stabilim că la 7 septembrie 1681 țarului Rusiei Fiodor Alexeievici i se aduce prima informație de la hatmanul Ucrainei Ivan Samoilovici referitor la faptul că domnul Moldovei Gheorghe Duca este numit de turci în locul lui Iurie Hmelnițki și că el de acum întreprinde cîte ceva în vederea populării orașelor din dreapta Niprului²⁰. Aceste știri neliniștesc Curtea de la Moscova care imediat ia măsuri prin faptul că trimite noi instrucțiuni solului Procopie Voznițin, care se află la Istanbul. În noile instrucțiuni se menționa că țarul a aflat despre numirea lui Gheorghe Duca hatman în locul lui Iurie Hmelnițki și despre intențiile domnului moldovean de a repopula orașele pustii din dreapta Niprului. În legătură cu aceste știri, P. Voznițin primește indicația să aștepte detalii despre intenții ale domnului Moldovei, iar de la turci să ceară respectarea cu strictețe a tratatului de armistițiu și să nu construiască orașe «în Ucraina de pe malul drept al Niprului»²¹. În virtutea noilor instrucțiuni, P. Voznițin avea o nouă convorbire cu marele vizir al Porții, privitor la problema Ucrainei. Acesta însă declară solului rus că «fără colonizarea acestui teritoriu nu se poate, fiindcă ei (turcii — I. E.) vor să-l stăpînească și lor calabălcuri să-și caute»²². Reprezentantul Moscovei mai cerea ca sultanul să trimită porunci hanului Crimeei, domnului Moldovei și pașalelor de la hotare ca ei să trăiască «drept» și «să nu meargă cu război împotriva orașelor mării sale țarului»²³. Aceasta era o cerere permanentă în arsenalul diplomației ruse, iar observația referitor la domnul Moldovei mai era și absolut inutilă. Însă nici Poarta în această perioadă nu intenționa reluarea operațiunilor militare împotriva Rusiei.

La întoarcerea în Rusia P. Voznițin trece prin Iași, unde sosește la 27 iunie 1682. Aici se reține pînă la 10 iulie din cauză că Gheorghe Duca era la Nemirov și în lipsa lui boierii nu i-au permis plecarea spre Moscova²⁴.

Reîntors în capitala țării, Gheorghe Duca evită întîlnirea cu P. Voznițin. În orice caz, semnificativ este faptul că solul rus nimic nu notează în raportul său pre-

zentat la Departamentul solilor despre vreo întâlnire sau discuție, care, după cum aflăm din materialele altor solii, aveau loc întotdeauna. Probabil, o întâlnire dintre solul rus și domnul Moldovei nici n-a avut loc. Acest fapt este confirmat și din nota din raportul lui P. Vozniîn, că cadoul din «două perechi de soboli», destinat lui Gheorghe Duca, el «l-a trimis»²⁵ domnului, nu l-a prezentat personal. Deci, domnul Moldovei evită întâlnirea cu solul rus ce se întorcea la Moscova. Mai adăugăm aici și faptul că după plecarea din Iași P. Vozniîn trece prin Nemirov și cadourile respective de soboli le primește E. Draghinici și colonelul Ștefan Grecica, pentru ca ei să-l primească și să-l permită plecarea «cu mare cinste»²⁶. Deci, cadoul era făcut cu scopul de a avea anumite favoruri. În felul acesta, solul rus se întoarce la Moscova fără a avea o informație detaliată referitoare la numirea lui Gheorghe Duca hatman în Ucraina, în orice caz în raportul său ele nu sînt fixate.

La 9 septembrie 1682 un nou sol moscovit, Mihail Tarasov, sosește la Iași. Din Raportul acestuia, prezentat mai tîrziu la Departamentul solilor, aflăm că i-a fost organizată o primire bună la Iași și a avut o convorbire și cu Gheorghe Duca, convorbire care îl prezintă pe domnul Moldovei ca un diplomat iscusit. La început Gheorghe Duca îl preamărește pe țar — «apărător al credinței sfinte creștine de Lege grecească» și adaugă că are speranță că țarul va obține biruință asupra dușmanului sfintei cruci. N-avem nici un motiv să credem că Gheorghe Duca vedea într-adevăr în țar un eliberator al creștinătății, declarația purtînd un caracter formal, de etichetă, plăcută Curții de la Moscova. Gheorghe Duca nu avea nici un pretext pentru a vedea în țar un eliberator al creștinătății — Rusia n-a putut să se afirme din punct de vedere militar, suferind înfrîngere militară și diplomatică în conflictul anterior cu Poarta.

Exprimîndu-și punctul său de vedere asupra tratatului de pace ruso-turc, domnul Moldovei afirmă că el n-a dorit ca țarul să cedeze teritoriile Ucrainei Porții, apoi adaugă că, potrivit «Ucazului sultanului, lui (domnului Moldovei — I. E.) i s-a poruncit să administreze și să păzească acel teritoriu»²⁷. Întorcîndu-se din Istanbul, la începutul lunii februarie 1683, M. Tarasov trece iarăși prin Iași. La 5 februarie are loc o nouă întâlnire între solul rus și domnul Moldovei. La începutul convorbirii Gheorghe Duca povestește solului rus despre situația grea a Moldovei, despre faptul că chiar și acum turcii au poruncit să le dea pentru campania împotriva împăratului (se are în vedere viitoarea campanie a turcilor împotriva Vienei din 1683 — I. E.) 40 de cai buni, 700 de boi și călăuze cu ei, berbeci «și cred ei (moldovenii — I. E.) că de la acea ruinare turcească repede se vor prăpădi». E clar că și în acest caz situația grea e intenționat subliniată, obligațiile economice menționate nefiind împovărătoare pentru țară. Abia după această «pregătire» preventivă a solului rus, Gheorghe Duca revine la problema Ucrainei afirmînd că el este «mîhnit» de cedarea făcută. Domnul Moldovei amintește încă o dată că «i s-a poruncit lui prin Ucazul Măriei sale sultanului să țină acea cedare». Totodată, Gheorghe Duca caută să-l convingă pe solul rus că el «fără plăcere» a primit porunca sultanului și nu dorește «să păzească prea tare» acele teritorii. Drept dovadă Gheorghe Duca subliniază că el n-a introdus nici o dare, nici desetina, dar «pentru numele creștinătății și dorind pentru sine mila mărilor lor, țărilor, supușilor săi, cazacilor, le permite trecerea liberă peste Nipru pentru a lua lemne și a cosi fin», în continuare el, de asemenea, va «păzi» pentru că între țări și sultan să fie «prietenie și dragoste»²⁸. Deci Gheorghe Duca caută să-l convingă pe M. Tarasov de intenția sa ca administrator al Ucrainei de a menține pacea între Rusia și Turcia. Astfel, convorbirile descrise de solul Rusiei în raportul său îl prezintă pe Gheorghe Duca ca pe un diplomat foarte iscusit, care caută să nu mînie Curtea de la Moscova prin numirea sa în calitate de administrator al Ucrainei în dreapta Niprului.

Ce prezintă această funcție a lui Gheorghe Duca, îndeplinea el oare aceleași funcții pe teritoriile dintre Nistru și Nipru ca și în Moldova? Menționăm de la bun început că deocamdată nu se cunoaște actul sultanului prin care teritoriul menționat era dat pentru administrare lui Gheorghe Duca. De aceea stabilirea statutului Ucrainei sub puterea domnului Moldovei întîmpină dificultăți serioase. Doar foarte puține documente relatează despre acest statut.

Din punctul de vedere al dreptului internațional islamic, teritoriul în cauză, anexat în urma operațiunilor militare, la început împotriva Republicii Polone, apoi

împotriva Rusiei, aici trebuia instaurată administrația otomană. Însă turcii au renunțat la această practică, lăsându-și sub administrare directă doar Camenița. Restul teritoriului este considerată regiune dobândită prin tratat, cazacii menținându-și toate drepturile și privilegiile anterioare. Conducerea supremă a noii regiuni însă n-a fost lăsată în mâinile cazacilor, ea fiind executată de domnul Moldovei Gheorghe Duca. Cu toate acestea, statutul Ucrainei n-a fost egalat cu cel al Moldovei, prima menținându-și și restul privilegiilor.

Se pare că singuri turcii nu considerau că în urma numirii lui Gheorghe Duca administrator al Ucrainei, a avut loc și o unificare a statutului Moldovei cu teritoriul dintre Nistru și Nipru. Doar se știa bine faptul că în acest caz ar fi apărut problema măririi haraciului. În cazul de față însă problema dată n-a apărut. Mai mult chiar, noua regiune a fost scutită de plata tributului. Deci, din acest punct de vedere, turcii nu considerau că Moldova ar fi avut un statut unic cu teritoriul dintre Nistru și Nipru ca rezultat al numirii lui Gheorghe Duca administrator. Probabil, noua regiune era considerată de Poartă parte componentă a Imperiului otoman (recunoscută anume așa de polonezi și ruși în tratatele semnate cu turcii) și dată domnului Moldovei doar pentru administrare. Aceasta era soluția optimă care, după părerea sultanului, trebuia să întărească puterea Porții în noua regiune.

Conform informației agentului polon, Thoma Galewski, cazacii își mențineau vechile lor obiceiuri, organizația militară și judecătorească. El subliniază faptul că cele mai importante procese judiciare trebuiau să aibă loc la Iași²⁹. De aici conchidem că funcția judecătorească supremă în noile teritorii o deținea domnul Moldovei.

«Cronica munteană» a lui Radu Popescu de asemenea relatează că obiceiurile cazacilor au fost păstrate, menționând că Gheorghe Duca a pus în Țara Căzăcească «polcovníci, judecători, logofeți, după obiceiurile lor»³⁰ (ale cazacilor — I. E.).

Se pare că și funcția militară supremă ținea tot de competența domnului Moldovei. În orice caz el avea obligația ca la ordinul sultanului să adune oaste căzăcească pentru a participa la campaniile militare. Potrivit lui I. Neculce, un asemenea detașament a și participat la asediul Vienei³¹. Dar, probabil, situația în noua regiune nu era pe deplin controlată de domnul Moldovei. De exemplu, unul dintre coloneii aflați în serviciul domnului Moldovei, colonelul de Korsun Kunițki, menționat în această funcție în februarie 1683³², a mers la Viena în ajutorul regelui polon³³. Funcțiile sale Gheorghe Duca le exercita printr-un locțiitor al său, E. Draghinici, care avea reședința la Nemirov. «Cronica munteană» a lui Radu Popescu îl prezintă într-o lumină pozitivă pe E. Draghinici, «...și peste toți mai mare au pus pă un Iane Grecul (adecă în locul lui), carele știa limba lor căzăcească prea bine: și l-au numit hatman de care lucru s-au bucurat foarte cazacii; și pînă la un an s-au strînsu de au umplut satele, tîrgurile dă oameni»³⁴. În alte culori e prezentat E. Draghinici de anonimul moldovean, pentru care acesta era «om prostu și neînvățat, carele nu era bun de nici o treabă»³⁵. În opinia lui I. Samoilovici, exprimată într-o scrisoare din 3 ianuarie 1682 adresată țarului, numirea lui E. Draghinici «hatman căzăcesc» de către domnul Moldovei însemna o încălcare a tratatului de pace ruso-turc, fiindcă nu știm, scria I. Samoilovici, pentru cine și pentru ce a fost el numit în această funcție³⁶.

Desigur, Gheorghe Duca se considera și domn al Ucrainei. Astfel, într-o carte de danie din 5 mai 1682 domnul Moldovei se prezenta «Io Duca, voievod din mila lui Dumnezeu, domn al Țării Moldovei și Țării Ucrainei», însă ștampila domnească încă nu era refăcută, pe ea fiind scris numai «domn al Țării Moldovei»³⁷. De asemenea «voievod și domn al Țării Moldovei și Ucrainei» se prezintă Gheorghe Duca într-o scrisoare din 3 martie 1683, adresată hatmanului Ucrainei de peste Nipru, I. Samoilovici.³⁸ Într-o scrisoare anterioară însă din 1 februarie 1683, adresată, probabil, aceluiași I. Samoilovici, teritoriul dintre Nipru și Nistru e numit «pămînt al sultanului»³⁹, afirmație pe care domnii de la Iași n-au făcut-o niciodată în privința Moldovei. Acest fapt pare să indice că Gheorghe Duca era conștient de statutul lui special de hatman pe teritoriile aflate la răsărit de Nistru.

Să vedem acum ce activitate a desfășurat Gheorghe Duca pe teritoriile de peste Nistru? Conform opiniei lui N. Iorga «scopul cel adevărat al istețului și harnicului Rumeliot, care ținea aproape într-una scaunul țărilor noastre nu era cel politic, ci acela de a face pe acest pămînt nou o gospodărie uriașă, din care să poată ieși averi

ce nu se mai puteau culege... din Moldova cea călcată de oști și prădată»⁴⁰. V. Papacostea opina că misiunea lui Gheorghe Duca în Ucraina constă în aceea ca «s-o repopuleze și s-o pacifice, împiedicînd-o a mai fi un focar de tulburări politice între turci, ruși și poloni, și de stingherire a comerțului de uscat și maritim»⁴¹.

Hatmanul Ucrainei I. Samoilovici informa permanent Curtea de la Moscova despre activitatea lui Gheorghe Duca. Astfel, în scrisoarea din 3 ianuarie 1682 I. Samoilovici amintea țarului despre o solie anterioară a lui I. Mazepa la Moscova cu știrea că Duca se află la Nemirov. Concomitent hatmanul comunica țarului că zilele acestea Gheorghe Duca iarăși a fost la Nemirov, la Kalnic și intenționa să plece la Umani și în alte orașe din apropierea Niprului rămase pustii, cu scopul de a le inspecta și a transfera în ele populație. Dar, informa hatmanul în continuare, domnul n-a mai plecat nicăieri, ci s-a întors în Moldova. I. Samoilovici nu știa cauza acestei acțiuni, dar presupunea că domnul Moldovei ori a plecat de bună voie în țară, ori l-au chemat turcii, pentru a-i cere respectarea clauzei tratatului de pace, clauză ce prevedea ca Ucraina de pe malul drept al Niprului să nu fie populată⁴².

Curtea de la Moscova se opunea cu vehemență colonizării Ucrainei. Știri referitor la chestiunea dată avem în raportul curierului rus P. Hovanski, care conținea informația colonelului de Gadeaci M. Vasilev despre faptul că la porunca sultanului și hanului, moldovenii construiesc orașe și repopulează satele⁴³.

Scopul Moscovei era de a opri procesul de colonizare a teritoriului de pînă la Nipru. Mai multe solii rusești ce mergeau în Crimeea cereau de la han respectarea clauzei respective din tratatul de pace. Astfel, în instrucțiunile primite de solii N. Melinițki și F. Martînov la 2 aprilie 1682 se insistă ca ei să ceară de la han ca orașele nou-construite să fie distruse, iar satele populate la ordinul domnului Moldovei să fie părăsite⁴⁴. Raportul prezentat de sus-numiții soli la Moscova conține și răspunsul hanului: domnul Moldovei este supusul sultanului turc, orașul Nemirov care se află departe de Zaporojie a fost luat de la turci mai demult⁴⁵ și deci pretențiile rușilor față de han sînt neîntemeiate.

Totuși, se pare că procesul de colonizare a teritoriului dintre Nistru și Nipru decurgea foarte lent. În orice caz, curierul Rusiei în Crimeea, P. Kuciumov, reîntors la Moscova la 6 iunie 1682, comunica la Departamentul solilor că nimic n-a auzit despre construirea orașelor pe teritoriul din dreapta Niprului și peste tot pe unde el a trecut, prin Cighirin și prin alte locuri, sate nu erau, cetăți nu se construiau și nici un fel de pregătiri de acest sens n-a observat⁴⁶.

Probabil anume în vara anului 1682 Gheorghe Duca întreprinde măsuri energice pentru a popula teritoriul dintre Nistru și Nipru. Astfel, hatmanul I. Samoilovici comunica la 25 iulie 1682 din Baturin cneazului V. V. Golițîn că recent domnul Moldovei i-a trimis pe colonelii săi la Cighirin, Cerkas, Korsun și Kanev cu scopul ca aceștia să atragă populație în aceste orașe⁴⁷. Mai mult chiar, documentele relatează și despre colonizarea Ucrainei cu moldoveni. De exemplu, M. Mikitin trimis în stînga Niprului de către colonelul P. Umanski, la interogatoriul din 8 iulie 1683 informa că în 1682, la ordinul sultanului, au fost strămutați în Cighirin vreo 200 de moldoveni — bărbați, femei și copii — cu scopul ca ei să reconstruiască orașul, sultanul promițîndu-le mari privilegii. M. Mikitin informa că acești moldoveni trăiau la Cighirin și la mijlocul anului 1683, iar domnul Moldovei le trimite leafă⁴⁸. V. Papacostea aduce informația unei cronici, care relatează că «din Moldova vreo cîteva mii de bărbați dimpreună cu muierile și pruncii lor, s-au silit să treacă în Ucraina spre lăcaș»⁴⁹.

Concomitent se întreprindeau măsuri și pentru atragerea cazacilor din partea stîngă a Niprului. Astfel, în vara anului 1683 în Ucraina de pe malul stîng al Niprului au fost arestate cîteva persoane învinuite de incendiarea orașelor ucrainene. Unul dintre arestați, sus-numitul M. Mikitin, declara în timpul interogatoriului că a fost trimis peste Nipru de colonelul P. Umanski cu misiunea de a incendia orașele ucrainene. Prin aceasta se urmărea scopul ca populația din partea stîngă a Niprului să treacă cu traiul în dreapta rîului, adică pe teritoriul supus domnului Moldovei. Același M. Mikitin afirmă că aceste acțiuni erau executate la porunca lui Gheorghe Duca.

Desigur, aceste acțiuni ale domnului Moldovei nu erau privite cu ochi buni de Moscova. Țarul Fiodor Alexeievici s-a adresat cu o scrisoare lui Gheorghe Duca în care îi atrăgea atenția asupra faptului că încalcă tratatul de pace încheiat între

Rusia și Turcia «pentru că da-i ordine ca să se facă slobozii de partea cealaltă a Niprului și numești polcovnici la Korsun și în alte orașe și trimiți porunci în acele regiuni ca să fie chemați la tine din locurile mării noastre...»⁵¹.

Țarul s-a adresat și hanului Crimeei cu chemarea de a nu încălca tratatul de pace, căutînd ca hanul să-i interzică domnului Moldovei construirea unor noi orașe pe teritoriile cedate și încetarea tuturor acțiunilor asupra așezărilor ucrainene din stînga Niprului. La aceasta hanul răspundea cu o epistolă în care se obliga să respecte condițiile tratatului de pace ruso-turc⁵².

Materialul documentar păstrat permite să afirmăm că și relațiile dintre Gheorghe Duca și hatmanul Ucrainei din partea stîngă a Niprului, I. Samoilovici, erau tensionate. Astfel s-a păstrat o parte dintr-o scrisoare (lipsește începutul) a domnului Moldovei, adresată, probabil, lui I. Samoilovici, scrisă la 1 februarie 1683 în Iași. În scrisoare se atrăgea atenția corespondentului că «aici în Ucraina, în pămînturile sultanului» (se are în vedere partea dreaptă a Niprului — I. E.) au intrat cazacii din regimentul Periaslavl, au strîns desetina și au jefuit locuitorii. O parte din acei care au trecut Niprul au fost reținuți de colonelul de la Korsun, Kunițki, ulterior însă la porunca domnului Moldovei, care tindea spre păstrarea prieteniei și a bunei vecinătăți cu cazacii, acei reținuți au fost eliberați. Din conținutul scrisorii, de asemenea, conchidem că corespondentul lui Gheorghe Duca îl învinuiește pe colonelul Kunițki de cele întîmplate, însă domnul Moldovei îi răspunde că «acum cine cum slujește așa i se plătește» și el nu-l poate pedepsi pe Kunițki. În continuare Ducavodă informa că acelora care trec Niprul cu intenții bune nu li se va face nici un rău, însă el nu poate permite ca ei să strîngă desetina. În continuare Gheorghe Duca atrăgea atenția corespondentului său la faptul că acela nu respectă condițiile păcii dintre Rusia și Turcia, împiedicînd populației din stînga Niprului să treacă riul la locurile lor, ba chiar mai mult, acele persoane sînt pedepsite⁵³. Probabil se are în vedere acea populație originară din partea dreaptă care au trecut Niprul anterior și acum voia să se întoarcă la locurile de baștină. Dintr-o altă scrisoare a lui Gheorghe Duca către I. Samoilovici din 3 martie 1683 aflăm că domnul Moldovei a permis plecarea din țară a solului hatmanului și își exprimă dorința de a rămîne cu el în prietenie⁵⁴.

În pofida faptului că, după părerea Moscovei, Gheorghe Duca încălca tratatul de pace ruso-turc, țarul nu intenționa înrăutățirea relațiilor cu domnul Moldovei, continuînd să-i trimită «leafă». Astfel, conform Ucazului din 29 ianuarie 1683 lui Gheorghe Duca i se trimiteau cu solii K. Hlopov și V. Posnicov «40 de soboli de 150 ruble». Totuși, domnul trebuia atenționat de faptul încălcării păcii ruso-turce: solii, în calitate de argumente trebuiau să aducă în Moldova și Manifestele lui Gheorghe Duca care chemau cazacii din stînga Niprului să populeze satele părăsite⁵⁵. Ceva mai tîrziu, conform Ucazului țarului din 14 mai 1683, lui Duca i se mai trimiteau «40 de soboli de 100 ruble»⁵⁶.

O problemă care prezintă un interes deosebit este și cea a duratei stăpînirii domniilor Moldovei asupra teritoriilor dintre Nistru și Nipru. Înfrîngerea turcilor la Viena a avut urmări imediate și pentru stăpînirea lui Gheorghe Duca în Ucraina. Dintr-o informație a unui oarecare G. Poternîi din 1683 (luna nu este indicată — I. E.) la Departamentul solilor aflăm că la Nemirov a sosit colonelul A. Kunițki, care s-a întors de la Viena cu un detașament de peste 7 mii de ostași și așteaptă acolo pe fratele său, hatmanul Kunițki, avînd intenția de a merge asupra Iașilor⁵⁷. Acest al doilea Kunițki probabil că este Ș. Kunițki, amintit de documente ca staroste al Nemirovului în anul 1677⁵⁸. La 1678 Ș. Kunițki e amintit ca fost staroste al Nemirovului⁵⁹. Același G. Poternîi mai comunica că hatmanul E. Draghinici a fugit în Țara Moldovei⁶⁰.

Un alt informator, locuitorul orașului Sumsk, A. Matveev, comunica la 11 noiembrie 1683 vești auzite de el la 25 octombrie cînd se afla la Vinița. În fond ele sînt aceleași: hatmanul I. Draghinici a plecat numai «cu casa lui» din Nemirov, unde a sosit colonelul Kunițki și-și așteaptă fratele mai mare, pe hatmanul Kunițki, pentru a merge în Moldova⁶¹. Deci putem conchide că plecarea lui I. Draghinici din Nemirov a avut loc undeva la sfîrșitul lunii octombrie 1683, fiind impusă de colonelul Kunițki.

În expediția din Moldova de la sfârșitul anului 1683 a participat hatmanul Ș. Kunițki⁶². Avem și o informație destul de interesantă referitor la originea lui. Astfel, la 1698 doi foști prizonieri la tătari, unul de «neam zaporojan» și altul de «neam voloh», dădeau informații hatmanului I. Mazepa. Fostul prizonier moldovean, T. Vasilev, comunica că a fost luat captiv de tătari în timpul campaniei lui Kunițki, pe care îl numeau hatman și era «din poloni, de neam voloh» (iz leahov, porodî voloscoi)⁶³.

Alungarea lui Draghinici din Nemirov și plecarea lui Gheorghe Duca în Polonia pune capăt stăpînirii efective a domnilor Moldovei în Ucraina. Nici o acțiune reală a lui Dumitrașcu Cantacuzino la răsărit de Nistru nu este cunoscută, în afară de titlul său din documentele din 17 iulie 1684⁶⁴ și 25 mai 1685⁶⁵, unde se prezenta «voievod, din mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei și Țării Ucrainei». Totuși menționăm că într-un document din 12 iunie 1685 (copie de pe altă copie) titlul domnului e dat fără a fi menționată și Ucraina⁶⁶. A fost o decizie benevolă a lui Cantacuzino sau impusă de turci ori de alte circumstanțe, actualmente nu putem stabili. «Pacea veșnică» dintre Republica Polonă și Rusia din anul 1686 nu face decât să recunoască statu-quo-ul teritorial existent către acel timp. Se prevedea doar că Podolia, în caz că va fi eliberată de sub dominația otomană, va fi recunoscută în componența Poloniei. În celelalte două voievodate, Brațlav și Kiev, după evenimentele de la Viena din 1683 turcii și-au pierdut considerabil influența nemaiavînd reprezentanții lor acolo, ele fiind real controlate de poloni. În orice caz, anume polonii apără regiunea Brațlavului de încercările unor conducători ai cazacilor (S. Palii la 1688—1689 și alții) de a trece sub protecția Rusiei.

O informație vine să completeze cunoștințele noastre despre pretențiile lui I. Draghinici la teritoriile dintre Nistru și Nipru după Dm. Cantacuzino. Ea a fost prezentată la Moscova la Departamentul Rusiei Mici la 1 aprilie 1688 de către un informator, M. Strela, care a fost în Istanbul, iar acum raporta că I. Draghinici se află în Țara Moldovei, lângă Tighina și cere cu insistență de la sultan și de la han să i se dea hătmânia la Nemirov⁶⁷. Însă dorința nu i se mai împlinește și în noiembrie 1696 îl aflăm la Baturin, unde ruga pe hatmanul Ucrainei să-i permită să trăiască în acest oraș, permisiune pe care el a obținut-o⁶⁸.

Despre faptul că în timpul domniei lui C. Cantacuzino hotarul Moldovei și hătmăniei Ucrainei era strict delimitat de râul Nistru pare să fie demonstrat de o scrisoare din ianuarie 1692 a sultanului Ahmed II, adresată hanului Crimeei, Safa Ghiray (1691—1692), în care se spunea: «Deși hotarele și limitele Țării Moldovei, care face parte din anexele Țărilor mele bine protejate, sînt evidente și distincte, totuși hatmanul cazacilor din Ucraina trecînd în această parte a fluviului Nistru, unde se află Țara Moldovei, s-a așezat și a pus mîna cu sila...»⁶⁹ pe bunurile lor. În același document se mai indică că dacă cazacii nu vor plăti dările cuvenite «să fie numiți oameni pentru a-i duce în partea cealaltă a fluviului Nistru și a-i așeza în locuri din afara pămînturilor Țării Moldovei»⁷⁰.

Problema teritoriilor dintre Nistru și Nipru rămîne deschisă pînă la pacea de la Karlowitz. Dar și în tratatul de pace polono-turc, semnat în ianuarie 1699, problema n-a fost rezolvată definitiv, hotarul dintre Republica Polonă și Imperiul otoman urmînd a fi precizat ulterior.

Era cointerесată în aceste teritorii și Rusia, ea reușind, prin tratatul de la Istanbul din 3 iulie 1700, să impună Porții clauza ca teritoriul aflat între Secea Zaporojeană, Oeacov și Azov să rămînă nelocuit.

Hotarul definitiv între Turcia și Polonia a fost stabilit conform tratatului de delimitare teritorială semnat în octombrie 1703 la Zahorlic. Problema teritorială a facilitat și anumite divergențe. Una din ele a fost problema cetăților Rașcov și Kamionka, care mai înainte intraseră în posesiunea fiicei lui Vasile Lupu, Ruxanda. În tratatul din 1703 s-a indicat că cetatea «Rașcov [Doamna] a luat-o pentru patruzeci de mii de zloți, dar nu cu titlu de proprietate, ci pe baza înțelegerii că atunci cînd pomenitul voievod de Sandomierz va achita cei patruzeci de mii de zloți i se va retroceda cetatea»⁷¹. În tratat se mai indică că și cetatea Kamionka a fost luată tot «în modul arătat mai sus, pentru douăzeci de mii de zloți», și la faptul că sînt moștenitori ai doamnei Ruxanda «care acum emit pretenții, fie cetățile mai înainte menționate, fie șazeci de mii de zloți». În urma discuțiilor avute s-a hotărît ca «atunci cînd în mîinile celor care emit pretenții se vor găsi temessuc (act de garanție, învoială, zapis—

I. E.) de la tatăl sau bunicul acestuia, atunci vor lua banii pe care [sus-numita doamnă] le-a dat». La acestea, comisarul Koniecpolski, stăpînul de la 1703 a cetăților Rașcov și Kamionka, «a acceptat să achite [datoria] în modul arătat mai sus»⁷². Astfel a fost rezolvată problema cetăților sus-pomenite în tratatul de delimitare teritorială polono-turc din 1703.

O altă problemă discutată în cadrul negocierilor a fost problema hotarelor de răsărit ale Moldovei. La aceasta reprezentanții poloni au arătat că «preamăritul Allah a delimitat cu apa Nistrului pămînturile menționate ale Moldovei de pămîntul nostru polonez. În starea actuală nu avem gîlceavă de hotar cu Moldova...» Comisarii poloni însă au menționat unele încălcări din partea domnului Moldovei. Una din ele consta în faptul că «de vreo trei ani încoace» podurile de la Hotin, Soroca și altele de la vaduri, care din vechime erau în posesiunea noastră (a polonilor—*I. E.*)... au fost luate cu forța în stăpînire de către voievozii Moldovei». În privința aceasta s-a hotărît «să se ceară firman ilustru adresat voievodului Moldovei, pentru a se pune capăt samavolnicilor lor»⁷³.

O altă cerere a comisarilor poloni la negocieri a fost aceea ca să le fie dată «înapoi darea pentru stupi și alte dări pe care zabiții din partea voievodului Moldovei, trecînd fluviul Nistru, le-au luat cu sila de la raialele poloneze care sînt raiale așezate pe malul polonez al Nistrului...»⁷⁴. Și referitor la această problemă s-a hotărît ca să se facă firman adresat domnului Moldovei pentru a respecta pretenția polonilor.

În asemenea mod au fost rezolvate problemele de hotar dintre Republica Polonă și Imperiul otoman la 1703. Îndelungatului conflict militar i s-a pus capăt. Nici turcii și nici rușii n-au fost în stare să acapareze teritoriile dintre Nistru și Nipru. În acest context, cînd la acest teritoriu pretindeau cele trei mari puteri ale timpului, stăpînirea domnului Moldovei Gheorghe Duca, datorată «binefacerii» Porții, care vroia să-și întărească în acest fel pozițiile sale, nu putea fi de lungă durată și s-a menținut numai atîta timp cît Poarta a fost în stare s-o asigure prin forța militară.

Note

- ¹ Iorga N., Ucraina Moldovenească// Analele Academiei Române. Memoriile Secției Istorice. Seria II, Vol. XXXV, Buc., 1913, p. 359.
- ² Moldova în contextul relațiilor politice internaționale. 1387—1858. Tratat. Chișinău, 1992, p. 232—233.
- ³ Cronica anonimă a Moldovei. 1661—1729 (Pseudo-Amiraș). Buc., 1975, p. 51—52.
- ⁴ Popescu Radu, Istoriile domnilor Țării Românești//Cronicari munteni, vol. 2. Buc., 1984, p. 213.
- ⁵ Șincal Gh., Hronica românilor, vol. III. Buc., 1969, p. 171.
- ⁶ Iorga N., Ucraina Moldovenească, p. 354.
- ⁷ Papacostea V., Civilizație românească și civilizație balcanică. Buc., 1983, p. 55.
- ⁸ Еремия И. А., Н. Г. Милеску-Спафарий и русско-турецкие переговоры 1678—1681 гг.//Н. Г. Милеску-Спафарий — ученый, мыслитель, государственный деятель. Кишинев, 1989. С. 78.
- ⁹ Arhiva Centrală de Stat a Actelor Vechi (ACSAV), f. 89. R. 1. 1682—1684, d. 24, f. 136—136 verso.
- ¹⁰ Zaborovschi Virgil, Politica externă a celor trei principate Țara Românească, Transilvania și Moldova de la asediul Vienei (1683) pînă la moartea lui Ștefan Cantacuzino și suirea pe tron a lui Constantin Brâncoveanu (1688). Buc., 1925, p. 31—32.
- ¹¹ Papacostea V., op. cit., p. 155.
- ¹² Cronica anonimă a Moldovei, p. 52.
- ¹³ Neculce I., O seamă de cuvinte. Letopisețul Țării Moldovei. Chișinău, 1974, p. 113.
- ¹⁴ Xenopol A. D., Războaiele dintre ruși și turci și înfrîurirea lor asupra țărilor române, vol. 1, Iassy, 1880, p. 7.
- ¹⁵ Iorga N., op. cit., p. 354; Vezi și: Hurmuzaki E. Documente privitoare la istoria românilor. Suplimentul II, vol. 3. Buc., 1900, p. 135—136.
- ¹⁶ Iorga N., op. cit., p. 354—355.
- ¹⁷ Hurmuzaki E., Documente. Supl. II, vol. 3, p. 142.
- ¹⁸ Papacostea V., op. cit., p. 103.
- ¹⁹ Papacostea V., op. cit., p. 102; Iorga N., op. cit., p. 354.
- ²⁰ ACSAV, f. 210. (Belgorodski stol), 1681—1682. D. 1018, f. 269.
- ²¹ Ibidem, R. 1. 6 mai 1681—30 iulie 1682, d. 21, f. 53 verso—54.
- ²² Ibidem, f. 119—120.
- ²³ Ibidem, f. 133—135 verso.
- ²⁴ Ibidem, f. 161 verso.
- ²⁵ Ibidem, f. 218 verso.
- ²⁶ Ibidem, f. 219.
- ²⁷ Ibidem, f. 89. R. I. 1682—1684, d. 24, f. verso—7.
- ²⁸ Ibidem, f. 67—70.
- ²⁹ Hurmuzaki E., Documente. Supl. II, vol. 3, p. 142.
- ³⁰ Popescu Radu, op. cit., p. 215.
- ³¹ Neculce I., op. cit., p. 114.
- ³² ACSAV, f. 229. R. I. (1), 1682—1683, d. 171, f. 311.

- ³³ Ibidem, f. 8.
³⁴ Popescu Radu, op. cit., p. 215.
³⁵ Cronica anonimă a Moldovei, p. 52.
³⁶ ACSAV, f. 229. R. 1. 1682, d. 1, f. 20.
³⁷ Moldova în epoca feudalismului, vol. VI. Chișinău, 1992, p. 134—135.
³⁸ ACSAV, f. 124, R. 3. 1683, d. 430, f. 1 verso.
³⁹ Ibidem, f. 229. R. 4 (1), 1682—1683, d. 171, f. 311.
⁴⁰ Iorga N., op. cit., p. 357.
⁴¹ Papacostea V., op. cit., p. 103.
⁴² ACSAV, f. 123. R. 1, 1682, d. 1, f. 19—20.
⁴³ Ibidem, f. 22—24.
⁴⁴ Ibidem, f. 28.
⁴⁵ Ibidem, f. 114—115.
⁴⁶ Ibidem, d. 29, f. 14.
⁴⁷ Ibidem, f. 229, R. 5. 1682, d. 235, f. 1—2.
⁴⁸ Ibidem, f. 123, R. 1, 1683, d. 16, f. 3—4.
⁴⁹ Papacostea V., op. cit., p. 104.
⁵⁰ ACSAV, f. 123. R. 1. 1683, d. 16, f. 7.
⁵¹ Relațiile istorice dintre popoarele U. R. S. S. și România în veacurile XV — începutul celui de al XVIII-lea. vol. III, M., 1970, p. 74.
⁵² Лашков Ф. Памятники дипломатических сношений Крымского ханства с Московским государством в XVI и XVII вв. Симферополь, 1891. С. 192—194.
⁵³ ACSAV, f. 229. R. 4 (1) 1682—1683, d. 171, f. 311—314.
⁵⁴ Ibidem, f. 124. R. 3. 1683. D. 430. F. 1—1 verso.
⁵⁵ Ibidem, f. 89. R. 1. 1682—1684. D. 23. F. 283.
⁵⁶ Ibidem, f. 282.
⁵⁷ Ibidem, f. 229. R. 4 (1). 1683—1684, d. 207, f. 8.
⁵⁸ Ibidem, f. 229. R. 1. 1694, d. 221, f. 34.
⁵⁹ Ibidem, f. 229. R. 4 (1). 1678, d. 114, f. 76—77.
⁶⁰ Ibidem, f. 229. R. 4 (1). 1683—1684, d. 207, f. 9.
⁶¹ Ibidem, f. 20—21.
⁶² Посольские книги по связям Молдовы с Россией. 1684, 1691—1692. Кишинев, 1993. С. 10—11.
⁶³ ACSAV, f. 210 (Belgorodski stol), 1698, d. 1661, f. 118.
⁶⁴ Moldova în epoca feudalismului, vol. VI, p. 142.
⁶⁵ Iorga N., op. cit., p. 360.
⁶⁶ Moldova în epoca feudalismului, vol. VI, p. 145—146.
⁶⁷ ACSAV, f. 229. R. 4 (1). 1688, d. 188, f. 142—143.
⁶⁸ Ibidem, f. 124. R. 1. 1696, d. 47, f. 10—11.
⁶⁹ Gemil T. Relațiile țărilor române cu Poarta Otomană în documente turcești (1601—1712). Buc., 1984, p. 406.
⁷⁰ Ibidem.
⁷¹ Moldova în contextul relațiilor politice internaționale, p. 249.
⁷² Ibidem, p. 250.
⁷³ Ibidem.
⁷⁴ Ibidem, p. 251.

Ionaș Rus (S.U.A.)

ROMÂNII ȘI MINORITARIILE ÎN BASARABIA INTERBELICĂ*

În perioada 1918—1940, majoritatea locuitorilor din Basarabia au preferat o guvernare românească uneia sovietice. Moldovenii dintre Prut și Nistru sînt români, în ciuda faptului că oficialitățile Uniunii Sovietice au negat în permanență acest adevăr. În plus, istoriografia din perioada sovietică a acuzat guvernul provizoriu al Basarabiei, care a încercat să conducă provincia în anii 1917—1918 și a votat Unirea cu România, că nu ar fi fost reprezentativ și că decizia lui a fost luată sub presiune.

Moldovenii, cel mai numeros grup etnic din Basarabia, sînt români și ei acceptă această naționalitate. În perioada ocupației țariste ideea că basarabenii ar fi fost o națiune distinctă de români era susținută de puțini ruși. Este adevărat că, la recensăminte, guvernul imperial a înregistrat locuitorii provinciei ca «moldoveni», nu ca «români», dar pentru a înțelege natura statisticilor rusești trebuie să observăm că ele nu demonstrează că moldovenii ar fi fost o populație distinctă de români, ci pur și simplu că vorbeau un dialect local și că se defineau «moldoveni». Ideea că ei nu sînt români este o invenție a regimului sovietic, pe care moldovenii înșiși și cele mai multe persoane cu un anumit nivel de cunoștințe nu o acceptă.

* **Nota redacției:** Examinat pe părți și probleme aparte, articolul lui I. Rus nu este peste tot la fel. În prima jumătate, unde sînt luate în dezbatere probleme social-economice, se întîlnesc unele inadvertențe, ca cele referitoare la reforma agrară, evoluția agriculturii și a marii proprietăți funciare sau la cămătărie. E adevărat că nu sînt convingătoare nici datele privind deportările din Basarabia sovietică. Totuși partea a doua a lucrării, în care sînt examinate cu precădere aspecte social-politice și etnice ale realității basarabene interbelice, prezintă, în general, un tablou istoric adecvat. Studiul de față face abstracție de istoriografia românească și de cea sovietică, și în general europeană, asupra problemei, în schimb oferă o imagine a ceea ce este Basarabia epocii respective în istoriografia americană.

În afara Uniunii Sovietice este în mod aproape general admis că moldovenii nu sînt o națiune distinctă de români. Românii și specialiștii apuseni sînt de acord că ei reprezintă o ramură a poporului român, care vorbesc un dialect al limbii române. De asemenea, hărțile etnice realizate în vestul Europei îi încadrează în rîndul românilor. În timpul stăpînirii țariste, mulți ruși, inclusiv intelectuali naționaliști și funcționari ai Imperiului, erau, de asemenea, de acord cu această afirmație¹. Guvernul imperial rus nu a negat niciodată aceasta și totdeauna, cînd politica de rusificare a devenit mai moderată, a permis publicarea de cărți cu caractere latine (care erau folosite de românii din Regat și din Austro-Ungaria), act ce nu va fi niciodată admis de autoritățile sovietice pînă în 1989².

Este adevărat că locuitorii teritoriului dintre Prut și Nistru erau clasificați ca moldoveni și nu ca români la recensămîntele dinainte de 1917, dar aceasta nu înseamnă că guvernul de la Sankt-Petersburg le nega caracterul românesc. Recensămîntele țariste înglobau, potrivit vechiului sistem parohial din era prenaționalistă, multe naționalități după numele populației și după dialectul vorbit, nu potrivit denumirii lor moderne. Ucrainenii, de pildă, erau numiți «ruși mici», iar rușii «ruși mari». În plus, dacă un grup a fost calculat ca o entitate separată la recensămînt, faptul nu poate fi interpretat în mod necesar că membrii lui ar fi fost priviți ca o naționalitate distinctă. Trei grupuri de slavi răsăriteni — bielorușii, rușii mici și rușii mari — erau considerate de către guvernul imperial ca ramuri ale națiunii ruse și nu ca naționalități separate. Așadar, recensămîntele țariste nu negau în mod clar faptul că moldovenii erau români.

Deși moldovenii nu au acceptat distincția, guvernul sovietic a insistat, cel puțin pînă în 1989, cînd Parlamentul Republicii Moldova a adoptat legea limbii, care impunea româna moldovenească, scrisă cu caractere latine, ca limbă oficială de stat, că moldovenii se deosebeau de români prin limbă și prin naționalitate. În acest scop, s-a creat așa-zisa «limbă moldovenească», presupusă a fi deosebită de română. Această «limbă» este, sau mai bine zis a fost, întrucît nu mai este oficial limba moldovenească, o formă a limbii române scrisă în mod artificial cu alfabetul chirilic, cu cîteva cuvinte pronunțate diferit de standardele regulilor ortografiei românești. A fost creată, de asemenea, o «istorie» a Moldovei în care vechii domnitori ai provinciei erau prezentați ca prieteni ai Rusiei, adesea aliați cu Moscova, în care populația Basarabiei (incluzînd pe moldoveni) a dorit întotdeauna între 1917 și 1940 să se unească cu statul sovietic și în care alfabetul chirilic era în permanență folosit de moldoveni³.

Locuitorii români din Basarabia privesc însă lucrurile altfel. Conștiința moldovenească este esențialmente românească, dar ea include un particularism local. Moldovenii (cu excepția cîtorva membri ai Partidului Comunist din trecut) nu au declarat niciodată (cu excepția, poate, a constrîngerii sub administrația sovietelor) că limba lor este deosebită de română. Așa cum s-a arătat mai sus, ei au preferat multă vreme literatura română cu caractere latine, ori de cîte ori ea le-a fost accesibilă.

Cu toate acestea, starea de înapoiere culturală și politică de rusificare forțată a populației patronată de Imperiul țarist au întîrziat într-o oarecare măsură, ca și în cazul ucrainenilor (rușilor mici) de sub dominația Rusiei, dezvoltarea unei puternice conștiințe naționale. Naționalismul ambelor naționalități a fost mai puțin evoluat decît în mult mai civilizatul Imperiu austro-ungar. Ca urmare, moldovenii au păstrat asupra originii lor un fel de viziune tradițională locală. Deși ei nu și-au negat niciodată caracterul românesc, adesea s-au definit ca moldoveni.

David Mitrany sesiza la nașterea română persistența cu care au supraviețuit tradițiile populare pînă în timpurile moderne, exemplificînd paradoxul prin uimitoarea soartă a țăranilor basarabeni din ultimele două veacuri. În 1812, Rusia a rupt Basarabia din Principatul român al Moldovei și a transformat-o în gubernie dependentă. Ea a avut o viață grea sub dominația autoritară a țarilor, dar, din cauză că liderii provinciei nu au permis să pătrundă vreo rază de lumină în mase, atît prin autonomie, cît și prin educație, un întreg secol de ordine străină a lăsat neatinsă viața țăranilor. În 1918, cînd s-au întors la România, ca după o lungă hibernare, ei reveneau cu ceea ce numeau limba lor «moldovenească» și cu toate obiceiurile și tradițiile pe care străbunii lor le luaseră în 1812⁴.

Înainte de 1900, din cauza interdicției folosirii limbii locale, din cauză că exprimarea sentimentelor naționale moldovenești era considerată ilegală și, poate chiar mai

important, din cauză că a existat puțină conștiință națională printre moldovenii de rînd și printre păturile largi ale clasei mijlocii moldovenești, mișcarea națională moldo-română a fost slabă⁵. Este posibil, de asemenea, că lipsa de prejudecăți a rușilor față de moldoveni să fi întîrziat dezvoltarea unui naționalism autohton⁶. Mulți nobili moldoveni, locuitori ai orașelor din zonele cu populație numeroasă venită din alte părți ale Imperiului erau complet sau parțial rusificați⁷. Masele nu erau cu adevărat naționaliste în sensul modern al cuvîntului. Singura formă de naționalism moldovenesc militant era contrabanda (și citirea) cărților românești⁸.

Cu toate acestea, în anii dinainte de 1900, campania de rusificare nu a fost lipsită de dificultăți. În ciuda faptului că moldovenii erau foarte religioși, mulți dintre ei nu mergeau la biserică, deoarece slujba se oficia în rusă, o limbă pe care ei nu o puteau înțelege⁹. Dintre elevi, foarte puțini învățau în școlile rusești, întrucît ei cunoșteau puțin limba rusă¹⁰. După ce, la 1900, limba moldovenească a fost admisă în activitățile bisericești, în ideea de a determina cît mai mulți localnici să meargă la biserică, a apărut o mișcare naționalistă moldovenească, condusă de preoți și de învățători, devenită foarte influentă printre masele de moldoveni.

După un început lent, naționalismul moldovenesc devine puternic în anii 1905—1907. În timpul revoluției din 1905—1907 moldovenii au arătat că doreau să pună capăt politicii de rusificare prin școli și pe alte căi. Paralel, țăranii și-au exprimat dorința de a primi pămînt de la moșieri, care erau în majoritatea lor ruși. În aceste condiții s-au dezvoltat două mișcări naționaliste moldovenești. Prima, patronată de «Societatea culturală moldovenească», de sub conducerea mareșalului provincial al nobilimii, Paul Dicescu, cerea încetarea politicii de rusificare și învățămînt în limba română¹¹. A doua, a Partidului Moldovenesc Democrat, fondat de Emanuel Gavrilița și condus de un grup de tineri prozatori și poeți, era mai liberală, mai populară și mai radicală¹². Partidul a obținut sprijinul unui mare număr de preoți, învățători, oameni cu conștiință națională din rîndul păturilor mijlocii și țăranii care cereau învățămînt în limba moldovenească, reformă agrară, autonomia Basarabiei, vot universal și liber și crearea unei mișcări cooperatiste¹³. Un timp, autoritățile ruse au permis publicarea unor ziare moldovenești și introducerea învățămîntului în română la seminărul teologic și la liceul din Chișinău¹⁴. Dar, în perioada de reacțiune, 1907—1908, autoritățile au suprimat toate manifestările deschise ale naționalismului moldovenesc.

Interzis în deceniul care a separat cele două revoluții din Imperiul rus, naționalismul moldovenesc a reapărut ca o forță puternică în 1917. După înlăturarea țarului, la 12 martie 1917, mișcarea naționalistă moldovenească suprimată, dar nu înlăturată din mintea poporului, a ținut la suprafața politicii basarabene. Acum, mișcarea, mai activă ca oricînd, a beneficiat, din mai multe motive, de sprijinul moldovenilor. Înainte de toate, populația a fost destul de loială naționalismului moldovenesc și ideilor acestuia în măsura în care fusese capabilă să le perceapă încă în perioada 1900—1908 și, într-o mai mică măsură, chiar înainte de acești ani. În plus, activiștii naționaliști moldoveni au atras pe românii basarabeni, captîndu-le cele mai puternice emoții conștiente și inconștiente, din cauză că vorbeau poporului în propria-i limbă și aveau o reală capacitate de înțelegere a sentimentului național. Este necesar de amintit și că măsurile proțărănești, precum reforma agrară, preconizate de naționaliștii populiști moldoveni au atras, de asemenea, (ori cel puțin nu au respins) pe țăranii.

Din contra, bolșevicii erau handicapați din cauză că erau conduși de «străini ruși» sau de evrei, orășeni ori soldați care devastau Basarabia. Ei nu puteau fi propagandiști eficienți din cauză că nu vorbeau limba moldovenească și deoarece erau membri ai grupurilor etnice și sociale urîte de țăranii autohtoni¹⁵.

Încercînd să organizeze guvernarea autonomă a provinciei, basarabeni și-au creat propria instituție legislativă locală, Sfatul Țării, ca reprezentantă a întregii populații. Deși nu a fost ales prin votul direct al fiecărui adult, Sfatul era emanația naționaliștilor moldoveni și a altor grupuri de populație provenind din toate naționalitățile. Ca orice organism provizoriu creat prin mijloace similare, Sfatul Țării și-a asumat sarcina de a reprezenta poporul. Organisme similare au revendicat dreptul de a fi purtătoare de cuvînt ale doleanțelor diferitelor popoare din Rusia și din dezmembrarea Austro-Ungară, între ele și ale românilor din Imperiul dualist care au votat Unirea cu România.

Sfatul Țării, care și-a început lucrările la 21 noiembrie 1917, nu era ales în mod direct de întreaga populație a provinciei, ci de populația diferitelor naționalități, în special a diferitelor grupuri interesate. Unii din membrii lui au fost aleși în adunări naționale, țărănești ori de organizații profesionale. El a reprezentat toate naționalitățile într-o destul de justă proporție, în mare în aceleași proporții în care aleșii Basarabiei vor fi reprezentați mai târziu în primul Parlament al României Mari, care a fost ales în mod liber de toți bărbații adulți. Moldovenii care trăiau dincolo de Nistru, în Ucraina, și-au trimis în Sfat zece delegați¹⁶. Deși populația nețăărănească din clasele de mijloc era suprareprezentată, 85 (61,59%) din cei 138 de membri erau țărani¹⁷. Cinci moșieri care au fost la început membri ai adunării s-au retras de timpuriu, din cauză că Sfatul Țării favoriza reforma agrară. Cu toate acestea, se poate afirma, fără a se greși, că Sfatul era îndeajuns de reprezentativ pentru Basarabia luată ca un întreg.

Sfatul a proclamat Republica Democrată Moldovenească, la 2/15 decembrie 1917, ca membru cu drepturi egale al Rusiei federative. Dar el a găsit foarte greu calea pentru a exercita un control efectiv în republică. Soldații ruși anarhiști, semibolșevizați sau complet bolșevizați, care se presupunea că vor lupta împotriva Puterilor Centrale pe frontul românesc, prădau Basarabia și instalau organe ale puterii lor, sub îndrumarea propagandiștilor bolșevici, în diferite părți ale provinciei. Atât bogații, cât și săracii basarabeni erau victime ale acestor soldați și cu greu îi puteau opri de la jafuri¹⁸. Armata de voluntari era prea mică și prea prost organizată pentru a reacționa împotriva lor și ea s-a dispersat repede¹⁹. Un ciudat amestec de anarhie și de bolșevism domnea în provincie.

În aceste condiții, Parlamentul moldovenesc a făcut apel la armata română. Bolșevicii au răspuns prin ocuparea Chișinăului, capitala Basarabiei, la 5 ianuarie 1918, și prin instituirea legii marțiale. Armata română a eliberat orașul la 13 ianuarie, iar în scurtă vreme și restul Basarabiei de mixtura de bolșevism și anarhie care domina în provincie. Caracterul bolșevic al guvernului rus, imposibilitatea de a crea o federație democratică rusă și decizia Radei de la Kiev de a proclama independența Ucrainei de Rusia au făcut necesară pentru Parlamentul basarabean proclamarea independenței Republicii Moldovenești la 24 ianuarie/6 februarie 1918.

O mare majoritate a basarabenilor au fost recunoscători armatei române pentru că i-a salvat de bolșevism și de anarhie (care păreau să fie aproape sinonime în mințile lor)²⁰. Oricum, mulți, dacă nu cei mai mulți, țărani se temeau că armata română va înapoia proprietarilor funciari pământul pe care ei îl acaparaseră de la nobili începând din vara lui 1917²¹. Văzând că armata română refuză cererile moșierilor de a li se retroceda proprietățile, tot mai mulți locuitori au început să se încreadă în România și în armata ei, cu atât mai mult cu cât mai înainte ei avuseseră o concepție confuză, potrivit căreia România are o țară guvernată de moșieri²². Planurile guvernului de la București pentru o reformă agrară radicală și pentru o largă democratizare a țării au îmbunătățit, de asemenea, impresia populației despre România. Faptul că doi foarte importanți lideri țărăniști (Constantin Stere, refugiat din Basarabia, considerat ideologul țărănismului din România, și Ion Mihalache, viitorul lider al Partidului Țărănesc) erau angajați în propaganda proromânească (incluzând propaganda la nivelul zonelor rurale), a ameliorat, de asemenea, imaginea poporului despre România²³.

În câteva săptămâni, acei moldoveni care nu fuseseră în favoarea unirii au devenit iredentiști. România, care îi atrăsese dintotdeauna într-o oarecare măsură, acum nu îi mai respingea, deoarece guvernul român intenționa să democratizeze țara și să realizeze reforma agrară. Teama că Ucraina ar fi încercat să anexeze parțial sau total Basarabia și faptul că funcționarii civili ruși, ostili statului moldovenesc, au refuzat să servească Basarabia a fost o altă cauză care i-a făcut pe moldoveni iredentiști²⁴.

Astfel, la 27 martie/9 aprilie 1918, prin 86 voturi pentru, 3 contra și 36 abțineri, Parlamentul Republicii Moldova a votat unirea condiționată cu România, act susținut de majoritatea basarabenilor. Basarabia a pretins să-și păstreze autonomia, să-și treacă propria lege de reformă agrară, să fie proporțional reprezentată în Parlamentul României și prin doi miniștri în guvernul de la București. Se avea în vedere că România

va deveni un stat democrat și că minoritățile vor obține drepturi civice. Faptul că basarabenii au votat pentru unirea condiționată și că un număr destul de însemnat (în mod obișnuit minoritari etnici) de membri au fost împotriva propunerilor Sfatului Țării demonstrează că votul a fost liber. Partidul Moldovenesc, delegații moldoveni din sfaturile țărănești și delegatul polon au votat pentru Unire²⁵. Apare evident că unii ruși și, probabil, alte elemente minoritare, văzînd poate că Rusia devenea bolșevică au fost în favoarea unirii cu România²⁷. Rezultă, așadar, că cei mai mulți basarabeni doreau să se unească cu regele atunci cînd Sfatul Țării a proclamat istoricul act²⁸.

În cele peste două decenii în care Basarabia a fost parte componentă a statului român provincia s-a confruntat cu o serie de probleme economice, cauzate în special de moștenirea dominației rusești și de marea depresiune din 1929—1933. Comerțul basarabean fusese angrenat de o lungă perioadă de timp în economia rusă. Basarabia producea mari cantități de fructe și era prin excelență producătorul de struguri al Imperiului²⁹. Ea a fost, de asemenea, una dintre cele mai bogate gubernii producătoare de grîne din Rusia (în sensul că producea o mulțime de cereale, nu că ar fi avut o productivitate ridicată a agriculturii)³⁰. Cum Rusia comunistă nu a recunoscut actul Unirii, a refuzat să mai întrețină schimburi comerciale cu Basarabia. Ca urmare, surplusul de produse a fost reorientat spre alte părți ale României și spre alte țări. Dar, la început, comerțul a fost sărăcăcios, datorită faptului că liniile ferate rusești erau diferite ca ecartament de standardul european folosit în România. Guvernul a investit mari sume pentru a schimba ecartamentul și a construi noi căi ferate³¹. Problemele economice ale provinciei s-au combinat cu secetele din 1925, 1926 și 1929. Cînd Basarabia a avut, în cele din urmă, o recoltă bună, în 1930, economia ei a fost lovită, ca și a altor zone, de criză³². Nu suficient de multă lume mai era acum interesată în cumpărarea produselor basarabene, cu atît mai mult cu cît ele au apărut în cantități mari exact într-o perioadă cînd începea depresiunea și cînd volumul cumpărăturilor (și prețul) produselor agricole deveniseră probleme.

În pofida acestor realități economice ale zonei, o analiză atentă a perioadei arată că ele nu au putut face pe moldo-români să dorească să fie conduși de Moscova. Înainte de toate, radicala reformă agrară realizată de Sfatul Țării și de guvernul român a imunizat pe țăranii basarabeni de bolșevism. Plugarii de aici acaparaseră circa două treimi din marea proprietate în perioada ce s-a scurs din vara lui 1917 pînă la sfîrșitul anului. Sfatul Țării le-a recunoscut dreptul de a folosi pămîntul pînă la promulgarea legii agrare³³. În 1918, Parlamentul Basarabiei a adoptat legea, care va fi revizuită în 1920 de guvernul român³⁴. Un moșier nu putea stăpîni mai mult de 100 ha. Prisosul ce depășea această cotă trebuia dat țăranilor. Faptul că guvernul român a înțeles importanța tratării fiecărei provincii în concordanță cu condițiile ei interne și cu tradițiile zonei respective, acceptînd principiile stabilite de Sfatul Țării, a făcut ca reforma agrară basarabeană să fie mai radicală decît în celelalte provincii ale României. Spre deosebire de orice altă parte a statului, toți țăranii îndreptățiți a fi împroprietăriți cu pămînt au beneficiat aici de loturi³⁵. Astfel, această reformă agrară a imunizat pe plugarii moldoveni nerusificați de propaganda comunistă³⁶.

Cu toate acestea, populara reformă agrară a scăzut producția agricolă. Diminuarea nu a fost specifică Basarabiei, ea înregistrîndu-se în toate ținuturile României ca efect al transferului de proprietate. Înainte de război în Basarabia moșierii cu proprietăți nu prea mari și-au administrat și cultivat pămîntul într-o manieră mai eficientă decît cea folosită de țăranii atît înainte, cît și după primul război mondial. În timpul dominației țariste, țăranii de aici au fost legați de posesiunea în indiviziune asupra pămîntului, motiv pentru care nu s-au putut acomoda suficient de repede cu spiritul de întreprindere privată: comercializarea produselor, creditul și tehnica de administrare a pămîntului, operații familiare țăranilor din alte părți ale Europei (inclusiv din alte părți ale României), care au fost proprietari individuali și independenți de generații. Din cauza acestei lipse de experiență și nivelului scăzut de educație (de asemenea o moștenire a țarismului) ei vor găsi primii lor ani de plugărie independentă dificili și nu vor putea practica îndeajuns de eficient cultura «modernă» și tehnicile comerțului folosite de frații lor din alte teritorii ale României și de alte familii est-europene.

O analiză atentă a statisticilor atestă că producția agricolă pe persoană angajată în agricultura provinciei, chiar dacă s-a diminuat față de perioada antebelică, a fost totuși doar un pic mai mică față de media întregii țări. Agricultura basarabeană în trebuința mai mult de 85% din toți locuitorii ei (și un procent mult mai ridicat al moldovenilor). Analiza producției agricole pe unități de recoltă arată că ea producea 17,58% din totalul de grâne al României. În același timp, populația Basarabiei (2 864 402 locuitori) reprezenta 15,86% din întreaga populație a României (18 057 028 locuitori). Așadar, Basarabia, socotită în raport cu toți locuitorii ei, era, din punct de vedere agricol, mai productivă decât restul României. Dacă avem în vedere că economia Basarabiei era mai pronunțat agricolă decât cea a României luată ca un întreg, se poate constata că, în medie, un țăran basarabean producea 20 de unități de recoltă, în timp ce media țăranului din statul român (incluzând Basarabia, oarecum mai prosperul vechi regat și fostele provincii austro-ungare: Transilvania și Bucovina) produceau 21. Astfel, cultivatorul tipic basarabean realiza doar cu 4,76% mai puțin decât agricultorul mediu român³⁷.

Reforma agrară extrem de radicală realizată de guvernul român a condus la o scădere a producției agricole, dar transferul de proprietate a fost bine primit și el a întârit rezistența moldovenilor față de propaganda comunistă. Românii din Basarabia au acuzat partidele de la putere ori, cel mai mult, «clica Vechiului regat» și nu statul român pentru nenorocirile lor. În plus, ei credeau că acestea erau cauzate în parte de factori care nu aveau legături cu guvernul de la București (de pildă, secetele din 1925, 1926 și 1929, faptul că oamenii nu erau îndeauns de buni creștini și, poate chiar mai important, cămătarii evrei). Intrucît erau oameni religioși, ei credeau că nu căzuseră ploi, deoarece Dumnezeu îi pedepsea pentru că păcătuiseră³⁸.

Poate chiar mai important, moldovenii acuzau pe negustori, angajați totodată în cămătărie, pentru mizeria lor. Cămătarii acordau împrumuturi cu dobânzi de 35—40%, mult mai ridicate decât rata dobânzii legale (9%)³⁹. Intrucît criza economică a redus prețurile produselor agricole cu 55,9%, sumele datorate cămătarilor au sporit cu circa 126,77%⁴⁰. Mulți dintre țăranii moldoveni care împrumutaseră bani de la cămătari sufereau din cauza acestor lucruri. Cămătarii au fost aparent găsiți de ei ca extrem de vinovați pentru problemele lor economice. Deși moldovenii nu s-au ridicat niciodată împotriva guvernului român, unii dintre ei s-au răzvrătit în 1930 împotriva cămătarilor⁴¹. Agitația «contra cametei» a fost puternică și guvernul român a trecut diferite legi care au anulat jumătate din datoriile către bănci și cămătari și au reprogramat restituirea restului de datorii în decurs de mai mulți ani, cu o dobândă redusă⁴². Este astfel suficient de limpede că partidele reprezentate în guvernul român sau «clicle» nu erau făcute responsabile de moldoveni pentru problemele lor economice și că cel puțin în anumite perioade populația a găsit că suferințele ei erau provocate de alte cauze.

În fine, moldovenilor și chiar multor locuitori ai provinciei de altă origine etnică nu le-a plăcut politica de colectivizare patronată de Stalin și foametea din Rusia aceleiași perioade. Diferiți refugiați din stînga Nistrului relatau basarabenilor în detalii fapte reale privitoare la condițiile din Uniunea Sovietică. Moldovenii știau despre foametea din timpul lui Lenin, dar nu ne este clar cîți dintre ei blamau comunismul pentru ea. În orice caz, refugiații din Republica Sovietică Autonomă Moldova* și din alte părți ale Ucrainei au venit cu relatări îngrozitoare despre problemele economice ale Uniunii Sovietice. Moldovenilor și germanilor, care primiseră de la guvernul român pămîntul ce și-l doreau dintotdeauna așa de mult, nu le plăcea ceea ce azeau despre colectivizarea forțată și despre uciderea de către Stalin prin înfometare a multor locuitori din Ucraina⁴³.

Consulul general al Statelor Unite ale Americii la București, John Randolph, care a vizitat în 1931 mai multe localități din Basarabia, intrînd în contact nemijlocit cu locuitorii ei, și-a intitulat unul din capitolele raportului trimis la Washington asupra stării de spirit din provincie **Basarabia categoric antisovietică în 1931 (Bessarabia definitely Anti-Soviet in 1931)**, evidențiind că, deși situația țăranilor basarabeni nu era satisfăcătoare, ea apărea incomparabil mai bună decât cea a țăranilor de peste Nistru, unde ei mureau de foame și unde, potrivit declarațiilor martorilor oculari,

* Probabil e vorba de R.A.S.S.M. (ed.).

aveau loc arestări și execuții în masă, fapt ce explica ostilitatea plugarilor basarabeni față de bolșevism⁴⁴.

După marea depresiune din 1929—1933, situația economică a provinciei s-a ameliorat, mai cu seamă în a doua jumătate a deceniului patru. Indicele prețurilor agricole (bazate pe cifrele din 1929, când a fost socotit la 100) a crescut de la 44,1, în 1934, la 80,8, în ianuarie 1940⁴⁵. Apoi, mari suprafețe agricole din Basarabia au început să fie folosite pentru cultura mult solicitatelor la export în Germania a soiei și a florii soarelui⁴⁶. Dacă se are în vedere că înainte de depresiune Basarabia a avut multe greutăți economice din cauza factorilor prezenți, pare cert că acum condițiile economice erau mult schimbate în bine față de perioada anterioară crizei economice.

Dacă adevărații moldoveni, care nu au fost niciodată rusificați, au acuzat pentru greutățile lor diferite partide sau «clici» din Vechiul regat, nu statul român, care nu făcuseră suficiente eforturi spre a-i ajuta, în schimb minoritățile și mulți moldoveni rusificați au găsit statul român vinovat de toate problemele economice ale provinciei⁴⁷.

S-a spus adesea că Basarabia a fost prost administrată de oficialitățile din Vechiul regat. În realitate, administrația românească a provinciei nu a fost mulțumitoare până la 1930, ea fiind însoțită de numeroase excese în timpul regimului de stare excepțională⁴⁸. După un ciudat vot de unire necondiționată cu România din sesiunea Sfatului Țării din 27 noiembrie/9 decembrie 1918, la care au participat numai 46 din cei 138 de membri ai Parlamentului basarabean, guvernul a controlat din ce în ce mai mult administrația provinciei. Funcționarii civili nemoldoveni care au părăsit Basarabia după proclamarea independenței Moldovei sau care au fost înlăturați din funcții din cauza lipsei de loialitate față de statul român ori pentru că nu cunoșteau limba română, au fost înlocuiți cu români din Vechiul regat. Basarabia a devenit un fel de loc de exil pentru funcționarii civili incompetenți, ineficienți, neglijenți, corupți, sadici ori favoriți ai diferiților miniștri⁴⁹.

Raidurile sovietice în Basarabia și două rebeliuni incitante ale ucrainenilor și rușilor au determinat guvernul român să instituie, în 1924, legea marțială, care a rămas în vigoare până în 1928. Această măsură a fost privită de locuitorii de orice naționalitate ca teribilă, mai rea decât orice altă administrație cu care ei se confruntaseră și a fost criticată în termeni foarte duri⁵⁰.

Cîteva comentarii asupra acestei probleme sînt necesare. Înainte de toate, populația din Regat nu a monopolizat niciodată posturile publice în Basarabia. Adesea funcționari țariști, în parte rusificați, cu rădăcini moldovenești și-au păstrat pozițiile. Pe de altă parte, moldovenii au avut totdeauna posibilitatea să intre în funcțiile publice și mulți dintre tinerii de aici s-au bucurat de acest avantaj. În plus, înainte de legea reformei administrative din 1929 nu orice angajat al statului a fost un funcționar rău din Vechiul regat. Numai unii dintre ei erau trimiși în Basarabia din cauză că erau într-adevăr răi; alții au fost trimiși sub pretext că șefii nu-i suportau, deși nu aveau greșeli, că erau prost educați, că încercau să lupte cu mijloace improprii pentru funcțiile publice sau pentru că nu erau membri (și, din diferite rațiuni, refuzau să adere) ai partidului de guvernămînt⁵¹.

În 1929, basarabeanul Constantin Stere (liderul din umbră al fracțiunii țărăniște basarabene al Partidului Național-Țărănesc, cel mai important grup din Basarabia) a avut un rol esențial în realizarea legii de reformă administrativă, care a descentralizat administrația țării⁵². S-a creat o destul de largă autonomie locală pentru moldovenii din Basarabia și mai multe posturi din administrația civilă au fost completate cu localnici. În plus, numeroși funcționari din Vechiul regat, care au rămas în vechile lor poziții din cauză că nu erau suficienți moldoveni din Basarabia pentru a ocupa serviciile publice și pentru că unii basarabeni participau în administrația altor provincii ori a țării ca un tot, s-au comportat mult mai bine decât înainte⁵³. După intrarea în vigoare a legii pentru organizarea administrației locale, administrația României a fost mult descentralizată, fapt ce a sporit substanțial posibilitățile basarabenilor de a intra în servicii publice și a obligat pe funcționarii veniți din Vechiul regat să-și amelioreze într-o oarecare măsură comportarea.

O diferențiere de atitudine la românii și la minoritarii din Basarabia pe tema administrării provinciei apare evidentă. Trebuie recunoscut că minoritățile au avut

mai mult de suferit decât moldovenii, din cauză că funcționarii statului (indiferent dacă erau sau nu moldoveni) au tratat populația alogenă mai rău, mulți dintre ei fiind antiminoritari, mai ales antisemiți⁵⁴. Minoritățile, în special evreii, au suferit sporadic de pe urma unor acțiuni extralegale, precum au fost tot felul de hărțuiri și de insulte⁵⁵.

Ca și în cazul dificultăților economice ale provinciei, moldovenii nerusificați nu au acuzat statul român de rea administrație. Ei au fost tentați mai degrabă să învinuiască diferite guverne de supracentralizarea care a permis abuzurile prin trimiterăa multor funcționari din Vechiul regat⁵⁶. În același timp, minoritățile și moldovenii rusificați blamau statul român pentru proasta administrare a regiunii și guvernul pentru toate relele din provincie⁵⁷.

În întreaga perioadă interbelică majoritatea locuitorilor Basarabiei au fost favorabili menținerii *status-ului quo*. Avuți în vedere pe naționalități, românii, germanii și polonezii vroiau să trăiască în România. Rușii, ucrainenii, evreii, bulgarii și turco-tătarii (aproape în întregime găgăuzi creștini) și moldovenii parțial rusificați doreau să se unească cu Uniunea Sovietică.

Moldovenii care militaseră pentru Unirea din 1918 erau hotărâți să rămână cetățeni ai României, din cauză că erau de naționalitate română, vorbeau limba română și sprijiniseră mișcarea națională. Ei nu doreau să se întoarcă sub administrație rusească, întrucât suferiseră de pe urma politicii de deznaționalizare, nu doreau să piardă pământul prin colectivizare și pentru că erau antirusi⁵⁸. Ca și moldovenii din Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească din Ucraina, nici ei nu erau atrași de comunism și de Rusia. În Transnistria se înregistrau foarte puțini moldoveni înscrși în partidul comunist⁵⁹. De fapt, este aproape clar că chiar dacă unii dintre ei au fost oarecum înclinați spre comunism, comunismul nu i-a putut atrage⁶⁰. Nu este surprinzător că spre deosebire de zonele cu sate populate de ucrainenii și de ruși în ținuturile Basarabiei locuite de moldoveni, comuniștii nu au fost capabili să organizeze vreo rebeliune, după cum nici faptul că Stalin a deportat după 1940 în Siberia circa 750 000 de români basarabeni⁶¹ și nici refugiul masiv din 1940 al moldovenilor în România (circa 200 000)⁶².

Germanii și polonezii care doriseră în 1918 unirea cu România a provinciei în care trăiau, de asemenea, nu vroiau să devină cetățeni sovietici. Ca și în alte părți din România în care trăiau, germanii erau locuitori harnici, prosperi și loiali față de statul român, motiv pentru care au și fost tratați decent de către autoritățile românești. În timpul revoltei instigate de comuniști la Tatarbunar, în 1924, în unele sate rusești ei au ajutat autoritățile române să restaureze ordinea. După ce armatele sovietice au ocupat Basarabia, la sfârșitul lui iunie 1940, toți au plecat în Germania. Minoritatea poloneză a continuat să rămână, de asemenea, favorabilă statului român⁶³.

Rușii, ucrainenii, evreii, bulgarii, găgăuzii și unii moldoveni parțial rusificați erau prosovietici⁶⁴. Rușii au fost atrași de rațiuni naționaliste spre Uniunea Sovietică, iar ucrainenii pentru motive similare de Republica Sovietică Socialistă Ucraina. Două grupuri de slavi răsăriteni își aminteau, de asemenea, că predecesorii lor făcuseră parte din ceea ce era acum Uniunea Sovietică: bulgarii și găgăuzii (ultimii turco-tătari la origine, dar slavizați, originari tot din Bulgaria), ai căror străbuni se instalaseră în Basarabia după ce Rusia a anexat-o, în 1812. Aceștia s-au arătat emoțional atrași de Uniunea Sovietică. Cu câțiva ani înainte de izbucnirea celui de-al doilea război mondial, când naționalismul rus a reapărut puternic și fără echivoc (și după ce campania de asasinat colective și marea epurăție deveniseră istorie), «naționalismul sovietic» al lor a depășit repulsia împotriva comunismului cauzată de factori economici și religioși⁶⁵. Reaua, ușor antiminoritaria administrație românească, problemele economice pentru care ei acuzau România tindeau să-i împingă (ori să-i atragă) în brațele Uniunii Sovietice. Unii locuitori de origine slavă erau așa de nerăbdători în dorința lor de a fi eliberați de «dominația» României, încât s-au răsculat împotriva Regatului român. În 1919 o serie de ucrainenii din zona de nord de lângă Hotin au organizat o revoltă antiromânească, exemplul lor fiind urmat, în 1924, de rușii și de ucrainenii din Tatarbunar, în sud.

Unii moldoveni slab rusificați (locuitori rusificați de origine românească din Basarabia, care s-au declarat ruși la recensământul din 1897, moldoveni la cel din 1908 și români la recensământul românesc din 1930) doreau, de asemenea, ca sovietele să

ocupe Basarabia⁶⁶. Intrucît ei se aflau la limita dintre două naționalități, nu se simțeau prea atrași de România din rațiuni naționaliste și nici nu-i deranjase rusificarea. Ei nu erau antiruși, deoarece nu țineau prea mult cont de naționalitate, nu se supărau dacă sovieticii distingeau pe moldoveni de români. Ei nu au fost prea loiali nici limbii lor, nici culturii, nici tradițiilor, cînd moldovenii au dus-o foarte greu în timpul campaniei de rusificare, iar loialitatea lor față de națiunea din care făceau parte nu a crescut în timpul dominației românești. În plus, greutățile economice și proasta administrație sub români tindea să-i facă ostili față de stat.

Minoritatea evreiască a fost atrasă de Rusia pentru mai multe rațiuni. Evreii gîdeau că Uniunea Sovietică îi va salva de realul sau presupusul antisemitism al românilor, pe care îl respingeau. Moldovenii și alți români erau adesea deranjați de faptul că majoritatea evreilor se aflau angajați în ocupații «neproductive» (comerț, cămătărie și bănci, medicină, avocatură, presă). Lor le dispăcea și faptul că erau prea mulți comercianți, bancheri și cămătari, juriști, doctori, ziariști, industriași și comuniști de naționalitate ebraică. Acuzațiile aduse de creștini evreilor, în special cămătarilor, că exploatau populația autohtonă, nu era pe placul opoziției intelectualilor evrei din România, care respingeau romantismul național românesc⁶⁷. Deși în perioada interbelică marea majoritate a românilor nu au avut intenția de a ucide ori de a bate pe evrei și în ciuda faptului că în România, spre deosebire de Rusia țaristă, ei au avut drepturi egale (cu excepția unei scurte perioade) cu românii, nefiind omorîți în pogromuri, evreii s-au simțit întotdeauna înspăimîntați la gîndul că românii i-ar putea ucide sau ar putea acționa împotriva lor. Această poziție a fost cauzată neîndoielnic în mare măsură de faptul că în mintea evreilor stăruia imaginea că românii se comportau ca niște brute reacționare. Ei respingeau proasta administrație și hărțuiele antiminoritare (ori antisemite) ale funcționarilor civici, urau condițiile economice grele care, împreună cu secetele, au făcut ca circa jumătate din totalul lor (un mare procent după standardele evreilor) să devină săraci, în anumite perioade. Urmarea acestor stări de lucruri a fost aceea că sute de evrei s-au sinucis. Cînd guvernul român a retras dreptul de a practica unui număr de juriști și de doctori pentru că evreii reprezentau 53,2% din toți doctorii și 78,6% din toți juriștii provinciei, juriștii nedreptățiți* s-au sinucis ca un semn de protest public⁶⁸.

Admițînd că evreii din Basarabia aveau suficiente motive de nemulțumire față de administrația românească din provincie, repulsia lor a fost sistematic întreținută de propaganda Moscovei, care i-a incitat împotriva României, promițîndu-le o organizație social-economică de care ei păreau atrași. Că viața evreilor din Basarabia a fost oarecum mai puțin dificilă în perioada în care provincia a făcut parte din statul român decît în timpul stăpînirii țariste o recunoștea chiar marele rabin într-o convorbire confidențială avută în iunie 1923 cu ambasadorul Statelor Unite ale Americii la București, Peter Augustus Jay, cu care prilej i-a declarat: «Mulțumesc lui Dumnezeu zilnic că evreii nu sînt în Ucraina»⁶⁹.

O analiză sumară a statisticilor poate arăta că cei mai mulți basarabeni doreau să trăiască în componența statului român. În 1897, cînd moldovenii rusificați erau înregistrați ca ruși și ucraineni, restul moldovenilor reprezentau 47,6% din populația provinciei sau 53,97% din populația neevreiască. La recensămîntul românesc din 1930, românii (incluzînd pe moldovenii parțial rusificați) reprezentau 56,23% din totalul populației și 60,57% din populația neevreiască. Dacă 53,97% este împărțit la 60,57, atunci descoperim că 89,11% din moldoveni nu erau rusificați** și, prin urmare, erau loiali statului român. Astfel, în realitate, moldovenii nerusificați loiali României reprezentau 50,11% din populația Basarabiei. Dacă se adaugă la aceasta procentajul populației germane și polone găsim că cel puțin 52,94% din basarabeni doreau să trăiască în cadrul României. Dacă luăm în considerație faptul că moldovenii rusificați din clasele mijlocii și superioare nu erau prosovietici este rațional să afirmăm că procentajul populației loiale României era un pic mai ridicat. Oricum, este sigur că cei mai mulți basarabeni vroiau să fie guvernați de România⁷⁰.

Așadar, în perioada 1918—1940 cei mai mulți basarabeni au optat pentru România. Din rațiuni diferite, problemele economice și administrative ale provinciei nu au schim-

* Informația nu pare convingătoare (*red.*).

** Statistica aceasta e curioasă, dar nu e concludentă, deși concluzia ce se trage din acest exercițiu statistic este cît se poate de convingătoare (*red.*).

bat voința moldovenilor, a germanilor și a polonezilor de a rămâne în România, iar când armata sovietică a ocupat Basarabia, la 28 iunie 1940, noul stăpîn al teritoriului s-a dovedit nepopular multor basarabeni.

Note

- ¹ *Andrei Popovici*, The Political Status of Besarabia, Washington, D. C., 1931, p. 77, 79—81, oferă informații scrise sau afirmații orale făcute de ruși în diferite perioade care considerau români pe moldoveni.
- ² *Ibidem*, p. 117. Popovici exemplifică prin «Viața Basarabiei», publicată cu caractere latine.
- ³ *Walter Kolarz*, Russia and Her Colonies, New York, 1952, p. 152 prezintă viziunea sovietică asupra istoriei Moldovei.
- ⁴ *David Mitrany*, The Land & the Peasant in Rumania. The War and Agrarian Reform (1917—21), New York, 1968, p. 3.
- ⁵ Asupra începuturilor mișcării naționale din Basarabia vezi: *Andrei Popovici*, op. cit., p. 106.
- ⁶ *Barbara Jelavich*, History of the Balkans, vol. 2, London, 1983, p. 158.
- ⁷ O analiză atentă a diferitelor hărți etnice relevă că mulți moldoveni trăiau în zone în care majoritatea populației nu era românească, adică satele moldovene erau înconjurate de sate rusești sau ucrainene. Aceștia, ca și moldovenii care trăiau în sate cu populație mixtă, erau parțial deznăționalizați. *Hamilton Fish Armstrong*, The New Balkans, New York, 1926, p. 142, afirmă că păturile de mijloc ale românilor erau complet sau parțial rusificate.
- ⁸ *Andrei Popovici*, op. cit., p. 111 scrie că moldovenii citeau literatură românească adusă ilegal din România, iar dacă erau analfabeți ei auzeau conținutul ei de la știutorii de carte.
- ⁹ *Ibidem*, p. 105.
- ¹⁰ *Ibidem*, p. 109.
- ¹¹ *R. W. Seton-Watson*, A History of the Romanians, Archon, 1962, p. 563.
- ¹² *Ibidem*, p. 563—564.
- ¹³ Programul detaliat al Partidului Democrat Moldovenesc în: *Andrei Popovici*, op. cit., p. 116—117.
- ¹⁴ *Hugh Seton-Watson*, The Decline of Imperial Russia, New York, 1969, p. 235.
- ¹⁵ Great Soviet Encyclopedia, New York, 1977, vol. 16, p. 428, indică numele liderilor comuniști din Basarabia (inclusiv numele celor din Comsomol). Lista celor ce au condus pe comuniști în tentativa de a cuceri Moldova în iarna lui 1917—1918 include o persoană care după nume poate fi de origine moldoveană, iar șapte sînt sigur străine.
- ¹⁶ *Charles Upson Clark*, United Romania, New York, 1931, p. 86.
- ¹⁷ *Ibidem*.
- ¹⁸ *Andrei Popovici*, op. cit., p. 153.
- ¹⁹ *Ibidem*, p. 151.
- ²⁰ *Ibidem*, p. 163.
- ²¹ Clasele de jos se temeau în acel timp că pămîntul le va fi reluat (*Ibidem*, p. 161), *Henry L. Roberts*, Romania: Political Problems of an Agrarian State. New Haven, 1951, p. 34, arată că în acea perioadă basarabeni aveau îndoieli în legătură cu unirea cu România ori chiar erau împotriva ei din cauză că statul era condus de moșieri.
- ²² *Andrei Popovici*, op. cit., p. 173, descrie refuzul trupelor române de a înapoia moșiierilor pămînturile.
- ²³ Vezi rolul jucat de Mihalache, la: *Henry L. Roberts*, op. cit., p. 3 și 34.
- ²⁴ *Andrei Popovici*, op. cit., p. 175, scrie că funcționarii civili nemoldoveni, care reprezentau majoritatea în administrație, au părăsit serviciile și provincia, ceea ce a dus la dezorganizarea administrației.
- ²⁵ *Ibidem*, p. 185—186.
- ²⁶ *Ibidem*.
- ²⁷ *Ibidem*, p. 176. Popovici menționează că zemstva din Bălți a votat pentru unirea cu România și că zemstvele erau dominate de ruși.
- ²⁸ În 1897, moldovenii reprezentau 47,6%, germanii 3%, polonezii 0,6% din populația provinciei. În 1908, moldovenii reprezentau 54% din populație. Cînd Basarabia s-a unit cu România, populația ei era de circa 2,75 milioane (Encyclopedia Judaica, Jerusalem, vol. 4, 1971, p. 708, afirmă că guvernul român aprecia, în 1920, numărul evreilor la 267 000). Astfel, populația evreiască se cifra la 9,71% din populația totală a provinciei. Astfel, cei favorabili statului român (români nerusificați, germani și polonezi) reprezentau cel puțin 52,41%, dacă folosim cifrele recensămîntului din 1897. Procentajul trebuie să fie mai mare din cauză că unii români săraci semirusificați doreau să rămînă în Rusia, dar păturile mai înstărite ale românilor deznăționalizați preferau România.
- ²⁹ *Hugh Seton-Watson*, Eastern Europe between the Wars, 1918—1941. Hamden, 1962, p. 337.
- ³⁰ *Ibidem*.
- ³¹ *Bernard Newman*, Balkan Background. New York, 1945, p. 118.
- ³² *Charles Upson Clark*, op. cit., p. 89.
- ³³ *Andrei Popovici*, op. cit., p. 173.
- ³⁴ *Henry L. Roberts*, op. cit., p. 35.
- ³⁵ *Ibidem*, p. 367.
- ³⁶ *Joseph Rotschild*, East Central Europe between the Two World Wars, Seattle, 1974, p. 291.
- ³⁷ *Henry L. Roberts*, op. cit., p. 361.
- ³⁸ «New York Times», September 20, 1925, p. 2, descrie cum țărani se rugau la Dumnezeu pentru a le trimite ploaie. În județul Orhei, locuit în majoritate de români, un factor poștal destituit pretindea a fi Arhanghelul Mihail. El avertiza poporul să fie mai credincios pentru ca Dumnezeu să-i salveze de secetă. Pînă cînd a fost dat în vileag de poliție, el a dobîndit mulți aderenți.
- ³⁹ *Bernard Newman*, op. cit., p. 132, scrie că evreii români, referindu-se la cămătari, încasau adesea dobînzii de 35%, iar *Charles Upson Clark*, op. cit., p. 89, vorbește de 40%.
- ⁴⁰ *Charles Upson Clark*, op. cit., p. 89, analizează semnificația căderii prețului grînelor pentru țărani.
- ⁴¹ *Henry L. Roberts*, op. cit., p. 203, menționează tulburările din 1930 împotriva cămătarilor, care erau aproape todeauna evrei, din Basarabia și Moldova. The Universal

Jewish Encyclopedia, New York, 1948, vol. 2, p. 248, oferind detalii despre viața evreilor din Basarabia, descrie o răzmeriță din anul 1936 de la Horodiște, județul Lăpușna.

⁴² Pentru detalii vezi: *Hugh Seton-Watson*, op. cit., p. 83.

⁴³ Două surse scrise prezintă informații obținute din Rusia, dar una din surse este din perioada de pînă la colectivizare (un articol din *New York Times*). Ambele surse afirmă că basarabenii nu au fost în Rusia, dar ele nu oferă informații suficiente din sursa rusească. O sursă bună de informații a fost cea oferită de dl. Gheorghe Ioviță, un refugiat din Basarabia, în 1940, care a aflat direct sau indirect despre condițiile din Uniunea Sovietică de la refugiații de dincolo de Nistru ori din presă și a produs multe din întâmplările povestite de cei veniți din Rusia.

⁴⁴ National Archives of the United States of America, Washington, D. C., Record Group Number 59. Decimal File 1930—1939, doc. 871.014 BESSARABIA/195 și doc. 871.014 BESSARABIA/196.

⁴⁵ *Hugh Seton-Watson*, op. cit., p. 122.

⁴⁶ *Henry L. Roberts*, op. cit., p. 203.

⁴⁷ *Hugh Seton-Watson*, op. cit., p. 337, are dreptate cînd atribuie această atitudine ucrainenilor, dar greșește atribuind-o și românilor. Dl. Miron Coldeman, un evreu născut în Basarabia, în 1940, la Chișinău, ale cărui idei au fost influențate de diferiți membri ai grupurilor etnice minoritare din Basarabia, acuză pe români pentru greutățile economice din Basarabia interbelică.

⁴⁸ Basarabenii s-au plîns cel mai mult de administrația sub legea marțială, care a fost rea, decît de lipsa autonomiei locale ori de funcționarii din Vechiul regat. Ei foloseau termeni foarte duri cînd se refereau la administrația sub legea marțială.

⁴⁹ *Joseph Potschild*, op. cit., p. 286 și 288.

⁵⁰ Vezi nota 48.

⁵¹ Informație furnizată de dl. Ioviță, coroborată parțial cu români mai vîrstnici care au auzit despre asemenea practici.

⁵² *J. S. Rouček*. *Contemporary Romania and Her Problems*, Stanford University, 1932, p. 84. Constantin Stere, care a fost liderul vechiului Partid Tărănesc Basarabeian, acum încorporat în Partidul Național-Tărănesc, a avut un rol important în proiectarea legii. El a fost probabil foarte preocupat să servească interesele provinciei cînd a conceput legea.

⁵³ Informație bazată pe relatarea dlui Ioviță. Este interesant de observat că Bernard Newman, care a vizitat Basarabia în 1937, scrie în op. cit., p. 118, că administrația era ineficientă. Deși prezintă problemele Basarabiei foarte amănunțit, el nu menționează nimic despre corupție și brutalitate. Aceasta pare să se poată corobora cu ideea că în 1930 administrația Basarabiei nu a fost în mod evident mai coruptă și mai brutală decît în alte părți ale României.

⁵⁴ Unele surse scrise arată că discriminarea minorităților creștine nu era evidentă. Se pare că atitudinea funcționarilor români față de creștinii minoritari era mai blîndă, iar față de evrei era destul de antisemită.

⁵⁵ Se pare că au fost puține hărțuiri împotriva minorităților neevrei. Hăituirea evrei-

lor și alte acte inamicale au fost mai răspîndite.

⁵⁶ Apare evident din foarte multe surse tipărite că moldovenii erau împotriva unor partide din Vechiul regat (Partidul Național Liberal și Partidul Poporului) din cauza supracentralizării și a metodelor rele de administrație folosite în Vechiul regat, decît în statul român.

⁵⁷ Ca adaos la sursele scrise care susțin aceasta, menționăm afirmația lui Goldelman, care acuză România pentru rea administrație. Minoritarilor nu le plăceau nici moldovenii, nici românii, descriși vag de dînsul, în afară de faptul că neromânii nu se simțeau prea atașați de statul român, probabil din cauză că românii ar fi avut ceva cu ei. În legătură cu statele naționale și statele minoritare, vezi: *Hugh Seton-Watson*, op. cit., p. 272.

⁵⁸ *Stephen Fischer-Galați*, *Romania*, New York, 1957, p. 63.

⁵⁹ Extrem de puțini moldoveni au fost atrași de partidul comunist. *The Great Soviet Encyclopedia*, vol. 16, p. 428—432.

⁶⁰ *Walter Kolarz*, op. cit., p. 151.

⁶¹ *Der Grosse Herder*, Freiburg, 1956, vol. 1, p. 1351.

⁶² Cifrele sînt indicate în cîteva din articolele apărute în *New York Times*, July 1940.

⁶³ *J. S. Rouček*, op. cit., p. 194.

⁶⁴ *Joseph Rotschild*, op. cit., p. 286 și 289, scrie că rușii, ucrainenii, bulgarii, evreii și turco-tătarii (găgăuzii) erau ireconciliabili și că ei au salutat venirea trupelor sovietice în Basarabia.

⁶⁵ *Bernard Newman*, op. cit., p. 120.

⁶⁶ Ibidem, p. 120—121, scrie că multe mii de români, a căror conștiință națională nu a fost foarte puternică, se înstrăinasera de România. El credea că majoritatea locuitorilor doreau să rămînă în România, iar afirmația lui se referă, probabil, la românii rusificați. Bunica autorului acestui studiu, Nicolae Radiana, și alți români i-au spus că mulți locuitori basarabeni din epoca țarismului se indentificaseră ca ruși și deși ei s-au recunoscut ca români în perioada interbelică, însă și-au manifestat bucuria cînd trupele sovietice au ocupat Basarabia.

⁶⁷ Deși ideile românilor despre evrei sînt descrise în multe surse, *Hugh Seton-Watson*, op. cit., p. 290—291, oferă cea mai bună prezentare a opiniilor lor.

⁶⁸ *The Universal Jewish Encyclopedia*, p. 246—247.

⁶⁹ National Archives of the United States of America, Washington, D. C., Record Group Number 59. Decimal File 1910—1929, doc. 871, 014 BESSARABIA/29.

⁷⁰ Rezultatul recensămîntului român din 1930 în: *Bernard Newman*, op. cit., p. 117. Populația provinciei includea 1610 757 români (56,23%), 351 912 ruși (12,29%), 314 211 ucrainenii (10,97%), 204 858 evrei (7,15%), 163 726 bulgari (5,72%), 81 089 germani (2,83%), 98 172 găgăuzi (3,43%), 13 518 țigani (0,47%), 8 104 polonezi (0,28%), 2 044 greci (0,07%), 1 809 albanezi (0,06%), 1 509 armeni (0,05%), 829 unguri (0,03%), 541 turci (0,02%), 540 cehoslovaci (0,02%), 345 iugoslavi (0,01%) și 10 438 alte naționalități (0,36%). Totalul populației provinciei a fost de 2 864 402 locuitori.

COMUNICĂRI

Ion Chirtoagă

UNELE CATEGORII DE ȚĂRANI CU ÎNDATORIRI SPECIALE DIN MOLDOVA (PÎNĂ LA FIN. SEC. AL XVI-LEA)

Pe parcursul a mai multor veacuri situația politică din partea meridională a Moldovei s-a schimbat de câteva ori. În sec. XI—XIV această regiune parțial a fost dominată de către triburile turanice, în sec. al XV-lea a intrat în componența Țării Moldovei, iar, începînd cu anul 1484, treptat, au fost cucerite de către otomani Cetea Albă, Chilia, Tighina, Reni și stepa numită ulterior cîmpia Bugiacului. Populația românească însă și-a văzut de treburile sale gospodărești — a crescut vite, a semănat pîine, utilizată atît la alimentarea agricultorilor locali, cît și a vecinilor nomazi.

O ocupație larg răspîndită în această parte de țară era pescuitul. În Dunăre, Nistru și alte râuri mai mici se prindeau diferite soiuri de pește, care în mare parte era exportat în Transilvania, Polonia și alte țări. O dată cu dezvoltarea comerțului, unii pescari și agricultori s-au încadrat și în deservirea trecerilor de peste râurile care se intersectau cu importante căi comerciale. Astfel s-au format unele categorii de țărani cu îndatoriri speciale, care îmbinau ocupațiile gospodărești cu deservirea trecătorilor peste râuri.

În literatura istorică problema vizată a fost abordată parțial. Istoricul din Paris de origine română, Nicoară Beldiceanu, aduce informații despre taxa pentru transportarea vitelor la Tighina în mijlocul sec. al XVI-lea¹. Unele date despre aceeași taxă la Dunărea de Jos sînt menționate de către cercetătoarea bulgară Bistra Tvetcova². În lucrarea noastră sînt abordate unele aspecte ale funcționării trecătorilor de la Chilia, Cetatea Albă și Tighina în sec. al XVI-lea³. Pînă în prezent lipsește un studiu, care ar elucida istoria deservirii trecătorilor pe parcursul a mai multor secole. În comunicarea de față ne propunem să studiem unele aspecte ale deservirii trecătorilor din partea meridională a Țării Moldovei în sec. XI—XVI.

Procesul de transportare a încărcăturilor de pe un mal pe altul, în primele secole ale perioadei analizate, poate fi reconstituit numai în conformitate cu unele date indirecte. Potrivit relatărilor unor cronici bizantine, în anul 1064 triburile turanice ale uzilor au trecut din cîmpia nord-pontică la sud de Dunăre nu numai de burdufuri, cum era obișnuit la călăreții nomazi, ci și pe corăbii și bărci. După opinia cercetătorului ieșean Victor Spinei, nomazii crescători de vite confecționau pentru trecerea apelor burdufuri din piei de animale, dar nu produceau ambarcații din lemn. Acei care i-au trecut pe uzi peste Dunăre au putut fi românii de pe litoralul marelui fluviu⁴. Aceasta este prima mențiune, deși indirectă, a participării românilor la deservirea trecerilor la Dunărea de Jos.

Se știe că pe lângă barcagii, la trecerile peste râuri, mai erau și persoane care aveau sarcina de asigurare a securității personalului ocupat cu transbordarea călătorilor și a averii lor. Această funcție semimilitară pare să se profileze în perioada cînd în stepile nord-pontice își pășunau vitele triburile nomade ale cumanilor. Unele neamuri ale cumanilor se găseau și pe teritoriul Moldovei, cu prioritate în dreapta și stînga Nistrului. De la ei au rămas un șir de toponime ca Bîrlad, Covurlui, Calmațui, Vaslui, denumiri de impozite (bir, iliș) ș. a. De la ei, după opinia noastră, provine și numele Deliu, care la popoarele turanice desemnează o categorie socială, investită cu unele funcții militare (deli-sălbatic).

Așa-numiții „cumani sălbatici” („dikie polovți”) sînt menționați în unele cronici ruse. Ei trăiau preponderent în zonele limitrofe ale populației sedentare cu triburile cumane și reprezentau uniuni de familii mari rupte de gințile lor. La „cumani sălbatici” coeziunea dintre diferite familii eterogene nu mai era bazată pe principiul de sînge, ci pe interese economice. Astfel, cumanii din partea de nord a interfluviului Nistru—Bug erau în relații bune cu principele Kievului și chiar participau la campaniile lui militare împotriva altor principate ruse. „Cumani sălbatici” sînt mențio-

nați în legătură cu conflictele militare din anii 1146, 1157, 1162 și 1195. Ei nu participau nici la campaniile hoardelor cumane, de care erau separați, împotriva aliaților sedentari, nici viceversa, la luptele principilor ruși împotriva consingenilor lor cumani⁵.

După opinia noastră, grupuri de „cumani sălbatici” locuiau și mai la sud de cei care sînt menționați ca avînd relații strînse cu principii kieveni, mai departe de pămînturile rusești, spre exemplu, în apropiere de mare, unde se află rîul și lacul Tiligul (*Deli ghiol* — lacul sălbaticului). Unii dintre aceștia erau în contact direct cu populația românească. Urmele lor au fost descoperite într-o movilă din apropierea localității Camenca din stînga Nistrului. Materialul arheologic depistat încă la finele secolului trecut de către cercetătorul Brandenburg⁶, atestă că sub influența populației locale cumanii numiți în limba lor *delii*, treceau de la viața nomadă la un mod de viață semisedentar.

Aflîndu-se la periferiile lumii sedentare, deliile într-o măsură oarecare, preîntîmpinau acțiunile dușmănoase îndreptate împotriva populației sedentare, care avea relații strînse cu ei. Un caz semnificativ în această privință a fost înregistrat în anul 1164, cînd „cumani sălbatici” l-au preîntîmpinat pe Izeaslav din Kiev despre un atac din partea altor principii ruși. Aceste servicii ale deliilor jucau un rol important în organizarea apărării populației sedentare de năvălirile inopinate ale dușmanilor.

Sub influența cumanilor, după opinia noastră, în rîndurile populației române locale apăreau instituții semimilitare care purtau denumiri cumane. Persoanele care cumulau ocupațiile gospodărești cu cele de securitate erau numiți *Deliu*, noțiune ulterior devenită nume de familie. (Analogic de la denumirile germane și turcești de ostași *trabant* și *bešli* au fost create denumirile de ostași români și nume de familii române *Dorobanț* și *Bešliu*.) Numele de familie *Deliu* se întîlnește la 1774 în s. Onițcani și alte localități din Moldova. Judecînd după datele toponimiei, ocupația vizată era răspîndită cu prioritate la vadurile rîurilor. De exemplu, la Nistru în apropierea trecătorilor de la Tighina și Dubăsari, a apărut denumirea a două sate *Delacău* de pe ambele maluri ale fluviului (*Delichioi* — satul sălbaticului). La Prut, în apropierea trecerii de la Țuțora, a apărut denumirea unui afluent al acestuia, *Delia* din r. Ungheni (și satul *Delești* de la gura acestui rîu), iar la cea din apropierea Giurgiuileștilor — a lacului Belev, denumiri care, cu certitudine, provin de la numele *Deliu*.

În cartea de emunitate a lui Petru Aron din anul 1448 la vadul de la Țuțora din apropierea Unghenilor sînt menționați „prevozniți” (podarii), care percepeau „brodinu” (plata pentru trecere)⁷.

Aceste categorii de slujitori s-au menținut și pe timpul dominației mongolo-tătare. Datele toponimiei demonstrează că transportarea peste Nistru se efectua în continuare de persoane speciale cu ajutorul vaselor plutitoare. De la ele provine și denumirea localităților Dubăsari (*tombas, tăt* — barcă). Organizarea acestui serviciu din Hoarda de Aur și-a găsit o reflectare în unele iarlîcuri tătărești din sec. XIV—XV, în care sînt menționați podari, barcagii cu dreptul de percepere a taxelor pentru transportările peste cursurile rîurilor⁸.

Datele toponimice, cît și izvoarele scrise arată că pe malul Nistrului existau sate, locuitorii cărora aveau misiunea de a proteja trecătorile din apropiere. La interferența sec. XIV—XV, la o distanță nu prea mare de trecerea de la Rașcov, exista o localitate numită Caraul, care din limba tătară se traduce *pază* (un microtoponim „Caulaur”⁹, a fost depistat lîngă actualul sat Caterinovca din raionul Camenca). Tot în stînga Nistrului, conform informației indirecte a unui iarlîc tătăresc de pe timpul mongolo-tătarilor, exista o localitate *Baliclî*¹⁰, care după unii cercetători, în limba tătară ar însemna *oraș*¹¹. Această localitate, care în unele documente slave mai figura și sub numele de *Belacovo*, a fost identificată cu satul *Delacău* din raionul Grigoriopol. Pînă în prezent în apropierea satului vizat nu s-au găsit urme ale unei oarecare localități tătare urbane. Prin urmare, ridicarea localității *Delacău* la rang de localitate importantă se datorează unei funcții speciale, pe care o îndeplineau locuitorii satului vizat față de statul mongol, în special la menținerea ordinii în apropierea trecerilor peste Nistru.

Tot din iarlîcul sus-menționat aflăm că și localitatea Carasu era implicată în serviciul de apărare a trecătorilor vecine. Rolul acestei localități crește spre finele sec. al

XIV-lea, când asupra unor spații din stînga Nistrului se răspîndește autoritatea domnului Moldovei. În lista orașelor moldovenesti din anii '90 ai sec. al XIV-lea e menționat și Carasu, dar sub echivalentul său slav — Cern¹² care, după opinia noastră, se află pe locul orașelului actual Grigoriopol, unde în prezent este suburbia Ciornaia (din l. tătară *Carasu* — apă neagră).

Pe timpul lui Alexandru cel Bun, când se consolidează puterea centrală a Țării Moldovei, la periferiile ei structurile statale primesc o întărire juridică interstatală. În așa-numitul privilegiu al domnului țării din 6 octombrie 1408, acordat negustorilor din Liov la Tighina, sînt menționate o plată pentru trecătoare și alta pentru strajă. Referitor la ultimul serviciu, ce ținea de securitate, hrisovul domnesc prevedea o taxă din partea negustorilor în volum de 12 groși pentru fiecare car¹³. Astfel, călătorul era dator să plătească atît pentru transportarea carelor cu mărfuri, cît și pentru securitatea lor. Deși mențiuni documentare lipsesc, totuși se poate presupune că asemenea serviciu continua să fie prezent și la Dunărea de Jos.

Însă nu toate localitățile de țărani cu îndatoriri speciale au avut același destin politic, deoarece tînăra Țară a Moldovei era confruntată cu greutăți venite din exterior. La începutul sec. al XV-lea, Caraulul a fost inclus în statul lituanian. După ce în 1420 turcii atacaseră fără succes Cetatea Albă, lituanienii au pus mîna pe Cern și încercau să se întărească pe malul Mării Negre¹⁴. În pofida dificultăților vizate, serviciul de transportare și strajă de la trecerile de peste Nistru și Dunărea de Jos funcționa în continuare. Aceasta reiese și din privilegiul lui Ștefan al II-lea din 18 martie 1434 dat acelorași negustori din Liov, în care este menționată „plata trecătorii” și banii dați „la strajă de fiecare car cîte doisprezece groși”¹⁵. Și după ce vama de la Tighina a fost transferată în Lăpușna, conform hrisovului lui Petru Aron de la 29 iunie 1456, la Vadul Nistrean în continuare se da „la strajă cîte 12 groși”¹⁶. Ocupația de străjeri ulterior a devenit nume de familie. La 1835 un Străgevschi e menționat la Varnița¹⁷.

În a doua jumătate a sec. al XV-lea sistemul de protejare a trecerilor peste Nistru înfrunta încercări grele. În legătură cu confruntările Lituaniei cu tătarii din Crimeea, aceștia din urmă nu o dată au atacat Podolia¹⁸, cît și unele treceri de la Nistru. În urma acestui fapt a dispărut localitatea Caraul și protejarea trecătorii vecine în continuare se efectua de către locuitorii Rașcovului, care ulterior e menționat tot mai des în documente. În iarlîcul lui Mengli Ghirai adresat în anul 1507 lui Sigismund, mare principe al Lituaniei, sînt menționate localitățile Carasu (Cern), Balicli (Delacău), supuse acestuia din urmă¹⁹. Însă documentul vizat mai nominalizează un șir de orașe mari, care n-au fost niciodată în componența Lituaniei (Tula), ceea ce pune sub semnul întrebării veridicitatea mențiunii despre dominația efectivă a marelui duce din Vilnius asupra localităților Carasu și Delacău. În continuare ele nu mai sînt menționate ca localități ale statului polono-lituanian, prin urmare puterea efectivă a lui în stînga Nistrului nu se răspîndea mai la sud de Rașcov. Iar locuitorii din Carasu (Cern), Delacău continuau să întrețină contacte directe cu localitățile din dreapta Nistrului și pe chestiunile de deservire a trecerilor peste Nistru.

Sistemul de menținere a trecerilor în bună funcțiune a perpetuat și după ce în anii 1484 și 1538 otomanii au ocupat Chilia, Cetatea Albă, Tighina împreună cu pămînturile limitrofe. În documentele oficiale otomane barcagii de la trecerile principale de pe cursurile inferioare ale Dunării și Nistrului figurează cu prioritate sub numele de *vozar*, termen apărut la începutul sec. al XVI-lea la sud de Dunăre, iar apoi, nu fără concursul organelor oficiale și pe malul stîng al fluviului, în porturile administrate de otomani. Unele amănunte despre această ocupație inclusiv la Chilia, Cetatea Albă și Tighina se întîlnesc în codul de legi atribuit lui Süleyman I (1520—1566), registrul sangeacului Akkerman din anii 1566/1567 ș. a. Despre forma de organizare a vozarilor se poate judeca, utilizînd informația din regulamentul portului Nicopol de pe timpul lui Süleyman I. Conform documentului vizat transportarea oamenilor, vitelor și mărfurilor peste Dunăre era efectuată în exclusivitate de o breaslă alcătuită din 18 barcagii. Cu aceasta se ocupau „din vechime”. Prin urmare, Poarta numai juridic a întărit o ocupație a localnicilor, care stimula relațiile reciproce ale locuitorilor de pe ambele maluri ale fluviului și aducea venit statului otoman. Vozarii cu succes cumulau funcția de transportare cu ocupațiile gospodărești, mai ales cu pescuitul.

În acest scop ei se foloseau de bărci (caîk)²⁰, plite și bacuri (sal), menționate în codul lui Süleyman I printre ambarcațiunile de la Chilia și Cetatea Albă²¹.

Drept recompensă pentru serviciul efectuat la transportarea în primul rînd a ovinelor, bovinelor și cabalinelor vozarii percepeau de la cei deserviți o plată numită *vozarye*. Plata se făcea în continuare în bani. Potrivit datelor din registrul lui mevlâna Kiuciuk Piri din 15 aprilie 1520 stăpînii plăteau barcagiilor cîte o acce pentru 2 oi și suplimentar cîte o acce pentru 5 oi²² transportate. Legislația lui Süleyman prevedea o acce pentru două oi, o dare numită *gecer baci* (taxă pentru trecere). În afară de aceasta, barcagiile percepeau încă cîte o acce de la transportarea a 4 oi, iar dacă numărul oilor era mai mare de 100, atunci o jumătate din banii adunați era cedată statului. Conform regulamentului din 1570 în Akkerman *gecer baci* se percepea cîte o acce pentru 2 oi. În folosul barcagiilor stăpînul vitelor plătea numai o acce doar pentru 10 oi. Dar în portul vizat taxa în folosul barcagiilor nu purta obișnuita denumire *vozarye* ca în alte părți²³.

Codicele lui Süleyman I conține informații despre vozari în Tighina: aici se percepea cîte o acce pentru 4 oi²⁴. Jumătate din venitul obținut era cedat statului. În registrul de la 1570 e menționată o taxă în folosul statului și cîte o acce pentru 4 oi în calitate de *vozarye*. De obicei, jumătate din banii adunați în calitate de *vozarye* erau vărsați direct în harnaua statului. Însă erau și excepții, reflectate în registrul lui mevlâna Kiuciuk Piri: „A fost firman, ca jumate (de *vozarye* — I. C.) să se rețină în harnaua de stat. În (alte) cîteva porturi e permis reținerea unui sfert (din *vozarye* în folosul statului — I. C.), fiindcă (așa) se reține conform tradiției”²⁵. Aici și-a spus cuvîntul situația din porturi de pînă la instalarea în ele a administrației otomane.

În mod analog se proceda și la transportarea cabalinelor și bovinelor. Pe timpul lui Süleyman pentru un cal se percepea 5 acce în calitate de *gecer baci*, iar în calitate de *vozarye* în Tighina se lua cîte o acce pentru un cap de vită cornută mare, jumătate din suma adunată fiind vărsată în harnaua statului. Și regulamentului de la 1570 prevedea încasarea în Akkerman a cîte 5 acce pentru cabaline și bovine. Însă *vozarye* nu figurează printre taxele orașului vizat. Probabil din cauză că limanul din apropierea lui nu era prea adînc și pentru trecerea cabalinelor și bovinelor nu era nevoie de serviciul vozarilor²⁶.

E confuză și chestiunea cu *vozarye* și la Chilia. În materialul selectat de E. Nedova din legislația lui Süleyman I în calitate de *vozarye* e menționată o acce pentru 4 oi, dar în tabelul întocmit în baza aceluiași cod de legi de către N. Beldiceanu, la Chilia această taxă nu figurează. Iar conform regulamentului din 1570 numai pentru sclavi erau percepute cîte 20 acce, probabil în folosul statului. Din cele mai vechi timpuri vitele erau transportate fără plată. Lipsa indicației despre taxa percepută de către barcagiile din Chilia, probabil, se explică prin faptul că orașul era plasat pe ambele maluri ale gîrlei cu același nume și organele fiscale n-au stabilit impozite speciale în folosul statului. Se cere menționat că termenul de *vozarye* persista în Tighina. Tot aici, potrivit regulamentului din 1570 taxa pentru transportare era percepută de la stăpînii care duceau vitele la pășunat; erau scutiți de plata *vozarye* stăpînii, vitele cărora erau utilizate la lucrările agricole. Tot în acest document se menționează că de privilegiul vizat se bucurau atît musulmanii, cît și „infidelii”, adică românii creștini²¹. Aceasta constituie încă o mărturie certă că în a doua jumătate a sec. al XVI-lea populația românească de pe malul drept al fluviului participa activ la valorificarea stepei din stînga Nistrului, fapt care și-a găsit reflectare indirectă în legislația timpului.

Funcționarea trecerilor peste rîurile mari era asigurată și de alte categorii de țărani români cu îndatoriri speciale. Unii din ei, numiți *derbengii*, locuiau într-un sat din apropierea Tighinei și aveau misiunea de apărare a trecătorii vecine. Deși, potrivit regulamentului Silistriei, *derbengii*, care se mai ocupau și cu agricultura, plăteau numai jumătate din impozitul *ispenge* pentru terenul folosit, cei de la Tighina, conform regulamentului de la 1570, erau impuși să achite impozitul vizat ca țărani ordinari într-un volum deplin de 25 acce²⁸. Aceasta îi pune pe *derbengii* de la Tighina într-o situație nefavorabilă față de colegii lor din Balcani.

O altă categorie de persoane cu îndatoriri speciale la trecerile de peste rîuri erau *martolozii* (din limba elenă *armatolos* — milițian). Ei își făceau serviciul pe lîngă

organele administrative locale, fiind antrenați în scopuri diplomatice și alte relații cu statele vecine²⁹. Un grup nu prea mare de martolozi era și la Tighina. Acest fapt nu e întâmplător. Tighina era centru administrativ al unui sangeac de la frontieră, care avea relații directe cu Polonia și alte formațiuni statale vecine. Doi dintre martolozii Tighinei sînt menționați în firmanul sultanului Selim II adresat, la 24 martie 1568, cadiului local în legătură cu o însărcinare dată de o persoană sus-pusă din sangeacul vizat pentru negocierea unor căi în Polonia³⁰. Despre răspîndirea acestei funcții în apropierea trecătorii indică și datele antroponimiei. Nume de familie Martolog se întîlnesc în unele localități din Moldova, inclusiv și în stînga Nistrului. La 1774 e menționat în s. Mărcăuți și Parcani, județul Lăpușna — Orhei³¹. El e atestat și în orașelul Grigoriopol, moștenitor direct al localității Carasu (Cern), locuitorii căreia din cele mai vechi timpuri aveau sarcina de a proteja trecerea de peste Nistru.

În încheiere conchidem că trecătorile de pe cursurile inferioare ale Nistrului și Dunării erau deservite de către persoane cu îndatoriri speciale: delii, străjeri, vozari, derbengii ș. a. Deși figurau sub denumiri străine, aceștia erau țărani români, trudituri și străjeri, la trecătorile peste riurile mari.

Note

- ¹ Beldiceanu N., Le vozarlık: une institution ponto-danubienne. // *Südost-Forschungen*. XXXII. 1973. S. 79—80.
- ² Tvetcova B., Regimul schimbului economic dintre teritoriile de la nord și sud de Dunăre în secolul al XVI-lea. // *Relații româno-bulgare de-a lungul veacurilor* (sec. XII—XIX). Studii. Vol. I., Buc., 1971, p. 132.
- ³ Куртоага И. Г. Юг Днестровско-Прутского междуречья под османским владычеством. (1484—1595). Кишинев, 1992. С. 24, 67—68.
- ⁴ Spinei V., Relații etnice și politice în Moldova meridională în secolele X—XIII, Iași, 1985. p. 71.
- ⁵ Плетнева С. А. Половцы. М., 1990. С. 92; Полное Собрание русских летописей. Том. II. СПб. С. 339, 500—501, 690.
- ⁶ Журнал раскопок Н. Е. Бранденбурга 1889—1903 гг. СПб., 1908. С. 166—173.
- ⁷ Молдавия в эпоху феодализма. Том. I. Кишинев: 1961. С. 17.
- ⁸ Греков Б. Д., Якубовский А. Ю. Золотая орда и ее падение. М.—Л., 1950. С. 114.
- ⁹ Letopisețul Țării Moldovei. Chișinău, 1990, p. 465. În legătură cu faptul că în formă de «Calaur» cuvîntul vizat era răspîndit și printre românii din Moldova (Neculce) se poate presupune că în sec. XIV—XV în jurul Rașcovului era o populație românească.
- ¹⁰ Акты относящиеся к истории Западной России. Том. II. СПб., 1848. С. 5.
- ¹¹ Плетниова С. А., op. cit., p. 62. Nu e exclus că la originea acestui toponim să fie și cuvîntul tătar «Balic» (pește) de unde *Baliclî* ar însemna «satul pescarului», sens și mai apropiat de funcția executată de localnici la trecători.
- ¹² Новгородская первая летопись старшего и младшего сводов. М.—Л., 1950. С. 475.
- ¹³ Suceava. File de istorie. Documente privitoare la istoria orașului (1388—1918), vol. I, Buc., 1989, p. 87.
- ¹⁴ Путешествия и посольства Гильберта де Лануа//Записки Одесского общества истории и древностей. Т. III. Одесса, 1853. С. 439.
- ¹⁵ Suceava. File de istorie, vol. I, p. 93.
- ¹⁶ Costăchescu M., Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare. Vol. II. Iași, 1932, p. 789.
- ¹⁷ A. N. R. M., fond 134, r. 2, dosar 19, f. 171.
- ¹⁸ Греков И. В., Очерки по истории международных отношений Восточной Европы в XIV—XVI вв., М., 1963. С. 236.
- ¹⁹ Акты относящиеся к истории Западной России. Т. II. С. 5.
- ²⁰ Beldiceanu N., Le vozarlık: une institution ponto-danubienne. // *Südost-Forschungen*. XXXII, 1973, p. 30—79.
- ²¹ Недова Е. П. Некоторые данные о торговле и налоговой политике Османской империи в турецких районах Килия и Аккерман в первой половине XVI в. // *Известия АН МССР. Серия общественных наук*. 1980. № 2. С. 27.
- ²² Tvetcova B., op. cit., p. 132.
- ²³ Berindei M., Veinstein G., Reglements fiscaux et fiscalizé de la province de Bender — Aqkerman. // *Cahiers du monde russe et soviétique*. Paris, 1981, nr. 2—3, p. 289.
- ²⁴ Beldiceanu N., Le vozarlık... p. 83; Berindei M., Veinstein G., op. cit., p. 289.
- ²⁵ Tvetcova B., op. cit., p. 132.
- ²⁶ Beldiceanu N., Le vozarlık..., p. 83; Berindei M., Veinstein G., op. cit., p. 289.
- ²⁷ Berindei M., Veinstein G. op. cit., p. 269—289.
- ²⁸ Ibidem, p. 278.
- ²⁹ Vasic M., Martolosi u jugoslovenskim zemjama pod turscom vladalimom. Sarajevo. 1967. S. 210.
- ³⁰ Catalogul documentelor turcești, vol. II. Buc., 1965, p. 48—49.
- ³¹ Moldova în epoca feudalismului, vol. VII, partea 2, Chișinău, 1975, p. 460, 464.

Valeriu Burlacu

PREGATIREA CADRELOR PENTRU INSTITUȚIILE DE CULTURĂ DIN R.S.S. MOLDOVENEASCA ÎN ANII 1944—1950

Problema cadrelor de culturalizare și-a găsit o tratare aproape exhaustivă în mai multe lucrări¹, dar în virtutea anumitor împrejurări au fost evitate o serie de aspecte, printre acestea evidențiem: conținutul și orientarea „instruirii și educării” cadrelor, componența lor națională și partinică. Cu precădere în primii ani postbelici aceste momente au avut un rol decisiv în activitatea așezămintelor cultural-educative.

Metodele violente de construire a socialismului în Moldova au determinat forma și conținutul împilării spirituale. O dată cu reinstaurarea regimului comunist în 1944, în condițiile grele de război, începe și restabilirea sistemului sovietic de așezăminte cultural-educative. Era un semn sigur că acestora le revenea un rol aparte în noua suprastructură. Din aceste considerente se impunea cu stringență asigurarea focarelor de cultură cu cadre noi. Nu întâmplător, deja în hotărârea comună a Consiliului Comisarilor Poporului și a Biroului C.C. al P.C.(b) din Moldova „Despre măsurile în vederea ameliorării activității așezămintelor de luminare politică din R.S.S.M.” de la 9 august 1944 au fost trasate sarcinile și căile de asigurare cât mai urgentă a cluburilor, bibliotecilor cu cadre corespunzătoare prin intermediul organizării sistemului de cursuri, al antrenării specialiștilor din economia națională (învățătorilor, agronomilor, lucrătorilor medicali) în lucrul de culturalizare și politic de masă. La baza acestei politici, în calitate de verigă principală în dirijarea activității așezămintelor cultural-educative, a fost pus principiul partinic de „selectare, educare și repartizare a cadrelor”, care s-a manifestat pregnant în special după adoptarea hotărârii Plenarei a VIII-a a C.C. al P.C.(b)M. din luna iulie 1946 „Despre starea și măsurile în vederea îmbunătățirii lucrului de luminare culturală în rîndurile populației R.S.S.M.”². În conformitate cu acest principiu se lua în considerație, în primul rînd, *originea socială, partinitatea și loialitatea* față de regimul existent al viitorului lucrător de culturalizare. În condițiile sistemului administrativ de comandă politică „selectării, educării și repartizării cadrelor” de culturalizare a căpătat un caracter autoritar și avea drept scop promovarea la conducerea așezămintelor cultural-educative a unor ideologi-apologeti ai stalinismului. Ea a determinat și metodele de influență ideinică, administrativă față de acei lucrători de culturalizare, concepțiile cărora (sau trecutul cărora), într-o măsură sau alta, nu corespundeau preceptelor oficiale. Este vorba de așa-numitele „elemente social-străine”: descendenții boierilor, preoților, „chiaburilor”, foștii membri ai diferitelor partide din România anilor 1918—1940, 1941—1944³.

Primii ani postbelici se caracterizează, de asemenea, *printr-o transformare și etalizare excesivă* a așezămintelor cultural-educative. În luna iunie 1945 a fost instituit Comitetul pentru afacerile așezămintelor cultural-educative de pe lângă Comitetul Central al Partidului Comunist (al bolșevicilor) din R.S.S.M., iar în cadrul comitetelor executive ale sovietelor județene, orășenești, raionale și satești, secții și comisii corespunzătoare⁴. Concomitent, pe linie de partid, în cadrul secțiilor de agitație și propagandă ale C.C. al P.C.(b) și ale comitetelor raionale și orășenești de partid activau sectoare corespunzătoare, care se ocupau nemijlocit de dirijarea și orientarea activității așezămintelor cultural-educative. O atare restructurare avea drept obiectiv instituirea unei structuri eșalonate de dirijare și control al mijloacelor de „prelucrare” ideologică a maselor în deplină corespundere cu dezideratele aparatului administrativ de comandă. La aceasta a contribuit și adoptarea unor hotărâri speciale ale guvernului republicii cu privire la aprobarea „Regulamentelor...” despre biblioteca satească și raională⁵, clubul satească⁶, casele orășenească și raională de cultură⁷.

Regulamentele stabileau funcțiile și sarcinile focarelor de cultură, rolul social al lucrătorilor de culturalizare. Activitatea lucrătorilor, conform acestor regulamente, era

limitată la îndeplinirea unor instrucțiuni elaborate de aparatul administrativ de comandă.

Instruirea cadrelor calificate pentru așezămintele cultural-educative avea loc la școala de luminare culturală din Soroca — unica instituție de profil din republică. Ea și-a reînceput activitatea în luna septembrie 1944⁸, reorganizată mai apoi, de la 1 ianuarie 1947, în tehnicum de bibliotecari cu durata învățaturii de 3 ani⁹. Însă, în virtutea cauzelor de ordin obiectiv și a unor împrejurări, suscitade atât de secetă, cât și de foametea organizată, baza materială și instructivă slabă a școlii, lipsa încăperilor și căminelor, a cadrelor profesionale etc., instituția nu reușea să realizeze planul de admitere a studenților și de pregătire a specialiștilor¹⁰. Astfel s-a întâmplat că primele patru promoții numărau 140 absolvenți, inclusiv 70 șefi de cluburi (dintre care doar 75 români)¹¹. E în afara oricăror îndoieli că acest număr neînsemnat de absolvenți ai școlii era insuficient pentru a completa cu cadre rețeaua crescândă de cluburi și biblioteci ale republicii.

Pregătirea cadrelor calificate se complica și prin faptul că Moldova nu dispunea de instituții speciale de învățământ superior, iar necunoașterea limbii ruse de majoritatea tineretului băștinaș cu studii medii împiedica pregătirea specialiștilor dincolo de hotarele republicii. În scopul asigurării verigii de conducere a așezămintelor cultural-educative cu cadre de calificare înaltă, în acest sistem erau repartizați unii absolvenți ai Conservatorului de Stat din Chișinău și ai altor instituții de învățământ din republică¹². Un „ajutor“, în special, cu cadre de conducere acordau Moldovei organele sovietice și de partid din alte regiuni ale fostei Uniuni Sovietice¹³. De obicei, aceștia erau specialiști în materie de rusificare.

Educați în spirit internaționalist și în virtutea necunoașterii limbii române, a obiceiurilor, tradițiilor și culturii populației autohtone, a specificului ținutului, ei erau repartizați la posturile-cheie de conducere din sistemul activității cultural-educative¹⁴. Majoritatea lor promovau principiul de uniformizare a activității așezămintelor cultural-educative din republică cu cele din alte regiuni ale țării, ceea ce avea drept consecință dispariția treptată și metodică a particularităților naționale din activitatea acestora. Un număr neînsemnat de cadre pentru așezămintele cultural-educative ale republicii erau pregătite la instituțiile de învățământ superior și mediu de specialitate din alte regiuni ale fostei Uniuni Sovietice¹⁵.

Problema pregătirii cadrelor cu studii superioare și medii speciale pentru așezămintele cultural-educative din republică a rămas în fond nesoluționată. Cu toate acestea, organele sovietice și de partid s-au străduit să soluționeze această problemă prin sistemul cursurilor de calificare cu durată scurtă. Astfel, prin intermediul sistemului de cursuri au fost pregătiți 886 lucrători de culturalizare, inclusiv 730 șefi de cluburi, 120 bibliotecari și 36 conducători artistici¹⁶. În condițiile ideologizării excesive a întregului sistem, cadrele de culturalizare deveneau mai întâi ideologi, deoarece la aceste cursuri, indiferent de profilul și durata lor, se insista asupra educării politice a cursanților. Chiar la o analiză sumară a programelor cursurilor constatăm următoarele: în primul rând, în planurile de învățământ se acorda o mai mare atenție studierii disciplinelor social-politice (bazele marxism-leninismului, istoria P.C.(b) din toată Uniunea, biografiile lui V. I. Lenin și I. V. Stalin, hotărârile partidului în domeniul literaturii, artei, ideologiei). O atare „educare“ contribuia la dogmatizarea mentalității viitorului lucrător de culturalizare. În al doilea rând, din cauza nivelului redus de studii ale cursanților, un loc important în programele de învățământ era rezervat studierii disciplinelor școlare. Cu alte cuvinte, pregătirea profesională ocupa jumătate, iar uneori chiar și mai puțin din timpul preconizat pentru studii¹⁷. De altfel, cadrele de culturalizare s-au dovedit a fi mai apte de propagandă decât capabile a fi la înălțimea exigențelor profesionale. Ideologizarea excesivă a procesului de pregătire a cadrelor a substituit competența profesională prin simple pledoarii demagogice. În ultimă instanță, ei deveneau niște funcționari ideologici ai sistemului administrativ de comandă.

O modalitate de a soluționa problema cadrelor, caracteristică regimului totalitar a fost promovarea comsomoliștilor și comuniștilor la conducerea așezămintelor cultural-educative¹⁸. Prin aceasta se urmărea nu atât scopul asigurării cluburilor și bibliotecilor cu cadre, cât se făcea tentativa de a influența în mod direct activitatea lor. Numărul

comsomoliștilor și comuniștilor antrenați în conducerea așezămintelor cultural-educative a crescut considerabil și constituia la sfârșitul perioadei cercetate 62 la sută din numărul lucrătorilor de culturalizare¹⁹.

Era o realizare a cerinței conform căreia conținutul instruirii și educației comuniste trebuia determinat în exclusivitate de comuniști²⁰. În selectarea și promovarea cadrelor de culturalizare domina principiul nomenclaturist. Originea socială, apartenența s-au transformat în factori decisivi în soluționarea oricăror probleme ce țineau de cadre. Criteriile firești în aprecierea lor — nivelul de studii și cultură generală, calitățile profesionale și competența — erau trecute pe plan secundar sau absolut ignorate.

Dependența administrativă, materială și disciplinară a cadrelor de culturalizare față de organele de partid și de stat a avut drept consecință educarea și promovarea unor lucrători docili, marginalizați în activitate, ușor manipulați și folosiți în interesele aparatului administrativ de comandă. Documentele depistate în arhive demonstrează că majoritatea absolută a lucrătorilor din sistemul luminării culturale au fost antrenați în calitate de împuterniciți la organizarea diferitelor campanii politico-gospodărești (alegerile în sovietele de diferit nivel, campaniile agricole, încasarea impozitelor, colectivizarea gospodăriilor țărănești etc.)²¹.

În asemenea situație nu putea fi vorba despre o adevărată activitate cultural-educativă, deoarece aceasta se reducea la deservirea culturală a campaniilor sus-numite.

Unul din criteriile esențiale care trebuiau să determine gradul profesional al lucrătorilor de luminare culturală era, după cum am menționat deja, nivelul de studii și calificare, ce presupune și un anumit nivel de cultură generală. Situația în acest domeniu era extrem de gravă. Ea se caracteriza la începutul anului 1945 prin următorii indici: din 970 lucrători ai așezămintelor cultural-educative 707 aveau studii primare, 224 — medii necomplete și doar 39 — studii medii și superioare²². Acest tablou, în linii generale, a fost caracteristic pentru întreaga perioadă. Astfel, în anul 1950 numărul cadrelor cu studii primare și medii necomplete constituia 77%, cu studii medii și superioare doar 23%²³.

Deși datele statistice indică asupra unor schimbări pozitive, în ansamblu, totuși, nivelul de studii și profesional al lucrătorilor așezămintelor cultural-educative rămânea în urmă cu mult față de alte categorii de specialiști din economia națională a republicii. Spre sfârșitul anului 1950 din 2470 lucrători ai sistemului de așezăminte cultural-educative numai 3,3% aveau studii speciale de bibliotecari și doar 1,3 studii speciale de luminare culturală²⁴, aceștia fiind repartizați, în primul rînd, la posturile de conducere. O atare stare de lucruri avea loc pe fundalul succeselor imaginare din domeniul învățămîntului public al republicii, al acelor măsuri întreprinse de organele sovietice și de partid, care în aparență trebuiau să contribuie la creșterea potențialului de cadre pentru așezămintele cultural-educative. În realitate, cu cît era mai jos nivelul de studii, de cultură generală, cu atît erau mai ușor manipulate direcțiile și conținutul activității lucrătorilor. Prin intermediul diferitelor instrucțiuni, directive, scriori metodice se impunea un anumit conținut al lucrului cultural-educativ, care satisfacea perfect interesele aparatului administrativ de comandă.

O altă cauză a completării insuficiente a așezămintelor cultural-educative cu specialiști o constituia fluctuația mare în rîndurile lor, care în diferiți ani a variat între 50—60 la sută din numărul lor total²⁵.

Pregătirea accelerată a lucrătorilor de culturalizare, mai cu seamă prin intermediul cursurilor de scurtă durată, necesita imperios o reciclare permanentă a acestora. Sistemul de cursuri ce s-a statornicit în perioada postbelică, agravat de fluctuația mare a cadrelor, nu putea asigura buna funcționare a rețelei crescînde de așezăminte cultural-educative.

În condițiile lipsei acute de cadre, la lucru în cluburi, biblioteci erau antrenate persoane fără nici o pregătire specială care, evident, erau tutelate permanent.

Formele de bază în pregătirea și reciclarea lucrătorilor de culturalizare au devenit în aceste împrejurări seminarele și consfăturile de o zi-două, organizate lunar de organele de partid și de stat la fața locului. O scurtă trecere în revistă a tematicii seminarelor și consfăturilor, care s-au desfășurat în perioada respectivă²⁶, ne convinge de faptul că ele erau organizate și decurgeau sub controlul nemijlocit al organe-

lor de partid și de stat în ajunul campaniilor politico-gospodărești. La aceasta se reducea așa-zisa „ridicare a măiestriei profesionale” a lucrătorilor de culturalizare. „Pregătirea” lor ideinică și politică era însoțită de „toceala” și „buchiseala” hotărîrilor organelor sovietice și de partid, mai cu seamă ale celor din sfera culturii, ideologiei, artei, literaturii, biografiilor „conducătorilor”, dogmelor „Cursului scurt al istoriei P.C.(b) din toată Uniunea”.

Printre măsurile menite să contribuie la perfecționarea lucrului așezămintelor cultural-educative, la pregătirea cadrelor un rol important în viziunea organelor sovietice și de partid, revenea lucrătorilor bibliotecii republicane de stat din Chișinău, cabinetului metodic republican de luminare culturală, biroului central de lecții, casei republicane de creație populară, presei și radioului. Astfel, în ajunul diferitelor campanii, date comemorative, sărbători sovietice colaboratorii acestor așezăminte și instituții elaborau și expediau pe adresa secțiilor de luminare culturală publicații speciale, planuri, instrucțiuni, buletine informative, scrisori și îndrumări metodice, note bibliografice, literatură de specialitate în care se determinau și se concretizau sarcinile, se indicau formele și metodele de lucru, se anexau scenariile și repertoriul pentru cercurile de activitate artistică, textele lecțiilor pe teme social-politice, agricole, tehnice etc., se organizau deplasări la fața locului²⁷. În paginile gazetelor republicane și raionale, în emisiunile radioului sistematic erau incluse materiale, corespondențe despre activitatea așezămintelor cultural-educative²⁸. Fără îndoială, numărul deplasărilor și inspecțiilor, instrucțiunilor și scrisorilor metodice, precum și materialele expediate nu servesc drept mărturie a eficacității lucrului cultural-educativ. Dar, în condițiile concret-istorice, cînd gradul de pregătire a cadrelor de culturalizare era insuficient, aceste materiale, într-un sens, erau necesare. Din păcate, ele serveau, în majoritatea cazurilor, drept unice izvoare materiale instructiv-educative. Pe de altă parte, ele favorizau birocrațismul, adică încurajau deprinderea de a aștepta indicații de „sus”, duceau la reglementarea și centralizarea rigidă a lucrului cultural-educativ, iar în ultimă instanță la stabilirea tradițiilor și obiceiurilor de import.

O atare stare de lucruri satisfăcea de minune intențiile organelor aparatului administrativ de comandă de a educa prin intermediul acestor „indicații, îndrumări metodice”, verificate în prealabil, o generație „nouă” de oameni.

Un interes aparte prezintă componența națională a cadrelor de culturalizare. Deși oficial se menționa necesitatea promovării cadrelor naționale la conducerea așezămintelor cultural-educative, în realitate situația era cu totul de altă natură. În rîndurile lucrătorilor de culturalizare se observa o descreștere considerabilă a numărului românilor în raport cu componența națională a republicii. Astfel, dacă în anul 1947 din 1 841 lucrători se numărau 1 045 români, apoi în anul 1949 din 2 245 numai 1 024²⁹. Ei nu constituiau nici 50 la sută din numărul general. O situație și mai alarmantă se înregistra în veriga de conducere a sistemului de luminare culturală. Bunăoară, la începutul anului 1949 din 67 șefi de secții raionale și orașenești de cultură numai 16 erau români³⁰, majoritatea cadrelor fiind venite din afara republicii. Starea aceasta de lucruri e lesne de înțeles. Ea se înscrie în contextul politicii promovate de imperiul sovietic față de periferiile naționale în scopul deznaționalizării și rusificării populației băștinașe prin impunerea unui sistem și conținut de educație antinațională.

În concluzie ținem să accentuăm că politica de cadre în așezămintele cultural-educative tindea să formeze un „tip nou” de intelectuali, care tratează cultura ca pe un domeniu ordinar al vieții administrative, coordonată și dirijată conform necesităților clasei birocraților. Dogmatizarea și reglementarea strictă a activității cadrelor de culturalizare, credincioase cauzei partidului, idealurilor socialismului, a dus la statornicirea unei suprastructuri ce avea să formeze un nou tip de om — *homo sovieticus*.

Note

¹ Корбу В. М., Становление и развитие социалистической культуры на селе. Кишинев, 1980; Кичигина Н. С. Из истории КПУ МССР (1946—1950) УЗКГУ. Т. 73. Кишинев, 1964; Лу-

пашко Е. И., Развитие библиотечного дела в Советской Молдавии. Кишинев, 1972; Федько З. А., Петровская Н. Б. Интеллигенция Молд. ССР (1940—1975).

- Источники формирования, пути роста, структура. Кишинев, 1979; *Idem*. Участие интеллигенции в развитии экономики и культуры Молд. ССР (1940—1975). Кишинев, 1980; *Бырка Г. Н.* Подготовка кадров высшей и средней квалификации в Молд. ССР. Кишинев, 1980; *Антонюк Д. И.* Динамизм культурного строительства в Советской Молдавии. Кишинев, 1984 г. а.
- ² A. N. R. M., f. 3026, inv. 1, d. 2, p. 1—2. Культура Молдавии за годы Советской власти. Т. I (часть первая), Кишинев, 1984. С. 255—256.
 - ³ *Vezi*: A. N. R. M., f. 3026, inv. 1, d. 28, p. 20, 22; d. 56, p. 4; F. 2848, inv. 2, d. 45, p. 20; Arhiva Organizațiilor social-politice a Moldovei (AOSPM), f. 51, inv. 3, d. 232, p. 65.
 - ⁴ A. N. R. M., f. 3026, inv. 1, d. 3, p. 13—15.
 - ⁵ *Ibidem*, d. 42, p. 1—3, 20—22.
 - ⁶ *Ibidem*, d. 23, p. 1—3; AOSPM. F. 51, inv. 4, d. 309, p. 21—23.
 - ⁷ A. N. R. M., f. 2848, inv. 2, d. 139, p. 222—223; AOSPM, f. 51, inv. 4, d. 309, p. 24—25.
 - ⁸ Культура Молдавии... Сб. док. С. 118.
 - ⁹ A. N. R. M., f. 3026, inv. 1, d. 22, p. 110; F. 2848, inv. 2, d. 30, p. 38; Хронологическое собрание законов Молдавской ССР, Указов Президиума Верховного Совета и постановлений правительства Молдавской ССР. Том I (1940—1947). Кишинев, 1960. С. 162.
 - ¹⁰ A. N. R. M., f. 3026, inv. 1, d. 109, p. 120; d. 59, p. 163, d. 188, p. 225; F. 2848, inv. 2, d. 37, p. 98. AOSPM, f. 51, inv. 5, d. 503, p. 47.
 - ¹¹ A. N. R. M., f. 3026, inv. 1, d. 149, p. 120; AOSPM, f. 51, inv. 9, d. 320, p. 85; d. 325, p. 125.
 - ¹² A. N. R. M., f. 2848, inv. 2, d. 82, p. 239.
 - ¹³ *Ibidem*, f. 3026, inv. 1, d. 20, p. 17.
 - ¹⁴ *Ibidem*, d. 22, p. 45.
 - ¹⁵ *Ibidem*, f. 2848, inv. 1, d. 180, p. 18.
 - ¹⁶ AOSPM, f. 51, inv. 9, d. 325, p. 125.
 - ¹⁷ *Vezi*: A. N. R. M., f. 3026, inv. 1, d. 56, p. 27—29; p. 32—33; d. 45, p. 4; *Советская Молдавия*, 3 октября, 1945.
 - ¹⁸ *Vezi*: A. N. R. M., F. 3026, inv. 1, d. 2, p. 2; Культура Молдавии. Сб. док. С. 148; Комсомол Молдавии в документах и материалах. Ч. II. (1941—1958). Сб. док. Кишинев, 1975. С. 153; *Тинерегул Молдовей*, 20 октомври 1946.
 - ¹⁹ A. N. R. M., f. 3026, inv. 1, d. 59, p. 223; d. 29, p. 24; d. 120, p. 57; F. 2848, inv. 2, d. 76, p. 301; d. 114, p. 3; AOSPM, f. 51, inv. 9, d. 326, p. 33 (Calculule ne aparțin).
 - ²⁰ *Ленин В. И.* Полн. собр. соч. Т. 42. С. 320.
 - ²¹ AOSPM, f. 51, inv. 3, d. 228, p. 57; d. 245, p. 90; inv. 4, d. 309, p. 62, 64; inv. 5, d. 487, p. 69, 83; inv. 7, d. 304, p. 105; inv. 8, d. 230, p. 3; d. 392, p. 134; d. 364, p. 116; inv. 9, d. 319, p. 33; d. 320, p. 67; d. 325, p. 108—109; d. 326, p. 34—44; Культура Молдавии... Сб. док... С. 229—230.
 - ²² A. N. R. M., f. 3026, inv. 1, d. 59, p. 1.
 - ²³ *Ibidem*, d. 188, p. 97.
 - ²⁴ *Ibidem*.
 - ²⁵ *Ibidem*, d. 59, p. 225; d. 120, p. 115; d. 188, p. 97; F. 2848, inv. 2, d. 76, p. 301; d. 144, p. 4; AOSPM, f. 51, inv. 8, d. 393, p. 6; inv. 9, d. 320, p. 45.
 - ²⁶ A. N. R. M., f. 3026, inv. 1, d. 6, p. 25—36; d. 28, p. 1; d. 29, p. 27; d. 17, p. 5; p. 27—29; 32—33; d. 45, p. 13; f. 2948, inv. 1, d. 74, p. 76; F. 3000, inv. 3, d. 10, p. 50; AOSPM, f. 51, inv. 2, d. 135, p. 40; p. 34; inv. 3, d. 232, p. 35, 67; d. 245, p. 87, inv. 4, d. 292, p. 94; 97; d. 294, p. 71, 78; d. 296, p. 20; inv. 5, d. 476, p. 42; d. 502, p. 13; inv. 8, d. 375, p. 43; *Бирюница сталиниста* (жуд. Кахул), 15 август 1946; *Стягул Рошу* (жуд. Сорока) 22 май 1946; *Путеря Советелор* (жуд. Орхей), 6 юлие 1947; *Стягул лениниста* (жуд. Кишинэу), 13 септември 1947.
 - ²⁷ A. N. R. M., f. 3026, inv. 1, d. 59, p. 208, 224; d. 78, p. 9; d. 103, p. 233—234; d. 137, p. 4; d. 6, p. 38; d. 14, p. 89; d. 50, p. 207, d. 78, p. 13; d. 103, p. 251, d. 23, p. 8; d. 120, p. 13, 122; d. 123, p. 116; d. 39, p. 6; d. 120, p. 122; d. 118, p. 12; d. 149, p. 108, d. 120, p. 1—2; d. 149, p. 64, 109; d. 129, p. 54, d. 54; d. 123, p. 116; d. 120, p. 1—2; F. 3203, inv. 1, d. 2, p. 1—151; d. 3, p. 1—85; F. 2937, inv. 1, d. 22, p. 21; F. 2848, inv. 2, d. 119, p. 92; d. 40, p. 1; d. 114, p. 13, 57; AOSPM, f. 51, inv. 5, d. 503, p. 9; inv. 8, d. 393, p. 6; d. 364, p. 8; inv. 9, d. 325, p. 90—92; d. 326, p. 42; d. 319, p. 12.
 - ²⁸ A. N. R. M., f. 3026, inv. 1, d. 28, p. 1; d. 120, p. 122—123; AOSPM, f. 51, inv. 9; d. 326, p. 96—97.
 - ²⁹ *Ibidem*, inv. 5, d. 495, p. 7; inv. 8, d. 393, p. 5—6, d. 320, p. 45, 83; d. 325, p. 125, d. 326, p. 33.
 - ³⁰ *Ibidem*, d. 393, p. 24—25.

Петр Шувалов

(г. Санкт-Петербург)

ПРОБЛЕМЫ ИСТОРИИ И НУМИЗМАТИКИ ДНЕСТРОВСКО-ДУНАЙСКИХ ЗЕМЕЛЬ В VI В.

(Проблема метода исследования)

В VI в. Днестровско-Дунайские земли наряду с Паннонией, Британией и Арменией являлись одной из „горячих точек“ европейско-средиземноморского мира. Здесь сталкивались политические интересы различных государств и народов, проходили пути военных набегов славян и кочевников на Балканы и ответных карательных похо-

дов имперских войск. Через эти земли прошло переселение славян в восточную часть Балкан. Несомненно, что упомянутые бурные события не могли не отразиться на распределении во времени и по территориям таких археологических находок, как медные монеты. А значит, по монетам можно попытаться реконструировать исторические события.

Но прежде, чем перейти к анализу монетных находок с рассматриваемой территории, надо сделать несколько теоретических оговорок. В любой древней вещи (артефакте) небольших размеров, найденной в земле (культурном слое) при случайных обстоятельствах или при археологических раскопках, заключена двоякая информация. Во-первых, о том, что эта вещь была когда-то элементом живой культуры, и, во-вторых, о том, что она перешла из живой культуры в мертвую археологическую, то есть археологизировалась.

Процесс археологизации малых вещей имеет различные причины. Если не рассматривать культового захоронения вещей, то остаются следующие варианты. Иногда вещь, еще не истратившую своей потребительской стоимости, случайно теряют. Но большинство таких вещей вскоре находит кто-нибудь другой, и таким образом они возвращаются в живую культуру: вспомните, как не раз вы нагибались за оброненной в уличную пыль монеткой.

Основная масса малых вещей археологизируется после того, как истратится их потребительская стоимость, то есть тогда, когда их выбросят. Ясно, что таким путем археологизируются лишь те малые вещи, существование потребительской стоимости которых имеет определенные временные ограничения. Древние же монеты, даже медные, практически никогда своей потребительской стоимости не теряли: на худой конец их использовали как сырье. Итак, ни по причине случайных потерь, ни тем более по причине выбрасывания на помойку не может археологизироваться значительное количество монет.

Остается третий вариант: большинство монет случайно или умышленно (клады) попадают в землю в моменты социально-политических или демографических потрясений, например во время пожаров или вражеских набегов. Действительно, в такие моменты образуется культурный слой, наиболее насыщенный не только монетами, но и другими культурными остатками.

Итак, если в том или ином месте в земле имеется относительно высокая концентрация одновременных монет, мы можем предполагать, что их археологизация связана с каким-то пожаром или военным погромом. На практике же трудно выделить эту группу одновременных монет. В случаях с закрытыми комплексами или четко читаемыми культурными слоями одновременность находок доказывается самим характером памятника. А как быть с единичными (случайными) монетами?

Ясно, что соотношение между различными категориями внутри данной группы одновременно археологизирующихся монет будет почти полностью повторять соотношение между этими же категориями, существовавшее в живой культуре к моменту выхода из нее данной группы монет. А такое соотношение в живой культуре легко восстанавливается покладам.

На этом основана предлагаемая модель: на карте распространения монетных находок (рис. 1) надо выделить зоны, характеризующиеся устойчивой повторяемостью определенных категорий монет, одновременность которых засвидетельствованакладами (рис. 2). По соответствующимкладам следует определить время, когда отложились в земле данные группы монет. Выделенные же зоны будут примерно соответствовать той территории, на которой произошли катаклизмы, приведшие к попаданию этих монет в землю.

После этого теоретического введения обратимся к монетным находкам на территории Днестровско-Дунайских земель¹. На карте находок монет (все монеты — восточно-римские) выделяются следующие группы зон, характеризующиеся устойчивой повторяемостью определенных категорий монет:

Зоны А1 (нижнее течение рек Сирета и Прута) и А2 (по течению рек Жиу и Арджеш). Для них характерно значительное количество монет Анастасия и Юстина I, а также, возможно, отдельных экземпляров монет 527—538 гг. (сравни складами в Кудалби и в Констанце², см. рис. 2). Хронологические пределы захоронения монет данной группы иклада в Кудалби — 520—530 гг.

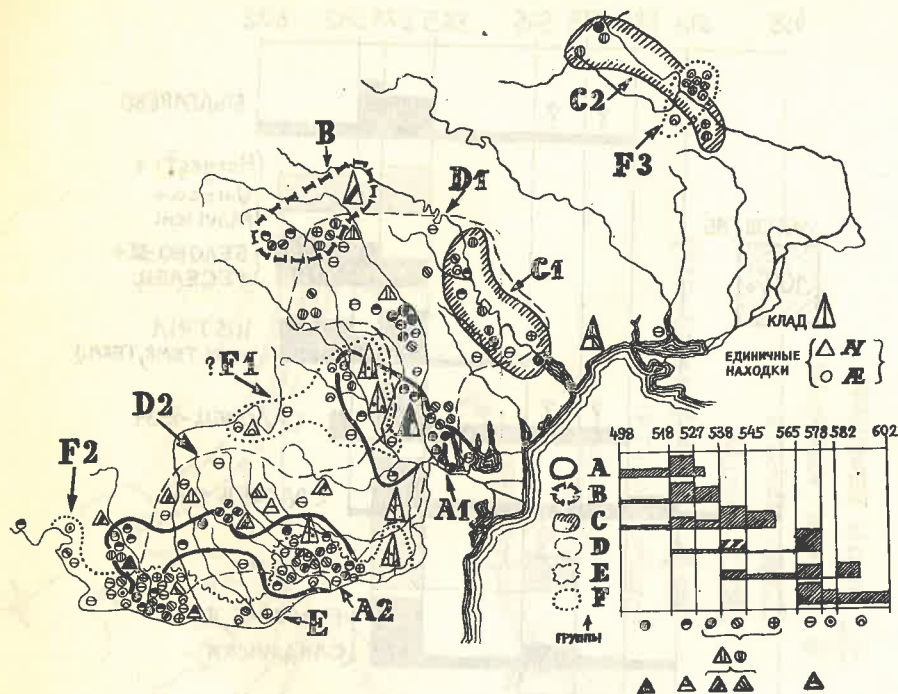

Рис. 1. Корреляция монет

Зона В (Буковина). Характеризуется наличием монет Юстина I (518—527) и монет 527—538 гг. (ср. клад в Старых Белярах³). Для безусловного выделения этой группы явно не хватает монет, и, вероятно, ее следует объединить с группой Д. Тем не менее на возможность выделения такой группы указывает клад в Требисоуц⁴. Хронологические пределы захоронения монет данной группы и клада в Требисоуц — 530—540 гг.

Зоны С1 (Нижнее Поднестровье) и С2 (Поднепровье). Характеризуются наличием монет Юстиниана I (527—565) различных периодов его правления и отдельных монет Анастасия и Юстина I (ср. клад в Топалу, Тетевене и Горно-Водене⁵). Хронологические пределы захоронения монет данной группы — 555⁶—570 гг.

Хронологическая группа Д характеризуется наличием монет Юстиниана и большого количества монет Юстина II (565—578); сравни клад в Гропень, Белово, Сандански и Садовце 1937 г.⁷ В этой группе отмечается также значительное количество золотых монет. Выделяются две смежные зоны — Д1 (Молдова) и Д2 (Внутренняя Валахия), первая из которых отличается значительным числом монет 538—545 гг. Пределы захоронения монет данной группы, клада в Гропень и клада в Бухаресте⁸ — 578⁹—582¹⁰ гг.

Зона Е (Придунайская Валахия). Характеризуется наличием монет Юстиниана (с 538 г.), Юстина II и Маврикия при отсутствии монет Тиберия (ср. клад из Садовца 1934 г.¹¹). Пределы захоронения монет этой группы — 590—600 гг.

Зоны F1 (Восточная Трансильвания и нижнее течение реки Сирет с кладами Мовилень и Хорджешть) и F2 (Придунайская Олтения). Возможно, к этой же группе относятся монеты, найденные около Черкасс (зона F3), и клад в Унире по причине наличия в нем монет Тиберия. Группа F характеризуется наличием монет Юстина II, Тиберия (578—582) и Маврикия (ср. клад в Истрии, Унире, Хорджешть, Мовилень¹²). Время захоронения монет этой группы — конец VI—начало VII в. (595—602 гг.).

Четкой хронологической границы между группами Е и F, видимо, не существует, но их хронологическое разделение не вызывает сомнений. Причина этого такова: нам неизвестно ни одного клада с последними монетами Тиберия, где бы они были многочисленными. То же можно сказать и о кладах начала правления Маврикия: мед-

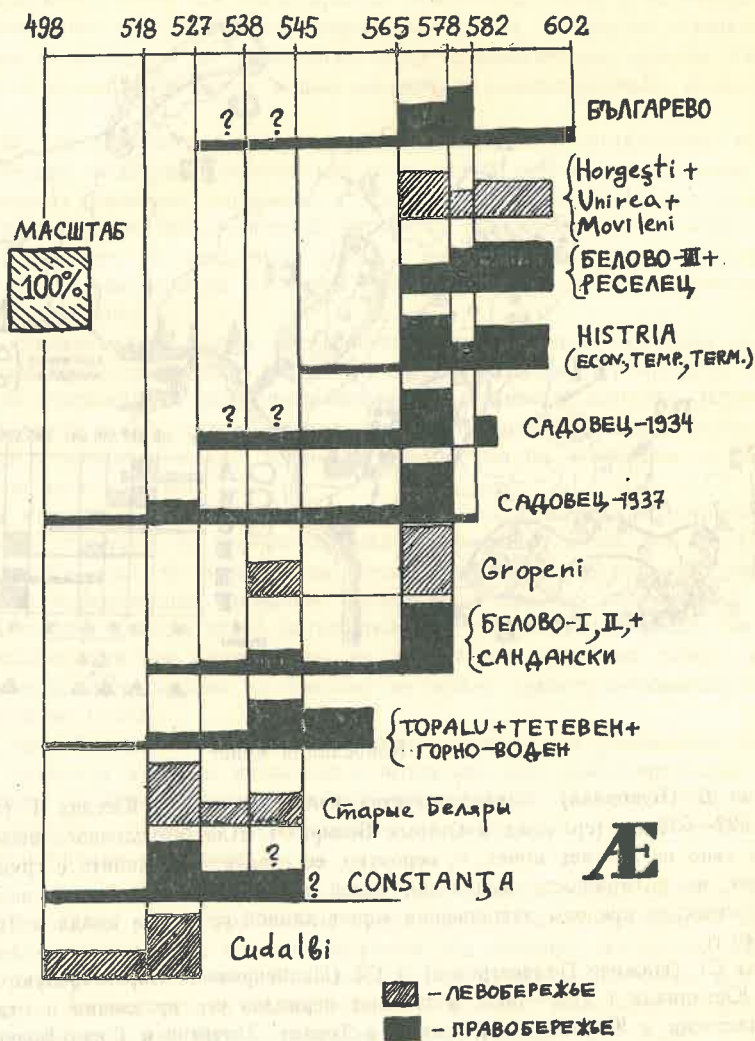

Рис. 2. Структура кладов (Близкие клады просуммированы)

ных монет Тиберия там практически нет, в то время как золотые имеются в значительном количестве (монеты из кладов и из слоя в Садовце 1934 г.). Зато в кладях середины правления Маврикия (три клада из Истрии, третий клад из Белово, клад из Реселеца, Унири, Хорджешть и Мовилень), монеты Тиберия есть уже в значительном количестве. В кладе же 601 г. из Българево¹³ монеты Тиберия по коэффициенту монета/год преобладают.

Вероятно, основная масса монет Тиберия, будучи отчеканенной в правление этого императора, по какой-то причине была введена в обращение лишь во второй половине правления его преемника — Маврикия.

Для выделенных групп монет легко найти соответствие в исторических событиях (см. рис. 3). Так, группа А образовалась, очевидно, в результате походов Хильбудия за Дунай в 530—533 гг.¹⁴ Группа В — в результате войны антов со славянами во второй половине 30-х гг.¹⁵ Группа С — в результате войн авар с антами в 558—562 гг.¹⁶

Группа Д образовалась в результате похода авар против славянов в 578 г.¹⁷ Согласно Менандру, авары были переправлены ромеями через Дунай в Малой Скифии (возможно, около Исакии или Хыршовы) в земли, которые издавна не подвергались разграблению и по этой причине, а также вследствие набегов славянов на империю были весьма богаты. Этим, наверное, и объясняется большое ко-

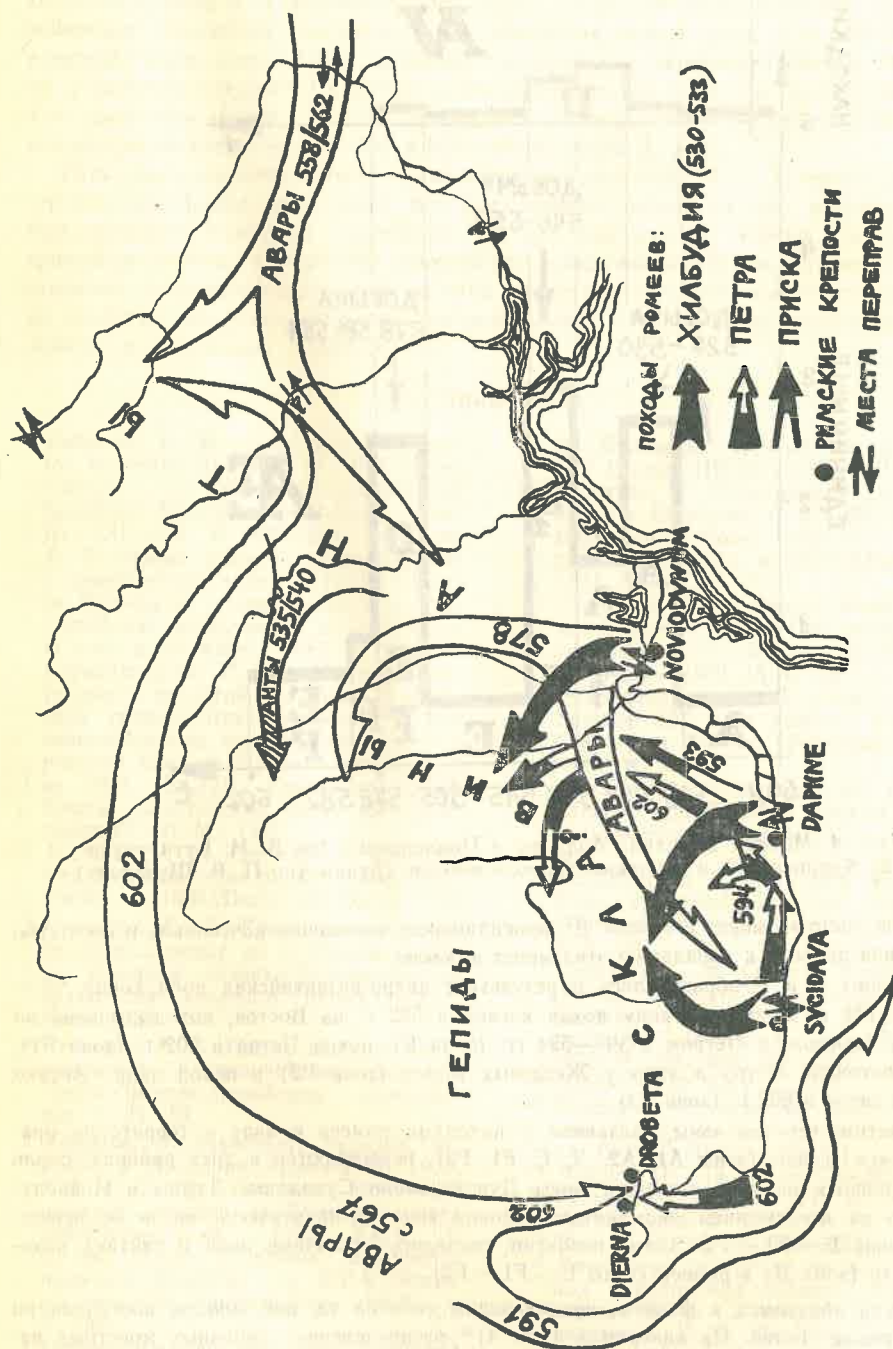

Рис. 3. Политические события VI в.

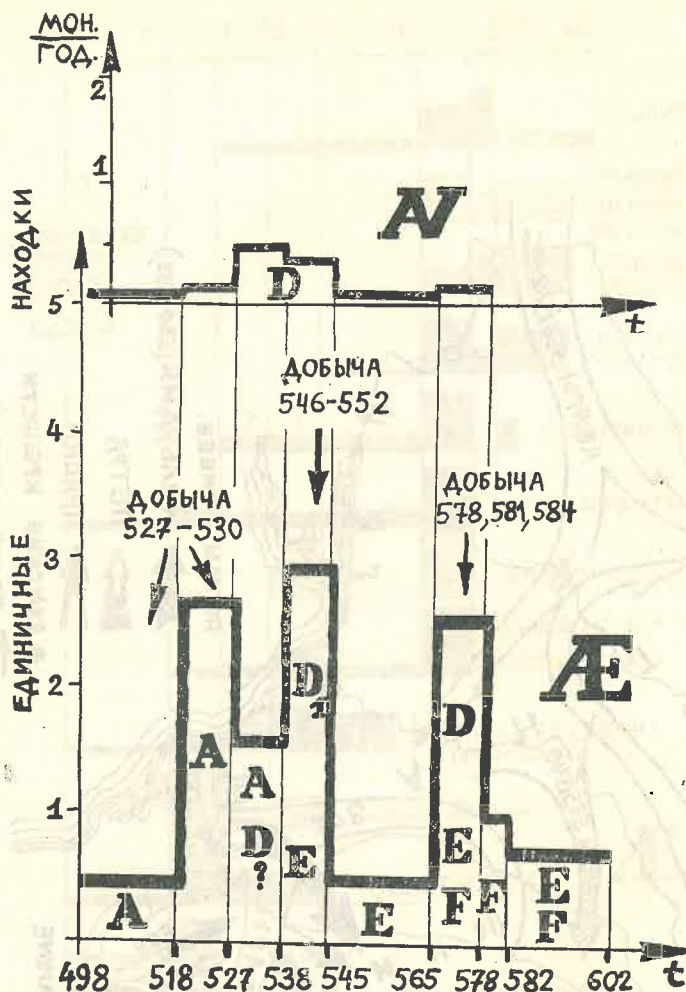

Рис. 4. Монеты Валахии, Молдовы и Поднепровья (по В. М. Бутнариу и В. В. Кропоткину) и основные хронологические группы (по П. В. Шувалову)

личество золотых монет в группе Д: неожиданность нападения кочевников и богатство склавинов привели к попаданию этих монет в землю.

Группы Е и F образовались в результате аваро-византийских войн конца VI — начала VII в. Я имею в виду поход кагана в 592 г. на Восток, походы ромеев во главе с Приском и Петром в 593—594 гг. (зона Е), поход Петра в 602 г. (зона F1), противостояние Петра и авар у Железных Ворот (зона F2) и поход авар Апсиха против антов в 602 г. (зона F3).

Отметим, что все зоны, связанные с походами ромеев и авар с территории правобережья Дуная (зоны A1, A2, Д, Е, F1, F2), пересекаются в трех районах, около традиционных римских переправ через Дунай: около Суцидавы, Дафны и Новиодуна. Но за исключением упомянутых районов зона Д практически нигде не пересекает зоны Е — F1 — F2. Здесь, вероятно, сказались различные цели и тактика походов авар (зона Д) и ромеев (зоны Е — F1 — F2).

Теперь обратимся к фактам, проливающим свет на то, как монеты поступали на левобережье Дуная. На диаграмме (рис. 4)¹⁸ распределения единичных монетных находок по годам их чеканки нанесены обозначения обоснованных выше хронологических групп, указывающие на гипотетическую принадлежность основной массы монет к той или иной группе. При сравнении с монетными кладами обнаруживается, что монет определенных лет чеканки имеется больше, чем это можно предположить по кладам. Так, большое количество монет 538—545 гг., входящих в группы Д и Е, ви-

димо, следует связать с добычей в ходе склавинских набегов на Балканы в 546—552 гг.¹⁹ Наверное, основными участниками данных набегов были варвары Восточного Прикарпатья, где и найдена основная масса этих монет (зона Д1), попавших в землю спустя 30 лет (!), во время аварского набега 578 г.

После упомянутых склавинских набегов на Балканы во время усиления империи в 552—577 гг. дунайская граница, очевидно, была закрыта для варваров Нижнего Подунавья. Этим и объясняется почти полное отсутствие монет 544—565 гг. на левобережье. Исключение составляет лишь небольшая группа монет (все 554—556 гг.), распределенных вдоль Дуная в местах традиционных переправ (зона Е). Возможно, у варваров Нижнего Подунавья в это время медная монета не была универсальным средством обмена. Только так, на наш взгляд, можно объяснить узколокальное распределение монет 538—545 и 554—556 гг. (зоны Д1 и Е).

Итак, нами проанализирован нумизматический материал VI в. с территории Днестровско-Дунайского междуречья методом, который можно назвать методом территориально-хронологической корреляции. Он дал нам весьма многое: установлены примерные районы, по которым прокатились вражеские нашествия, примерная относительная интенсивность каждого из этих нашествий, пролился дополнительный свет на проблему денежного обращения на левобережье и на проблему поступления туда монеты с территории империи.

Примечания

- ¹ Butnariu V. M. Răspîndirea monedelor bizantine din sec. VI—VII în teritoriile Carpato-Dunărene//Buletinul Societății Numismatice Române. 1986. Nr. 131—133. P. 199—235; Столярик Е. С. Новые находки позднеримских и византийских монет в Пруто-Днестро-Дунайском междуречье//Днестро-Дунайское междуречье в I—начале II тыс. н. э. Киев, 1987. С. 93—97; Карышковский П. Д. Находка античных и византийских монет в Одесской области//Археологические и археографические исследования на территории Южной Украины. Киев; Одесса, 1976. С. 173; Кротоцкий В. В. Клады византийских монет на территории СССР. М., 1962.
- ² Butnariu V. M. Op. cit. P. 228; Mitrea B. Découvertes monétaires en Roumanie — 1984//Dacia. XXIX, p. 172.
- ³ Столярик Е. С. Клад византийских бронзовых монет из с. Старые Беляры Одесской области//Материалы по археологии Северного Причерноморья. Киев, 1984.
- ⁴ Столярик Е. С. Новые находки позднеримских и византийских монет в Пруто-Днестро-Дунайском междуречье. С. 93—97.
- ⁵ Юркова И. Монетные находки, открыты в България//Археология. 1979. XXI. 4. С. 72; Она же. Монетные находки, открыты в България през 1980//Археология. 1982. XXIV. 1. С. 64; Dimian I. Cîteva descoperiri monetare bizantine în R.P.R.//Studii și cercetări numismatice. 1957. 1, P. 190.
- ⁶ Основанием для этой даты являются монеты 554 г. из Коротного (Республика Молдова) и 548 г. из Мельников (Черкасская область Украины).
- ⁷ Butnariu V. M. Op. cit. P. 228; Герасимов Т. Д. Коллективные находки на монеты през 1934—1936//Известия на Български археологически институт (далее: ИБАИ). 1961. XI. С. 321; Юркова И. Монетные находки, открыты в България. С. 62—63; Она же. Монетные находки, открыты в България през 1971 и 1972//Археология. 1977. XIX. 1. С. 71.
- ⁸ Соколова И. В. Клады византийских монет как источник по истории Византии. VIII—IX вв.//Византийский временник. 1959. 15. С. 58.
- ⁹ Основания для этой даты — клад в Гропень 577 г. и монеты 576 г. из Сэлкуц и Фэлчу (Республики Молдова).
- ¹⁰ Дата основана на том, что, судя покладам, при Тиберии новая монета практически не вводилась в обращение.
- ¹¹ ИБАИ. 1958. VIII. С. 468; Welkow J. Eine Gotenfestung bei Sadowetz (Nordbulgarien)//Germania. 1935. 19. 2. S. 156.
- ¹² Butnariu V. M. Op. cit. P. 228—229; Histria Monografie Arheologică. I. București, 1954. P. 472; Histria. Monografie Arheologică. III. București, 1973. P. 228—229, 231—233.
- ¹³ ИБАИ. 1962. XXV. С. 229.
- ¹⁴ Procopius Caesariensis. Bellum Gothicum. III, 14, 2—5 (=Editio Teubneriana, 1963. P. 353.21—354.17).
- ¹⁵ Ibidem. III, 14, 7 (P. 354.22—24).
- ¹⁶ Menander Protector. Fr. 6 (=Editio Mülleri, 1868. P. 204).
- ¹⁷ Ibidem. Fr. 48. (P. 252—253).
- ¹⁸ Диаграмма построена на основе данных о единичных монетах, опубликованных В. М. Бутнариу, В. В. Кротоцким, Е. С. Столярик и П. Д. Карышковским (см. примеч. 1).
- ¹⁹ Procopius Caesariensis. Bellum Gothicum, III, 13, 24—25 (P. 353.5—12); 29, 1—3 (P. 423.3—13); 38 (P. 467.12—471.2); 40, 1—7 (P. 475.22—477.7); 31—45 (P. 481.10—483.15); IV, 25, 1—5 (P. 623.22—624.16).

DOCUMENTAR

Ион Варга

ЦАРИЗМ И НАЦИОНАЛЬНЫЙ ВОПРОС НАКАНУНЕ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Публикуемый нами документ, датированный февралем 1914 г., примечателен в первую очередь тем, что его автор, который выступает от имени „группы лиц, принадлежащих к различным общественным кругам“ России, признает факт ведения царским правительством в европейской части империи „планомерной домашней войны“ против „инородческого населения“. Осуждая эту политику, автор документа исходит из тех же общеимперских интересов царской России. Данный документ явился серьезным предостережением правящим кругам Российской империи о их недалекновидной политике по отношению к завоеванным народам. Автор выражает беспокойство, что воинствующая политика русского царизма по отношению к „инородцам“ в случае внешней войны может стать губительной для империи, так как униженные и угнетенные народы на окраине царской России не станут защищать интересы русского царя.

Автор данного документа предлагает правительству от имени тех кругов, интересы которых он выражает, отказаться от союза с наиболее шовинистическими кругами России и, опираясь на более дальновидных представителей русского народа, вести политику определенных уступок по отношению к „инородцам“, что должно укрепить Российскую империю изнутри. Таким образом, проводимая царизмом антинациональная политика как таковая не отвергается, а предлагается умерить политику репрессий, уравновесив ее мероприятиями „в духе большего доброжелательства к племенным и религиозным нуждам“ завоеванных народов.

Но даже к такому мнению тогда не прислушались. Царизм не мог допустить каких-либо серьезных уступок по отношению к угнетенным национальностям, да и не был способен на это, за что и расплатился.

ЗАПИСКА О ПОЛОЖЕНИИ ИНОРОДЦЕВ В РОССИИ И О ЖЕЛАТЕЛЬНОСТИ УЧРЕДИТЬ „ОБЩЕСТВЕННОЕ СОБРАНИЕ“*

Бывший посол наш в Соединенных Штатах Америки барон Розен в произнесенной им недавно в Государственном совете речи сделал суммарную оценку политического положения в Европе, причем сопоставил с дальнейшим развитием событий в области международных отношений, событий, влекущих за собой, по его мнению, вооруженное столкновение европейских народов, наше внутреннее положение, созданное воинствующим национализмом известных кругов русского общества и натиском беспросветной реакции.

Одновременно из противоположного оратору политического лагеря участвовали крики об опасностях, угрожающих России со стороны Европы, о „железном кольце“, в которое нас плавномерно заковывает Германия, и т.п.

Очевидно, всеми нами переживается какая-то напряженность мысли и забот, к тому же усилившаяся благодаря кризисам, возникшим в лоне правительства и в деятельности законодательных учреждений, и всеми сознается, хотя еще смутно, опасность возникновения для России в недалеком будущем тяжелых международных осложнений.

Испытываемое беспокойство окажется естественным и станет понятным, если мы несколько внимем в ту обстановку, при которой нам пришлось бы ныне идти навстречу вооруженному столкновению на наших фронтах — европейском и малоазиатском.

Наиболее враждебно настроенные против нас державы, к тому же связанные ради борьбы с нами вполне определенными договорными узами, прилагают непосред-

ственно к нашей европейской границе, вдоль которой расположены с нашей стороны области с инородческим населением, против которого под давлением известной части нашего общественного мнения ведется более или менее планомерная домашняя война. Выходит, таким образом, что мы уже как будто воюем в этих областях, при этом с теми самыми народностями, которые в случае военных действий с зарубежным неприятелем первыми подвергнутся его натиску, то есть с финляндцами, с поляками, с туземцами Кавказа, не говоря уже о многочисленном европейском населении наших пограничных областей на запад и юго-запад.

Можно ли с уверенностью рассчитывать, что все эти народы, которым за последние годы постоянно напоминали и последовательно доказывали, что они принадлежат к подчиненным, низшим категориям русских подданных, сразу забудут всё ими пережитое и переживаемое, и проникнутся тем подъемом духа, что творит чудеса в деле защиты отечества от вражеского натиска, и, не колеблясь, принесут в жертву и достояние, и жизнь ради спасения и славы страны, в которой они хотят видеть лишь суровую мачеху? И не придется ли нам одновременно с отражением врага внешнего принимать у себя дома в областях, входящих в сферу военных операций, всякие меры предосторожности, до карательных включительно?

Трудно допустить, чтобы правительственная власть не задавала себе этих вопросов, не учитывала возможности на наших окраинах такой губительной для хода военных дел обстановки и ставила бы успех военных операций в зависимости лишь от технических средств войны, а с настроением местного населения вовсе не считалась. Естественно поэтому предположить, что правительственная власть по каким-либо особым соображениям не считает путным или возможным слишком решительно выступать против тех глашатаев защиты интересов русского племени и русской государственности от инородческого „засилия“, которые все громче и громче проповедуют необходимость полного подавления национального самосознания у народов, уже столетия тому назад покоренных и вошедших в состав Русской Державы нераздельною ее частью.

На правительстве, несомненно, лежит обязанность считаться с общественными настроениями, но оно также обязано умерять те течения общественной мысли, те порывы, которые, какими бы искренними чувствами они ни подкачивались, могут колебать международное положение страны, еще не вернувшейся к вполне нормальной государственной жизни после перенесенных ею невзгод и внутренних потрясений. Однако в данном случае можно смело утверждать, что, если справиться со своей задачей одному правительству признало бы слишком затруднительным, оно всегда могло бы найти поддержку в общественных элементах более уравновешенных, не зараженных какими-либо крайними учениями за или против удовлетворимости тех или иных национальных домогательств иноплеменных частей населения страны, ибо таких элементов у нас найдется немало.

В переживаемое нами время правительственная власть имеет в этом деле перед собою лишь одну вышедшую из лона общества политическую организацию, хотя еще не наметившую практических путей к осуществлению своих задач, а именно так называемых националистов (в русском языке точного названия, отвечающего их учению и программам, не имеется), то есть группу лиц, к тому же не слишком многочисленную и стоящую далеко от массы русского народа, равнодушной к вопросам племенных распрей и бывшей доселе чуждой воинствующего духа в делах сожительства с инородцами и с иноверцами. Тем не менее, как бы малочисленна эта группа ни была, деятельность ее, направленная к принижению инородцев и иноверцев, к поддержанию чувства недоверия к ним, может в конце концов при дальнейшем попустительстве со стороны правительства принести нежелательные плоды, поколебав прежде всего в массе русского населения уверенность, что для Русского Государя, для русского закона, для русского правительства „нет эллина ниже иудея“, а лишь подданные единой русской великой державы. Может создаться такой порядок вещей, при котором окажется неосуществимою высшая задача, к которой должны одинаково и неустанно стремиться и правительственные, и общественные силы, — умиротворение внутренней жизни России, ибо без этого об усилении ее международной мощи не может быть и речи, а производительные силы страны, лишенные одухотво-

ряющего начала объединенного дружного труда, были бы обречены или на прозябание, или на постепенный автоматический переход в чужие руки.

Поэтому и на той части русского общества, которая построена по отношению к инородцам более примирительно, лежит прямая обязанность проявить согласованную деятельность и доказать, кому следует, что не одно звание националиста или принадлежность к Национальному Союзу служат мерилom любви к русскому отечеству, что все без исключения иноплеменные народы России, поставленные в условиях большей обеспеченности от разных стеснений их трудов на поприще удовлетворения естных нужд, сами, без принуждения проникнутся уважением к великорусскому народу, к его властному руководству, к его культуре, хотя бы еще не достигнувшей совершеннейших форм, и что все они под сенью одинакового и для них благожелательного закона стихийно и убежденно будут вносить свою лепту в дело укрепления и процветания общего отечества.

В руководстве вышеприведенными данными и соображениями группа лиц, принадлежащих к различным общественным кругам, в заботе о скорейшем восстановлении нормальных отношений между инородцами, населяющими наши окраины, и русским народом в лице его правительственной власти и всех руководящих общественных кругов, пришла к нижеследующим выводам и решениям.

1. Дальнейшее проведение политики репрессий по отношению к инородцам и иноверцам без уравнивающих ее мероприятий в духе большего доброжелательства к их племенным и религиозным нуждам, поскольку соответствующие домогательства их не имеют в виду приобретение каких-либо преимущественных перед русским населением общегражданских прав, не только не достигает цели, но ставит на карту безопасность всего русского государства и наносит прямой ущерб самосознанию самого русского народа, подрывая в нем веру в правоту своего господства над всеми народами, вошедшими в состав России, господства, не могущего будто бы укрепиться без постоянного применения по отношению к ним насильственных мероприятий в области их веры, языка и бытовых особенностей.

2. Необходимо всеми доступными и мирными средствами бороться с течениями узкого патриотизма, обнаруживающимися в деятельности русских людей, сгруппировавшихся вокруг знамени, не для всех русских понятного, но борьба эта должна выражаться не в шаблонных приемах борьбы политических партий, а лишь в неослабной проповеди общности государственных интересов русского народа и историчности с ним скованной его инородческой братии, и к изысканию верных путей, к укреплению между ними органической связи ради безопасности общего отечества и достоинства русского владычества.

3. В этих целях учредить Общественное Собрание (на клубных началах), первую и главную задачу которого было бы непринужденное общение всех русских граждан, без различия принадлежности их к тому или другому племени, для совместных трудов в области исследования задач общественных, деловых, научных и других.

4. Такое Собрание ни в каком случае особой политической партии из себя представлять не должно и уставного права на то иметь не может.

5. Лозунгом такого Собрания должно быть радение *pro russica dignitate ac securitate*.

Февраль 1914 года

Arhiva de politică externă
a Imperiului rus. F. 151

Politarhiv (1914). Dos. 5277, f. 1—4.

Anton Crihan

IN SCRISORI DE LA PRIETENI

În ianuarie 1993 când am însoțit trupul lui Anton Crihan de la St. Louis, Mo. la București și Chișinău pentru a fi înmormântat „acasă” după dorința lui, am fost întrebat de multe persoane, atât în București, cât și în Chișinău, cine a fost acest Anton Crihan?

Pentru aproape două generații, guvernul comunist român nu a permis nici un fel de aluzie la drepturile României asupra Basarabiei, din contra, s-a permis publicarea datelor false în istoria neamului nostru. Dacă acest lucru nu s-ar fi întâmplat, nu cred că persoanele educate care m-au întrebat cine era nu ar fi știut cine a fost. Ar fi știut cine au fost Halippa, Pelivan, Buzdugan, Suruceanu, Pântea, Catelli etc.

Anton Crihan, fiind singurul încă în viață din foștii membri în Sfatul Țării, care a avut ocazia să mai vadă o dată independența nouă a scumpei lui Moldove dintre Prut și Nistru, s-a bucurat de o oarecare publicitate în ultimii trei ani, publicitate de care ceilalți camarazi ai lui n-au avut parte. Mai ales că majoritatea, după Unire, s-au lăsat de politică și și-au urmat profesiunile pe care le aveau, sau au intrat în comerț. Și cred că este de cuviință să se știe cât mai mult despre ei, întrebându-i sursele care mai sînt la dispoziție. Mai ales că unii din ei au fost „scânteia Revoluției”, precum Ion Pelivan care a ținut doliu pentru Basarabia în 1912, când rusofonii celebrău centenarul de ocupație.

Din nefericire, majoritatea scrisorilor primite de la colegi și prieteni s-au pierdut, fiind aruncate de o servitoare, din greșală, la gunoi.

Răsfoind scrisorile rămase, am găsit multe referințe la alți foști membri ai Sfatului Țării, și cred că aceste informații pot fi de interes pentru istorici.

Prin urmare, intenția mea este de a spicui prin aceste scrisori și a face cunoscută existența lor, atrăgînd atenția asupra unor paragrafe care pot trezi curiozitatea unor cercetători și lăsînd celor interesați în amănunte posibilitatea de a le găsi în conținutul acestor scrisori, acum depuse la Biblioteca Națională din Chișinău.

Desigur, este propriu să încep cu cel mai bun prieten al lui Anton Crihan, NICOLAE SURUCEANU, care la 22 iunie 1967 îi scrie:

„Eu n-am fost prea sentimental și nu sunt nici astăzi, dar primind astăzi scrisoarea ta din 13 iunie și citind-o, m-a mișcat așa de mult, că m-au cuprins lacrimile... Nu pot uita pe acei ce mi-au fost prieteni...”

Printre cărțile mele s-a păstrat volumul cu procesele-verbale (în original) ale Comisiei Agrare, semnate de tine ca președinte, pe care le-am recitat cu mult interes cu ocazia morții lui I. Buzdugan. Ce energic, viguros și combativ era Buzdugan în acele timpuri și ce mult îl schimbase viața și suferințele fizice pe care le-a îndurat. Mă vizita din când în când. Își aducea aminte de activitatea noastră, în special de a ta, de vremurile când noi trei, în pădurea de la Mănăstirea Suruceni, jurasem să ne facem datoria...

În adevăr, cei arătați de tine au murit, afară de Pântea, care a rămas tot același... Dna Pelivan, rămasă singură, a dus-o extrem de greu, trăia din ajutorul prietenilor, printre care în special Pan Halippa.

P. Erhan stă în București cu soția a doua, este slăbit... Anatolie Moraru, după refugiu, rămăsese cu o turmă de oi. Astăzi primește o mică pensie.

Dim. Moldovanu locuiește la Rădăuți—Suceava și își scrie memoriile. Alex. Măță, nu l-am văzut de mult. Dînsul fusese profesor la catedra de marxism-leninism, însă în urma unei critici severe ce i se făcuse în ziarul „Scânteia” a fost scos... Dr. Covali —bun chirurg — prietenul nostru, a murit de cancer...”.

30 iulie 1967

După ce dă unele informații generale, scrie: „La Iași, de mai multe ori l-am întâlnit și am vorbit cu Gh. Năstase, pe care nu-l văzusem de vreo 35—40 de ani. ...El a fost profesor la universitate pînă prin 1959, când a fost arestat și scos din învățămînt... M-am oprit asupra lui Năstase, fiindcă ți-a fost prieten. Procesele-verbale ale

Comisiei Agrare sunt semnate, afară de tine, ca președinte, de M. Minciună, ca secretar, iar unelă de Năstase, tot ca secretar.

Dardan (Constantin Dardan, fost primar al Chișinăului) ajunsese la București președinte la Curtea de Apel. Gh. Stere l-a scos din magistratură. S-a ocupat cu traduceri (povestea cu Groza și Antonescu)“.

25 august 1967

„In ziua de 23 august — zi mare de sărbătoare în țară — eu m-am dus la Pan Nic., care mi-a spus că mă aștepta ca să-mi citească scrisoarea în versuri pregătită pentru tine. Prin ea, dînsul te îndeamnă să grăbești darea de seamă care te-a rugat...”

Ștefan Holban... protestește s-a băgat într-o chestiune politică și a fost condamnat la 8 sau 10 ani, unde a și murit“.

7 octombrie 1967

După ce dă unele amănunte cerute, îi scrie: „Eri am fost la el (P. Halippa) și printre altele am căutat acele versuri pe care mi le citise, le-am căutat ambii într-un vraf de hîrțoage și nu le-am găsit. Căci trebuie să-ți spus că el are o activitate febrilă pentru vîrsta lui. Scrie, scrie amintiri, poezii, apoi vin mulți de-i bat capul și el, după cum știi, fiind om bun și răbdător, îi ascultă pe toți“.

7 noiembrie 1967

După ce face niște comentarii negative asupra lui Ion Păcăluță, scrie: „În legătură cu articolul lui Inculeț în «Generația Unirii», în adevăr este foarte interesant și merită să-l citești. Eu l-am citit pe nerăsuflăte, deși este foarte lung“.

Vreau să menționez, pentru cei ce nu știu, că Suruceanu a fost judecător la Curtea de Casație.

Alt bun prieten al lui Anton Crihan a fost NICHITA SMOCHINĂ.

La 14 octombrie 1970, referindu-se la o lucrare care apăruse la Chișinău și care birfea pe foștii membri ai Sfatului Țării, scrie: „Domnia primului, după teoria lui Schering, are dreptul. De aceea, noi trebuie să luptăm pentru triumful dreptății și adevărului de la care nu ne putem abate... În această problemă vitală, tu ești solul destinelor noastre, sunt convins cu toată tăria. Mergi în fața lumii cu suflet curat și vorbește în numele nostru. Sunt convins că vei duce această sarcină grea la deplină izbîndă, spre bucuria noastră, a tuturor“.

13 aprilie 1973

Se referă la o hartă făcută de el personal, o hartă a Transnistriei sau a R.A.S.S.M. din timpul interbelic: „Eu personal am avut harta originală de acolo cu capitala la Balta. Dar în 1933 eram la Paris, am împrumutat-o lui Titulescu și nu mi-a mai restituit-o, trebuie să se afle în arhiva lui, dacă s-a mai păstrat ceva... Eu am avut în original harta de perete a profesorului Florinski de răspîndire a românilor în marea slavă, care în Serbia mergea pînă dincolo de Belgrad. Dar în una din misiunile mele la Berlin cu Antonescu, am lăsat-o acolo, fiindu-mi cerută. Pe de altă parte am copiat ceva din lucrarea mea în franceză despre istoria noastră, dar deocamdată nu le pot trimite. Te sfătuiesc totodată să scrii profesorului Klaus Heitman, pe adresa: Georg-Voigt Strasse 5, Morbourg-Lann, 355, Germania Federală. El, acest savant, cu care sunt în corespondență, a scris o lucrare foarte importantă intitulată: «Die Rumänische Sprache und Literatur in Bessarabien und Transnistrien». Este o lucrare de mare valoare și folositoare cauzei noastre. Eu am avut-o tradusă în limba română, dar acum n-o am. Lui Heitman îi poți scrie românește, cunoaște foarte bine limba noastră... La 29 iulie 1941, apare primul număr al ziarului «Transnistria», condus de mine, gazeta reînnoșării naționale a românilor dintre Nistru și Bug...

Dragă Antoane, îmi vorbești cu dezgust de dușmanul nostru de moarte. Ai toată dreptatea și te aprob fără rezervă. Noi am fost cinci frați. Tata a fost împușcat în ceață la zidul bisericii noastre. Mamei i-au rupt urechile pentru a-i lua cerceii. Au ținut-o în beci cu apă pînă la brîu. Apoi au adus-o acasă în comună și pînă la ziuă a și murit. Bădica, fratele mai mare, a fost deportat în Solovki, de unde totuși a reușit să fugă. Fiind însă prins cînd a intrat în sat, a fost dus la organele NKVD la Tiraspol, împușcat și, cu o piatră legată de gît, aruncat în Nistru. Ceilalți frați cu soțiile și copii duși în Siberia de Nord, unde îngrășă trupurile lor pămîntul unui po-

por străin și hain. Cumnata mea, Mărioara, cu mama ei, Domnica, împușcate în plină zi în grădină, iar fratele cu copiii omorâți în drum când era dus cu ceilalți frați și copii în Pohod na Sibir. Pe fiul meu mai mare l-au ridicat din București și l-au dus la Chișinău, unde Zaoconoe Sovetskoe Soveșcianie din Moscova l-a condamnat la 25 de ani muncă. A stat în Colîma, dincolo de cercul polar, de unde a scăpat după zece ani fără ca eu să aflu unde este.

Sunt foarte necăjit și abia mă mișc din camera mea de 2×2 m. De lucrat, însă, lucrez. Dar cu mari greutate. Acum am două lucrări: «Evangheliul de la Reims», zis text sacru, scris la începutul secolului al XI-lea de un român, cu unele cuvinte românești. Mi-a fost cerută de la «Slavic Review» din Washington. O altă lucrare despre Matei Vlastarie și aplicarea ei la români sub numele de «Pravila Mare Românească», îmi este cerută ca al treilea studiu despre aplicarea dreptului romano-bizantin la români, prin scrisoarea profesorului Ch. Fragistas, președintele Institutului «for Balkan Studies».

Cred că ai fi aflat de moartea lui Tit Smiedrea, Onisifor Ghibu și a Doamnei Sinicliu de cancer la plămîni.

ALEXANDRU VALEANU

Ii scrie la 2 ianuarie 1969. A primit scrisoarea de la A. Crihan tocmai când se pregăteau să plece la revelion... Răspunsul la întrebarea lui Crihan:

„Ambii soți Bragalia au încetat din viață vreo cîțiva ani în urmă. În 1906, fiind în ultima clasă a liceului real din Comrat, jud. Tighina, dînsul și alți trei elevi, fiind socialiști revoluționari (Gălățeanu, Cazacu și Spirean, nepotul șefului nobilimii din Podolia), au dinamitat o casă, aruncînd-o în aer. Aflînd că vine un pluton de cazaci din Tighina, făptașii au șters-o peste Prut, ajungînd la Geneva. La Geneva, Bragalia avea legături cu Lenin, pe care de multe ori îl împrumuta cu bani. Bragalia, fiu de moșier, primea bani suficienți pentru trai. Fiica lui Bragalia, Tulinca (Natalia), pictoriță pensionară, mi-a povestit că la tatăl său se păstrase o scrisoare de mulțumire de la Lenin pentru un serviciu adus lui. Scrisoarea aceasta a fost distrusă în timpul boalei lui Bragalia.

De curînd am căpătat o fotografie în care-s redată chipurile unui grup de tineri, fotografiați în vara anului 1917 de maestrul Tascher din strada Sinadino. Eram zece: Crihan, Grosu, Cărauș, Văleanu, Cazaciu G. (în picioare), Cazaciu V., Bogos, Harea și Văluță (pe scaun)“. Fotografia inclusă în documente*.

IORGU (GHEORGHE) TUDOR

(Scrisoare fără dată)

„Iubite, înstreinate, dar neuitate Frate,

Îți zic simplu, prietenește, frate! Frate «de cruce». În acest caz, frate de idei, de ideal, de luptă. Îți zic precum își ziceau primii creștini din catacombe. Căci durerile, primejdiile care pîndesc îi apropie pe oameni, îi înfrățesc...

Parcă aevea te văd alături de talentatul organizator, căpitanul Em. Catelli, în fruntea celei mai puternice organizații ostășești moldovenești din Odesa... Dumneata ai fost acel îndrăzneț, perseverent, curajos, care ai știut să smulgi de la superiori autorizația de a forma cete — cohorte — moldovenești de miliție. Împreună cu alți vrednici ofițeri moldoveni — V. Țanțu, Gh. Pântea, I. Buzdugan, Th. Cojocar, V. Cijevski etc. — ai inițiat și ai pus bazele Comitetului Central Moldovenesc care, chemînd oștirea în congres, a hotărît soarta Basarabiei, declarînd-o autonomă și independentă, republică și unită cu țara mamă, România...

Bădița Pan Halippa, ca și fratele Gh. Andronache, ca și eu, încercăm pana cam ruginită, scriem. Eu am dat gata lucrarea «ÎN VALTOAREA REVOLUȚIEI DIN 1917—1918» și am depus-o la cele două institute de istorie...

În 1917, dacă îți mai aduci aminte, noi — A. Crihan, I. Buzdugan și Gh. Tudor — la care s-au alăturat mai tîrziu și alții: Ciornei, D. Bunesu, A. Cant, Gh. Andronache etc., am pus bazele unui partid social-revoluționar moldovenesc «Pămînt și Voie»;

* Autorul scrisorii menționează doar nouă reprezentanți în fotografie. Textul de față nu reproduce nici un fel de imagini (red.).

pe lângă acest partid am făcut să apară și o foaie sub același titlu «Pământ și Voie», în care s-a publicat programul partidului (această foaie s-a păstrat, o am). Acest partid a desfășurat o largă activitate. Tot în anul 1917, noi cei din Comitetul Central Ostășesc Moldovenesc am făcut să apară ziarul «SOLDATUL MOLDOVAN», organ al Comitetului Central Moldovenesc. Dumneata, ca fondator, îi cunoști activitatea» (aici urmează o listă de lucrări — 31 — de ale lui).

„Am trăit zile de neobișnuite emoții, de sinceritate de care nu s-a mai dat dovadă până acum. Vorbesc de entuziasmul populației Capitalei, căldura cu care a fost primit un reprezentant al unui stat, așa-zis burghez, de către populația unui stat socialist. A fost o realitate plăcută, impresionantă“.

GH. BOGOS la 21 octombrie 1971

Dă un fel de rezumat din viața lui în timpul revoluției.

GEORGE POPESCU-BOTOȘANI

Tot interesul și corespondența lui Popescu-Botoșani se referă la conducerea Partidului Național Țărănesc în exil și la Comitetul Național în exil.

2 februarie 1965

„Stimate Dle Crihan,

Cu mare satisfacție am luat cunoștință de hotărârea D-voastră de a trece la acțiune, pentru a scoate politica românească din pasivitatea actuală. Sunt încredințat că în frunte cu D-voastră vom putea restabili în exil prestigiul partidului nostru și eficiența Comitetului Național Român și astfel vom putea contribui la rezolvarea multor probleme de interes național. Desigur că experiența, dureroasă de multe ori, câștigată până acum în acest lung exil, ne va servi de îndreptar în acțiunea noastră viitoare...“.

25 octombrie 1972

După o lungă introducere scrie: „Sunt foarte mîhnit de neînțelegerea survenită recent între D-voastră și Dl Penescu. Eram foarte satisfăcut în ultimii ani cînd vedeam că există o colaborare strînsă între D-voastre amîndoi. Se pare că un destin tragic împinge mereu exilul nostru politic către desunire și chiar destrămare, spre bucuria dușmanilor noștri politici, care sunt și dușmanii țării... După un sfert de secol de exil și de subjugare a țării, exilații români se situează pe liniile aceleiași portativ politic de odinioară din țară, uitînd că toți au în față același inamic implacabil, care prin unicitatea lui, în mod normal, ar trebui să unească în luptă pe toți exilații români“.

MITROPOLITUL VISARION PUIU

21 decembrie 1961

După o mică introducere: „De Sfintele Sărbători în care intrăm, nu cred să primesc rînduri mai mișcătoare decît scrisoarea Mătale de azi, ce mi-a produs și bucurie, dar și frămîntarea amintirilor mele basarabene, din cei 12 ani trăiți în aceea minunată provincie moldovenească, și care îmi sunt cei mai frumoși din viața Vlădiciei mele de 40 de ani, peste care împrejurări mari și grele politice, atît de vitrege, aruncă azi eclipsa.“

Cu dl Vișoianu am încercat legătura, dar n-am continuat-o și nu ne scriem de mult...“

Roata lumii nu o învîrt oamenii — cum ne închipuim unii — ci o putere nevăzută. Oamenii numai încurcă, dovadă haosul din întreaga omenire de azi. Lucrurile se vor schimba peste tot — numai că cine știe de le vom vedea și noi pe ale noastre vindicate, așa cum dorim“.

CONSTANTIN ARSENE, redactorul buletinului „Curierul Românesc“, îi scrie de la Paris la **14 septembrie 1965**.

După ce îi comunică faptul că i-a trimis buletinele și almanahurile cerute, continuă: „Ținem să subliniem cu toată vigoarea faptul că paginile «Curierului Românesc» își fac o deosebită cinste din a primi spre publicare orice text politic românesc purtînd

semnătura D-voastră și că acest angajament din partea noastră are un caracter permanent“.

PANTILIMON HALIPPA i-a fost un vechi colaborator și prieten, și de la care avem un număr mai mare de scrisori.

24 iunie 1967

„Scumpe prieten,

Am aflat de la Nicolae adresa D-tale și m-am emoționat așa de mult de salutul neașteptat, că mi-a venit dorul să-ți scriu de îndată. Noi aici ne ocupăm de vechile probleme și căutăm să servim cu documente și informații pe toți care ne cer. Avem și simpatia generală, dar în public ne-am manifestat numai cu tristul prilej al morții lui Buzdugan și a Iuliei Bujoreanu. Am intenționat să-l comemorăm pe Vasile Stroescu, dar am fost siliți să amânăm...

Din generația noastră au rămas puțini și cei mai mulți trăiesc greu și își așteaptă moartea ca o izbăvire...”.

22 mai 1968

Scrie pe hîrtie cu amprenta «Viața Basarabiei», care a mai rămas de cînd nu a mai avut voie să o publice. Referindu-se la ajutorul dat de V. Stroescu pentru revistă scrie: „Pentru timpurile acelea de la 1913—1914, suma de 60 de ruble aur era o sumă suficientă pentru modesta mea întreprindere. Dacă aș fi conceput-o într-un tiraj mai mare, te pomenești că atrăgea atenția oficialității tariste și aceasta mi-ar fi curmat pe loc întreprinderea... Vai de capul nostru ce eram noi pe atunci; dar ce zic, și mai rău, ce suntem astăzi! În toată România nu se poate pronunța numele provinciei noastre natale, nicidecum să ne mai gîndim la publicații...”

Discursul D-tale care l-am primit diferă de acela pe care l-am auzit la radio... Eu personal am făcut o expunere asupra evenimentului de la 27 martie. Și am adunat semnăturile celor care au ținut să reconstituie, ca foști deputați ai Sfatului Țării, dosarul zilei de 27 martie. Am făcut-o aceasta chiar în ziua cînd se împlineau 50 de ani de la Unire... N-a vrut să semneze expunerea mea numai Ion Păscăluță, care stăruia mai departe în credința lui că noi am făcut o greșală cînd am renunțat la autonomia Basarabiei. Mai mult, el susține că noi am trădat poporul și Basarabia. Acum noi, cei care am votat reforma agrară la 27 noiembrie, am hotărît să explicăm printr-o expunere documentată motivele care ne-au îndemnat să renunțăm la autonomia Basarabiei...

În vremea de pe urmă eu am compus și un memoriu, pe care l-am adresat prin Ambasada franceză generalului De Gaulle, dar nu știu dacă memoriul meu a ajuns la destinație. Conținutul memoriului este problema Moldovei de Răsărit, care merită să fie cunoscută și îmbrățișată de toată lumea civilizată.

...Mie îmi lipsește procesul-verbal de la ședința Sfatului Țării și eu nu pot înțelege de ce o reformă așa de mare, asupra căreia s-a lucrat în Comisia Agrară mai bine de o jumătate de an, a putut să fie votată într-o singură ședință, care a ținut de la 8 seara pînă la 4 dimineața. Dumneata ai fost raportorul proiectului de lege și cred că ai putea să-mi povestești cum s-au petrecut lucrurile în Blocul Moldovenesc și în ședința Sfatului. Eu unul rămîn nedumerit, cum am putut noi să neglijăm latura frumoasă a unei reforme, care îi făcea pe țăranii Basarabiei stăpîni ai pămîntului ei, și legea s-a făcut ca în secret, noaptea, de unde trebuia să se voteze ziua și în prezența a cel puțin 5 sau 10 mii de țărani...”.

Privitor la renunțarea la condițiile puse de Basarabia pentru Unire, Halippa întreabă pe Crihan: „Te rog să-mi scrii în chestiunea aceasta despre faptele care au avut loc și mai ales raționamentele noastre că noi am renunțat la condițiile de la 27 martie 1917“.

12 septembrie 1968

După ce descrie cum i s-a sărbătorit ziua de naștere (85 de ani), cu un episcop și trei preoți, multe sticle de vin și șampanie, cu plăcinte apărute ca din pămînt, omagiu de zeci de pagini, totul pregătit de prietenii care i-au umplut casa, se plînge că el are nume deochiat și nu poate intra nici la o casă de publicitate, toți îl resping:

„Ce-mi mai rămîne e să scriu pentru posteritate. Și eu scriu mereu versuri cu poezie clasică sau fără poezie, cartea «Cronica vieții mele»“.

12 octombrie 1968

După ce identifică persoanele dintr-o fotografie trimisă mai înainte, scrie: „Despre Teodor Holban, pe care l-ai recunoscut pe fotografie între Gheorghiu și Sinicliu, este pensionar, dar mai activează în studiul documentelor poloneze; are și lucrări mai mari, dar Editura pentru Știință și Istorie nu i le publică. I-a publicat de curînd într-o revistă un articol despre «Bolohoveni». E păcat că nu știu cine mereu îl împiedică să producă lucruri mai mari și mai importante. Dar ceea ce pățește T. Holban o pătim și alții, ca de pildă A. Boldur, Nichita Smochină și subsemnatul și trebuie să-ți spun că A. Boldur are o lucrare foarte însemnată despre Ștefan cel Mare. Lui Boldur i s-a tipărit un studiu despre «Tiverți și Ulici» într-o revistă de la Sălonic. Tot acolo și în aceeași revistă a apărut și o lucrare a lui Nichita Smochină... ceea ce înseamnă că oamenii aceștia sunt apreciați în streinătate, dar nu în țară la noi, unde pot să se manifeste așa de greu.

Academia Română, care m-a avut cîndva membru corespondent, mi-a achiziționat, cînd am venit din Siberia, o bogată culegere de proverbe și cîntece pe care eu le-am cules de la moldovenii-basarabeni pe care i-am întîlnit în cele 11 lagăre prin care am fost purtat în 1952—1956; lucrarea mi-a fost achiziționată, dar pînă acum n-a văzut lumina tiparului academician“.

După descrierea mai multor personalități, continuă: „Cu dna Pelivan am mai tratat o chestiune; ea vrea să aducă osîmintele lui Ion Pelivan de la Sighet (sărmanul, el cel ce a purtat doliu la celebrarea a o sută de ani de ocupație rusă — să moară într-o închisoare românească!) și să-l îngroape la Cernica, unde este și mitropolitul Gurie... Vrem să aducem și osîmintele lui Daniel Ciugureanu. Acolo și-au cumpărat locuri Sinicliu, Suruceanu, V. Țepordei și eu — 4 locuri“.

27 martie 1969

„Poetul și publicistul Sergiu Grosu, consătean cu mine de la Cubolta și fost colaborator la revista mea «Viața Basarabiei», pleacă la Paris să-și ieie doctoratul în teologie. S.G. este un produs al provinciei natale, așa cum l-au format împrejurările, dar și cu o nuanță cu totul originală... Poți să-ți aduci aminte că scria versuri frumoase și cronici literare de concepție poporanistă. Pînă acum a dat dovadă că își ia misiunea în serios. Este un român basarabean care ne face cinste...“.

12 mai 1969

Se plînge că n-a primit ziarul «America» și că ar fi fost informat că acest ziar nu se mai publică și scrie:

„De altfel, lucrul acesta mi l-a confirmat și dl Paul Miron, un român din provincia noastră, care scoate la Freiburg revista «Prodromos», foaie de gînd și apropiere creștină și care a fost la mine de două ori și mi-a vorbit amănunțit cum a plecat el la vîrsta de 18 ani și acum este în Germania profesor. Intr-un număr din această revistă el a publicat un articol despre Magda Isanos, care provine din părinți ardeleni mocani, s-a născut la Iași, dar și-a făcut copilăria la Costugenii noștri, a învățat la Liceul Eparhial din Chișinău și dreptul l-a făcut la Universitatea din Iași. Prin acest articol, în care P. Miron face o caracteristică foarte frumoasă și dreaptă a creațiunii poetice a Magdei Isanos, se dă dovadă că autorul ține la provincia lui natală“.

6 iulie 1969

După ce scrie de cine a mai murit, de cimitire și de Comisia Agrară, continuă:

„Personal, eu mi-am terminat lucrarea «Cronica vieții mele» și am predat-o. Acum vreau să-i fiu de folos oarecare unui consilier de la Ambasada Americană — dl Harry George Barnes — care intenționează să scrie o teză de doctorat în istorie, pe o temă foarte interesantă pentru noi: «Anii Primului Război Mondial», care s-au încheiat cu fărîrea României Mari. Eu i-am făgăduit să-i procur informații din partea pe care noi am trăit-o din plin“.

28 iunie 1970

Zi de doliu. Scrie despre istorici din Chișinău care caută să afirme că Basarabia

n-a fost niciodată românească etc. și de faptul că presa română nu publică nimic care cumva ar deranja Moscova, pe cînd presa sovietică ne atacă mereu.

24 ianuarie 1973

„Pregătindu-mă pentru obștescul sfîrșit, am început să lichidez fondul meu de documente în problema Basarabiei, împărțindu-le la Muzeul Istoric, la Arhivele Statului, la Institutul de Studii Istorice și Social-Politice al PCR și la Muzeul Literaturii Române. O dată cu această operație, mă gîndesc că nu e rău să lichidez și raporturile mele cu oamenii cu care am avut de-a face o viață. De pildă cu Dumneata. Nu știu de ce nu mi-ai mai răspuns la scrisori. După aceea, am aflat din scrisorile Dumitale către alți prieteni că ceea ce fac eu nu-ți place și deci te-ai crezut în drept să nu mai ai raporturi cu mine. Eu m-am amărit pentru această atitudine a Dumitale, dar socot că am cam întîrziat să iau și eu o atitudine. Dar acum cînd încep să lichidez treburile pămîntești, vreau să mă lămuresc și cu Dumneata”.

Urmează o explicație că el s-a așteptat la mai mult din partea lui A. Crihan și îl sfătuiește să ia contact cu alți basarabeni din SUA. Auzind că Ion Păscăluță a scris un memoriu, continuă:

„Ceea ce înseamnă că Ion Păscăluță se căiește de ceea ce a făcut pe vremuri. Toți, nu Ion Păscăluță trebuie să fie reprezentantul nostru în streinătate, ci Dumneata. Și noi de aici te rugăm să-ți faci datoria. Iar dacă eu am greșit ceva, să repare alții greșelile mele și să facă mai bine. Și mai ales voi fi bucuros cînd acel cineva va fi vechiul meu prieten Anton. Dar aici sfîrșesc și eu rolul meu pe care l-am avut de a fi sfetnic”.

Urmează poezia „Vremea și omul”.

ALEXANDRU BOLDUR

Correspondența între ei a început cu promisiunea lui Crihan de a ajuta pe Boldur să-și publice lucrarea «Ștefan cel Mare» și pentru care Crihan l-a pus în contact cu Traian Popescu la Madrid, rezultatul fiind publicarea acestei cărți.

22 iunie 1968

„Dragă prietene Domnule Crihan,

Prea mult timp s-a scurs de atunci de cînd ne-am văzut ultima dată. Acum ne despărțește și timpul și spațiul. De aceea îmi este greu să încep. Dar îmi ușurează sarcina sentimentul de profund respect și de prietenie pe care ți l-am păstrat întotdeauna. Din el vor izvorî cele cîteva rînduri sincere de mai jos.

Am fost scos din catedra mea de Istoria Românilor înainte de termen cu trei ani, întrucît doi tineri politicieni, foștii mei colaboratori, o rîvneau. Spre marea lor mirare, nici unul, nici altul n-a putut-o ocupa. Facultatea s-a pomenit în postul meu cu o studentă a mea, Jana Bendeter. Nu m-am așteptat să devină dintr-o dată savantă... Însă nulițăile patente, care ar putea să vîndă nu numai Basarabia, dar și pe părăinii lor, au devenit peste noapte academicieni.

Mă așteptam să am neplăceri din partea vecinilor, dar spre mirarea mea nu le-am avut. În ședința închisă a institutului, la 20 noiembrie 1964, am ținut o comunicare cu titlul «Moldova între Kiev și Halici» prin care am dovedit că în volumul II al Tratatului de Istoria României s-a strecurat o greșeală regretabilă: se afirmă că teritoriul moldovenesc a aparținut politicește în sec. XI—XII întîi Principatului Kiev și apoi celui de Halici. Și una și alta sunt de domeniul fanteziei, puse în slujba «vecinilor». Dar prestigiu? Dar premiul de stat pierdut?”.

Plîngîndu-se că nu poate publica în România, a trimis în Grecia trei articole să fie publicate în revista «Balkan Studies».

22 februarie 1969

Ii comunică faptul că are gata pentru publicare „Adunările de Stări Sociale în istoria Moldovei și a Țării Românești în secolele XVII—XVIII”. Un articol prescurtat a fost trimis la München pentru a fi publicat în *Südöst vorschungen*.

24 februarie 1969

„Nu știu dacă te interesează și personalitatea lui Inculeț, pe care într-o măsură oarecare o cunosc.

S-a întâmplat ca în revista «Studii și Cercetări Istorice» (Iași, vol. XX, 1947) să ating această chestiune în legătură cu numirea lui C. Ionescu-Mihăiești — la 29 mai 1946 — ca membru al Academiei. Când Inculeț s-a aruncat în brațele oligarhiei (?) române, Partidul Liberal i-a găsit un locușor în Academie. La intrare a trebuit să țină un discurs. Nu s-a gândit mult, și la 26 mai 1919 a rostit cuvântarea «Spațiul și timpul în noua lumină științifică», care n-a fost decît traducerea unui articol publicat pe vremuri în «Vestnic znamea», unde dînsul făcea serviciul de redactor și corector și unde colaboram și eu cu articolele mele».

Urmează o descriere amănunțită a modului în care a devenit Inculeț academician.

8 martie 1969

După ce-l roagă pe Crihan să scrie despre revoluție pe baza experienței lui, continuă:

„Revoluția din Basarabia se împarte în două perioade bine distincte:

- 1) de la 1917 și pînă la 27 martie 1918 și
- 2) de la această dată pînă la 27 noiembrie 1918.

În prima perioadă au jucat un rol important Inculeț, Erhan, P. Halippa, D-ta și Catelli. În a doua perioadă, pe primul plan te-ai situat D-ta, care de fapt ai fost părintele reformei agrare, și Halippa care a știut să grăbească legiferarea acestei reforme. Printre altele, sunt acum cu dl Halippa în raporturi foarte bune. I-am iertat excluderea mea din partid”.

26 martie 1969

Scrie despre excluderea lui din partid și readmiterea, cînd el nu mai era interesat și era dedicat științei.

Referitor la rolul reformei agrare la revoluție, scrie cum urmează:

„Sunt absolut sigur că ea a cimentat Unirea. Cheia revoluției era pămîntul. Fără reforma agrară nu se știe dacă Basarabia s-ar fi împăcat ușor cu Unirea și dacă lipsa reformei n-ar fi generat multe nemulțumiri și răscoale, susținute din afară de vecini.

Nu înseamnă că sunt marxist, dar factorul economic era atunci precumpănitor”.

18 iunie 1969

Se referă la cartea apărută la Paris „Aspects des relations rosso-roumaines”, în 1967:

„Cartea merita o recenzie drastică. Dar unde ar putea fi publicată? În general, autorii vroiau să demonstreze obiectivitatea și imparțialitatea lor față de ambele părți (pro și contra). E foarte rău să stai pe două scaune. Ultimul capitol este de-a dreptul revoltător. Se propune un plebiscit la care eventual ar lua parte, votînd, o mulțime de ruși și ucraineni veniți din toate colțurile Uniunii Sovietice în Basarabia, această provincie — țara făgăduinței.

Rușii nu vor ceda nimic din ceea ce au luat, după cum nu vor ceda nici chinezilor ceea ce le-au jefuit în 1860 (regiunile Amur și Ussuri), aceasta din urmă (Ussuri) ca penalitate pentru întîrzierea consimțămîntului cu doi ani de a ceda Amurul.

O paralelă interesantă de penalitate pentru folosirea Basarabiei de către români — Bucovina de Nord”.

12 ianuarie 1971

După ce a auzit că Păcăluță, în Canada, a scris un memoriu, scrie:

„Este un aventurier cu pretenții nejustificate, lipsit de scrupule morale, însușindu-și titluri imaginare, pentru a se pune în serviciul lui A. Krupenschi, cel mai odios reacționar și retrograd al Basarabiei, rusificatorul provinciei, care nu s-a sîit să pună în postul de arhiepiscop al Basarabiei pe cel mai feroce rusificator al provinciei noastre, Serafim Ciceagov. Pretenția de a se prezenta ca șef al opoziției este pur și simplu caraghioasă...”

În general, figura acestui om este atît de minusculă și respingătoare, încît nu se admite să fie luat în seamă într-o scriere serioasă și obiectivă”.

18 august 1971

A recitit «Aspects des relations rosso-roumaines» și acum vine cu o recenzie severă:

„Regret sincer apariția ei. În afară de cîteva capitole juste, ca I, III, IV, IX, XII,

restul nu provoacă decît dezamăgire și amărăciune. Întreaga lucrare e dominată de paginile scrise de Mihai Korne (p. 243—264) și Gr. Filiti (p. 51—218).

Primul tinde să dovedească faptul că Dunărea nu le este de folos Sovietelor. Deci... (?) să cedeze României sudul și nordul Basarabiei, împreună cu centrul ei. Argumentarea e cu totul deplasată. Dovezile de inutilitate nu sunt valabile atît timp cît sunt considerentele strategice și de forță primară. Rezultă deci că argumentarea e puerilă, fiindcă autorul nu vede ceea ce ar trebui să vadă.

Pentru rezolvarea problemei Basarabiei autorul propune un referendum... Ce naivitate patentă! Și lipsă de viziune istorică! De două ori Basarabia a fost răpită fără plebiscit... Propunerea de plebiscit produce impresia de un scuipat în istorie și plo-coneală.

Vorbînd de cuceririle țariste, autorul le atribuie nevoilor Rusiei de autoapărare, pentru a crea din teritoriile cucerite «un boucher contre l'Occident». E o completă ignoranță istorică. Moscova și Petersburgul cucereau nu pentru apărare, ci pentru subjugare politică și exploatare economică a teritoriilor cucerite. Secolul al XIX-lea este «Secolul de Aur» al expansiunii rusești...

Răscoala din 1919 de la Hotin nu este prezentată lămurit ca o răscoală provocată de sovietici veniți de peste Nistru. E greșită afirmația că conducătorul răscoalei din 1924 de la Tatarbuniar, Nenin (pseudonim), e de origine basarabean... E Andrei Klișnikov născut în 1896 în gubernia Reazan, de origine velicorus. Printre conducătorii răscoalei nu găsim nici un basarabean.

12 iunie 1975

După ce scrie de un studiu nou al lui, „Originea numelui Moldova — o ipoteză nouă”, continuă:

„Acum să-ți povestesc fapte pe care cred că nu le cunoști. După ce în 1944 s-a dezlănțuit o adevărată vînațoare a basarabenilor și a bucovinenilor, un adevărat calvar, a plecat în 1945 o delegație guvernamentală, în frunte cu Petre Groza, la Moscova. Acolo, delegația a fost primită de Stalin. La începutul convorbirii, Groza a adus la cunoștință lui Stalin că autoritățile sovietice insistă să plece în Basarabia și Bucovina toți basarabenii și bucovinenii aflați pe pămîntul României, deși toți aceștia sunt români. Stalin ar fi răspuns: «Da, e adevărat că Basarabia este în bună parte moldovenească. Dar nu se știe ce va fi; poate Basarabia se va întoarce la România sau poate România va veni la noi în URSS».

Aceasta confirmă pretențiile lui înainte de războiul ruso-german, să anexeze România întreagă. Hitler a respins-o, declarînd lui Molotov că garanțiile germane oferite României sunt valabile împotriva oarecui.

Stalin a cerut să fie introdusă în școli limba rusă, cîte 4 ore pe săptămînă; la obiecțiunea lui Groza că nu avem cadre și învățători, Stalin s-a gîndit puțin și i-a spus: «Vă lăsăm pe basarabeni și bucovineni pentru predarea limbei ruse».

21 februarie 1975

„Am publicat la München, în *Südöst vorschungen*, un studiu despre un principe lituanian și domn al Moldovei între 1374—1379: «Die Herrschaft des Litauschen Fürsten Jurig Korjat der Moldau, 1374—1379», Band XXXII, 1973.

Afară de aceasta, avînd în vedere că peste trei luni împlinesc vîrsta de 90 de ani, directorul revistei vrea să-mi consacre un articol”.

16 martie 1976

„La 10 martie am împlinit 90 de ani... o etapă însemnată în viață. Am cules felicitări din partea Institutului Sud-Est European și a Institutului de Științe Sociale și Politice. E curios că mă consideră istoric al evului mediu «românesc». Nici un cuvînt de istoria contemporană a Basarabiei și a României. Aceasta înseamnă că influența ruso-sovietică dăinuiește încă pînă în prezent.

Voi mai trimite «Memoriul» meu în sîrtețitate revistelor, iar la noi pe la biblioteci”.

Alcătuitor:
Ion Cepoi (S.U.A.)

PLAI NATAL

Dan Haidarlî

MATERIALE DOCUMENTARE ÎN AJUTOR
CERCETĂTORILOR ISTORIEI SATELOR
ȘI ORĂSELOR DIN MOLDOVA (XIII)

Primele informații documentare referitoare la localitățile de pe teritoriul Republicii Moldova, menționate în actele istorice din anii 1384—1625

	Localitatea	Anul	Consemnări	Izvorul
1	2	3	4	5
818.	Seliște sub Poroseci, te lângă Pașcani, r. Criu leni.	1495(7003) martie 13	Ștefan cel Mare-Vodă întărește seliștea lui Cozma Pașco.	DIRA, veac. XV, vol. II, p. 240.
819.	Seliștea Tatarcanilor (pro- babil Tătăreșeni), r. Leova.	1528(7036) martie 15	Petru Rareș-Vodă în- țărăște seliștea nepo- ților lui Sin vistier.	DIRA, veac. XVI, vol. I, p. 266.
820.	Seliștea Tătărească, rască, (Visterniceni) pe Bîc, lângă or. Chișinău	1436(6944) iulie 17	Ilie-Vodă și Ștefan- Vodă întăresc seliștea lui Oancea logofăt.	DRHA, vol. I, p. 219 și DIRA veac. XIV—XV, vol. I, p. 131.
821.	Seliștea Tătărească, (proba- bil Tătărești) (Săliștea Tă- tărească), seliște pe Pîrîul Grecului, ț. Chigheci, r. Ca- hul.	1502(7010)	Menționată lângă un loc pustiu.	DIRA, veac. XVI, vol. I, p. 5 și DRHA, vol. III, p. 499.
	* Semeșcaini, vezi: Samașcani, sat, r. Șoldănești.			
	* Semcăuți, vezi: Sincăuți, sat, r. Briceni.			
822.	Sencăuți, seliște pe Ciu- hur, la gura Ostriței, lângă Ruseni, ț. Iași, r. Edineț.	1610(7118) ianuarie 24	Constantin Movilă- Vodă întărește seliș- tea fiilor lui Simion Rusinovschi.	DIRA, veac. XVII, vol. II, p. 275.
	* Sepoteni, vezi: Săpoteni, sat, r. Călărași.			
	* Sfetcăuți, vezi: Svici- cauți, sat, r. Edineț.			
823.	Sidavsca (probabil fos- tul Jidavca), sat, r. Rezina.	1616(7125) octombrie 2	Radu Mihnea-Vodă în- țărăște satul lui Bo- tăș ș. a.	DIRA, veac. XVII, vol. IV, p. 52.
824.	Silea (unde a fost ~), sat pe Chigheci, r. Leo- va sau Cantemir.	1558(7066) aprilie 14	Neidentificat.	DIRA, veac. XVI, vol. II, p. 114.
825.	Simion (Simeon, unde este cneaz ~), sat sub Caragine, la obîrșia Do- brușei, r. Rezina.	1437(6945) decembrie 20	Ilie-Vodă și Ștefan- Vodă întăresc satul lui Mihail de la Dorohoi.	DIRA, veac. XIV—XV, vol. I, p. 147 și DRHA, vol. I, p. 247.
826.	Sin (unde a fost casa lui ~) sat lângă Mirse- știi pe Chigheci, r. Leo- va sau Cantemir. Vezi și: Mursești.	1528(7036) martie 15	Petru Rareș-Vodă în- țărăște satul lui Onul ș. a.	DIRA, veac. XVI, vol. I, p. 266.
827.	Sinașeuți (Sinișeuți, unde a fost Zlătariul vataman, Cinișeuți), sat pe Nistru, r. Rezina.	1495(7003) ianuarie 24	Ștefan cel Mare-Vodă întărește satul nepo- ților lui Sima Rugină.	DRHA, vol. III, p. 319.

1	2	3	4	5
		1495(7003) februarie 5	Ștefan cel Mare-Vodă întărește satul boie- rului Toader pisar.	MEF, vol. II, p. 207, 211.
828. Sincăuți (Sencăuți, Săn- căuți), sat strămutat, pe Vilia, ț. Hotin, r. Bri- ceni.	1587(7095) martie 5		Menționat drept baș- tină a lui Liciul.	DIRA, veac. XVI, vol. III. p. 340.
* Sinești, vezi: Sânești, sat, r. Ungheni.				
* Singerei, vezi: Sângerei, or. Singerei.				
* Singureni, vezi: Sangu- reni, sat, r. Cahul.				
* Sipoteni, vezi: Săpoteni, sat, r. Hincești.				
829. Siuricicani (Suruceni, 1528(7036) Siuriceni), sat pe Siu- rici, r. Ialoveni.	martie 17		Petru Rareș-Vodă în- tărește satul lui Luca Siurici ș. a.	DIRA, veac. XVI, vol. I, p. 270—271 și MEF vol. II, p. 258—261.
830. Slobozia lui Parea, sat /1606/ pe Răut, r. Telenеști.	martie 26		Menționat în hotar cu Brînzenii.	DIRA, veac, XVII, vol. II, p. 17.
* Slobozia Voroncova, vezi: Voroncăuți, sat, r. Soroca.				
831. Slujnicele, sat, ț. Orhei, probabil r. Telenеști.	1589(7097) iulie 4		Petru Șchiopul-Vodă întărește vătavilor Donici și Pistruiul parte din sat.	MEF, vol. I, p. 144—145.
* Sobani, vezi: Cornești, sat, r. Strășeni.				
832. Soci, sat, ț. Iași, r. Fă- lești.	/1620 septem- brie 1 1621 au- gust 31/ (7129)	Alexandru Ilieș-Vodă întărește satul lui Ionașcu și Grigorie Ghenghea.		DIRA, veac. XVII, vol. IV, p. 497.
833. Soci, sat lângă Bujor, ț. Lăpușna, r. Hincești.	1489(6997) ianuarie 9		Menționat în hotar cu Petricani.	DIRA, veac. XV, vol. II, p. 103., și DRHA, vol. III, p. 84.
834. Socolul (Socola), sat pe Nistru, ț. Soroca, r. Șol- dănești.	1586(7094) martie 11		Petru Șchiopul-Vodă întărește satul lui An- drei logofăt.	DIRA, veac. XVI, vol. III, p. 308—309.
835. Solceni (Șolceni, Șol- cani), sat, ț. Șoroca, r. Soroca.	1588(7096) ianuarie 3		Menționat în hotar cu Fintina Caprei (Șep- tilici).	DIRA, veac. XVI, vol. III, p. 370.
836. Soloneț (Soloneț-Roșie- tici), sat pe Răut, ț. So- roca, r. Florești.	1588(7096) august 20		Menționat în hotar cu Zavedenii și Bobenii.	DIRA, veac. XVI, vol. III, p. 393.
837. Soltan (Sultana), sat pe Bic, la gura Vișnovău- lui, lângă Singera, r. Anenii Noi.	1485(6993) iunie 8		Menționat în hotar cu satul Marașa.	DIRA, veac. XV, vol. II, p. 318 și DRHA, vol. II, p. 460.
838. Soltănești (Șoltănești), sat ț. Iași, r. Nisporeni.	1452(6960) septembrie 10		Alexandru cel Bătrîn- Vodă întărește satul lui Ignat postelnic.	DIRA, veac. XIV—XV, vol. I, p. 251.
839. Solunceni, sat pe Căi- nar, r. Drochia.	/1619/ septem- brie 2		Gaspar Grațiani-Vodă întărește satul lui Ghidion.	DIRA, veac. XVII, vol. IV, p. 399.

1	2	3	4	5
840.	Soroca , cetate și tirg, în or. Soroca. Azi or. Soroca.	1470(6978) septembrie 25	Menționat satul Drăgănești din ținutul Sorociei.	DRHA, vol. II, p. 434—435.
		1470(6978) noiembrie 23	Menționat Albul, pîrcălab de cetate.	DRHA, vol. II, p. 443.
841.	Stancouți (unde e așezat satul Stanco, Stancovți, Stăncăuți, Șapte-Bani, probabil Mînzătești), sat la Prut, la Derenice, r. Rîșcani.	1429(6937) iunie 3	Alexandru cel Bun Vodă întărește satul fiilor lui Ivan vornic.	DIRA, veac. XIV—XV, vol. I, p. 83.
842.	Stanciul (unde este ~), sat pe Nirnova, lingă Soltănești, r. Nisporeni.	/1425—1426/ decembrie 28	Alexandru cel Bun Vodă dăruiește satul fiilor lui Ștefan Stravici.	DIRA, veac. XIV—XV, vol. I, p. 54 și DRHA, vol. I, p. 90.
*	Stanco (unde a întemeiat sat ~), vezi: Stancouți , sat, r. Rîșcani.			
843.	Stancuț (unde este ~), sat pe Nirnova, lingă Boldurești, r. Nisporeni.	/1425—1426/ decembrie 28	Alexandru cel Bun Vodă dăruiește satul fiilor lui Ștefan Stravici.	DIRA veac. XIV—XV, vol. I, p. 54 și DRHA, vol. I, p. 90
844.	Stăilă (unde a fost jude ~), sat pe Lăpușna, lingă Cirstești, r. Nisporeni.	/1430—1431/ aprilie 10	Alexandru cel Bun Vodă întărește satul lui Vlad Adiș.	DIRA, veac. XIV—XV, vol. I, p. 79 și DRHA, vol. I, p. 145.
845.	Stăneni , sat, ț. Soroca, probabil r. Drochia.	/1619/ septembrie 2	Gașpar Grațiani-Vodă întărește satul lui Ghidion.	DIRA, veac. XVII, vol. IV, p. 399.
846.	Stănești , sat lingă Horești, r. Hîncești.	1623(7131) iulie 19	Menționat drept baștină a lui Laur.	DIRA, veac. XVII, vol. V, p. 237.
847.	Stîna lui Cheptine , sat pe Dubovăți, lingă Hîjdieni, r. Glodeni.	/1606—1607/ iulie 27	Simeon Movilă-Vodă întărește satul lui Dragan diacul și Gheorghe Pitărescul.	DIRA, veac. XVII, vol. II, p. 54.
848.	Stîna lui Costin , sat pe Dubovăț, lingă Hîjdieni, r. Glodeni.	/1606—1607/ iulie 27	—”—	DIRA, veac. XVII, vol. II, p. 54.
849.	Stânca (la Capătul Stîncii), sat, pe Răut mai sus de Vadul Pietrei, lingă Pohorniceni (probabil lingă Brînzani), r. Telenești.	1437(6945) decembrie 20	Ilie-Vodă și Ștefan-Vodă întăresc satul lui Mihail de la Dorohoi.	DIRA, veac. XIV—XV, vol. I, p. 147 și DRHA, vol. I, p. 247.
850.	Stângăceni , sat în Druț, de pe Ciuhur, ț. Hotin, r. Edineț.	1612(7121) octombrie 8	Menționat drept baștină a lui Fedorașco.	DIRA, veac. XVII, vol. III, p. 103.
851.	Stîngăceni , sat pe Soloneț, azi în Pohrebeni, r. Orhei.	1572(7081) decembrie 20	Ioan cel Cumplit-Vodă întărește satul fiilor popii Ivan.	DIRA, veac. XVI, vol. III, p. 10—11.
852.	Stârceani , sat pe Răut, ț. Soroca, r. Florești.	1588(7096) august 20	Menționat lingă un loc de sat.	DIRA, veac. XVI, vol. III, p. 394.
853.	Stefula , sat, ț. Orhei, r. Orhei.	1430(6938) martie 23	Menționat în hotar cu Biești, Giugureni și Hăjdieni.	DIRA, veac. XIV—XV, vol. I, p. 412.

1	2	3	4	5
854.	Stelunova , seliște, probabil lângă Leova, r. Leova.	1452(69060) septembrie 10	Alexandru cel Bătrîn-Vodă întărește satul lui Ignat postelnic.	DIRA, veac. XIV—XV, vol. I. p. 251.
855.	S<(t)epan (unde este vatană ~), sat, la obârșia Medvejei, lângă Medveja, r. Briceni.	1429(6937) iunie 19	Alexandru cel Bun-Vodă întărește satul lui Dan Uncleat.	DRHA, vol. I, p. 137.
856.	Stepan Răstop (unde a fost ~, Hirova), sat la Chengaci pe Vatrice, ț. Orhei, r. Orhei.	1443(6951) mai 27	Ștefan-Vodă întărește satul lui Ghereiu.	DIRA, veac. XIV—XV, vol. I, p. 192.
857.	Stepănești , sat lângă Tartaul de Salce, ț. Chișineu, r. Cahul.	1533(7041) martie 8	Petru Rareș-Vodă întărește lui Ștefan pîrcălab de Orhei o parte din sat.	DIRA, veac. XVI, vol. I, p. 352.
*	Ștețcani, vezi: Știțcani , sat, r. Criuleni.			
858.	Stodolna , sat și seliște pe Nistru, mai sus de Mateuți, ț. Orhei, r. Rezina.	/1550/ aprilie 3	Iliaș Rareș-Vodă întărește satul lui Tatar.	DIRA, veac. XVI, vol. I, p. 592—593.
		1617(7125) martie 12	Radu Mihnea-Vodă întărește satul lui Gheorghe Siminicean, vornic de gloată.	DIRA, veac. XVII, vol. IV, p. 112.
859.	Stojișce , sat lângă Golăești, ț. Orhei, r. Criuleni.	1576(7084) iunie 28	Menționat în hotărâre cu Golăești.	MEF, vol. I, p. 92—93.
860.	Stolniceni , sat pe Gîrla Mare, ț. Iași, r. Ungheeni.	1598(7106) martie 20	Menționat drept baștină a lui Avram	DIRA, veac. XVI, vol. IV, p. 199.
861.	Străoani , sat, probabil lângă Ocnița, r. Ocnița.	1580(7089) septembrie 21	Neidentificat	DIRA, veac. XVI, vol. III, p. 148.
862.	Strășani , (Streșani, Strășeni) sat pe Bîc, ț. Lăpușna, r. Strășeni.	1554(7062) martie 20	Alexandru Lăpușneanu-Vodă întărește satul mării Pobrată.	DIRA, veac. XVI, vol. II, p. 53.
		1575(7083) iunie 2	Petru Șchiopul-Vodă întărește satul lui Zbiarea postelnic.	DIRA, veac. XVI, vol. III, p. 55.
863.	Strimbeni , sat, la Bujor, ț. Lăpușna, r. Hîncești.	1482(6990) august 10	Ștefan cel Mare-Vodă întărește satul lui Stan Hôrja.	DIRA, veac. XV, vol. II, p. 38 și DRHA, vol. II, p. 375.
864.	Stridza , sat pe Sărata, ț. Chișineu, r. Leova.	1598(7106) aprilie 10	Ieremia Movilă-Vodă întărește lui Cehan vataș jumătate din sat.	DIRA, veac. XVI, vol. IV, p. 205—206.
865.	Strijacouți , sat pe Nistru, lângă or. Soroca, r. Soroca.	1517(7025) ianuarie 17	Bogdan-Vodă alipește satul la ocolul cetății Soroca.	DIRA, veac. XVI, vol. I, p. 107.
866.	Sturdzăștii (Sturzauca), sat, r. Glodeni.	1617(712/5) aprilie 8	Radu Mihnea-Vodă întărește satul lui Ni-coară Prăjescul.	DIRA, veac. XVII, vol. IV, p. 136.
*	Sub Cetățuie, vezi: Horodiște , sat, r. Edineț.			
867.	Sucani , sat pe Prut, r. Ungheeni. Vezi și: Șocani .	1618(7126) martie 26	Menționat Vasile spătarul din sat.	DIRA, veac. XVII, vol. IV, p. 253.

1	2	3	4	5
868.	Suhana , sat(?), în hotarul iezărului Oreahov, ț. Chigheci, r. Cahul.	1520(7028) iulie	Menționat că Ștefan cel Tânăr-Vodă dăruiește m-rii Homor iezarul cu toate împrejurările.	DIRA, veac. XVI, vol. I, p. 165.
		1540(7048) noiembrie 30	Menționat în hotarul iezărului Oreahov.	DIRA, veac. XVI, vol. I, p. 402.
869.	Suleanica , sat lângă Minceni, ț. Orhei, r. Rezina.	1604(7112) februarie 25	Menționat în hotar cu Mincenii.	MEF, vol. I, p. 200—201.
870.	Sulenii (Sulenii, probabil Susleni), loc pustiu și sat pe Voloca, ț. Orhei, r. Orhei.	1587(7096) septembrie 6	Petru Șchiopul-Vodă întărește locul lui Țigan ș. a.	DIRA, veac. XVI, vol. III, p. 366—367.
	* Sultana, vezi: Soltan , sat, r. Anenii Noi.			
	* Suruceni, vezi: Siuricieni , sat, r. Ialoveni.			
	* Suseni, vezi: Sulenii , sat, r. Orhei.			
871.	Sverjea , sat lângă Samașcani, r. Șoldănești.	1614(7123) noiembrie 1	Menționat Hanțul, pi-tărel din sat.	DIRA, veac. XVII, vol. III, p. 181.
872.	Svicicăuți (Sfetcăuți) sat pe Drabiște, azi cătun în Trinca, ț. Hotin, r. Edineț.	1575(7083) iulie 3	Petru Șchiopul-Vodă întărește satul urmașilor lui Luca Arbure.	DIRA, veac. XVI, vol. III, p. 55.
873.	Șalvira (Șalvirii Vechi), sat între Cubolta și Căinari, r. Drochia.	1470(6978) noiembrie 23	Ștefan cel Mare-Vodă întărește satul lui Eustrafie Rughi.	DRHA, vol. II, p. 441.
874.	Șandra (Șandru, unde este) sat, la Botne, lângă Rădenii Vechi sau Alexeevca, r. Ungheni.	1437(6945) octombrie 5	Ilie Vodă și Ștefan Vodă întărește satul m-rii Pobrata.	DIRA, veac. XIV—XV, vol. I, p. 146 și DRHA, vol. I, p. 245.
	* Șapte-Bani, vezi: Staucouți , sat, r. Rîșcani.			
875.	Șapteliceeni (Fântâna Caplei, Șeptelicieni, Șeptelici), sat, ț. Soroca, r. Soroca. Vezi și: Fîntîna Caplei.	1589(7097) ianuarie 3	Petru Șchiopul-Vodă întărește satul lui Șeptilici armaș.	DIRA, veac. XVI, vol. III, p. 412.
	* Șarpe (hotarul lui ~), vezi: Șerpeni , sat, r. Anenii Noi.			
	* Sărăuțai, vezi: Șirăuți , sat, r. Briceni.			
	* Șărbaca, vezi: Șerbaca , sat, r. Rîșcani.			
	* Șărcani, vezi: Șircani , sat, r. Orhei.			
876.	Șcheia (Șchei), sat la Prut, la gura Frumoasei, lângă Cahul, r. Cahul.	1502(7010) iulie 2	Ștefan cel Mare-Vodă dăruiește satul m-rii Putna.	DIRA, veac. XVI, vol. I, p. 25 și DRHA, vol. III, p. 502
877.	Șeapca (Șipca, numit și Glăvănești), sat pe Nistru, ț. Soroca, r. Șoldănești.	1471(6979) iulie 7	Menționat în hotar cu Poiana.	DIRA, veac. XIV—XV, vol. I, p. 427 și DRHA, vol. II, p. 448.
878.	Șendreni , sat, r. Nisporeni, vezi și: Igleduiești .	/1601—1602/ (7110)	Ieremia Movilă-Vodă întărește lui Romșa vătav parte din sat.	MEF, vol. I p. 170, 173.

1	2	3	4	5
	* Șepelăuți (satul Șepe-lăuților), vezi: Cepelăuți, sat, r. Ocnița. * Șepteliceani, vezi: Șapte-liceni, sat, r. Soroca.			
879.	Șerbaca (Șărbaca), sat la Prut, r. Rîșcani.	1492(7000) martie 8	Menționat că Matei diacul schimbă jumătate din sat pe părți din satul Durnești.	MEF, vol. 1 p. 20—21.
		/1495—1503/	Ștefan cel Mare-Vodă întărește Niagsei și Mușei jumătate din sat.	DIRA, veac. XV, vol. II, p. 208 și DRHA, vol. III, p. 406.
880.	Șerbaca (Șerbauca), sat și seliște pe Ciuluc, la Cobac, lângă Copăceni, r. Sîngerei.	1540(7048) mai 1	Ștefan Lăcustă-Vodă întărește satul lui Ni-coară sulger.	DIRA, veac. XVI, vol. I, p. 396—397.
881.	Șerbineț (Șărbineț), sat, Ț. Hotin, r. Ocnița sau Edineț.	1603(7111) martie 8	Menționat drept baștină a Odochiei, fata Măricăi Prodăneșei.	MEF, vol. I p. 191, 193.
882.	Șerpeni (hotarul lui Șarpe), sat pe Nistru, r. Anenii Noi.	1517(7025) decembrie 15	Menționat în hotar cu Fîntîna Mare pe Bîc.	DIRA, veac. XVI, vol. I, p. 112.
883.	Șinișeuți (Sinașeuți, Ci-nișeuți), sat pe Nistru, r. Rezina.	1495(7003) ianuarie 24	Ștefan cel Mare-Vodă întărește satul lui Toader pisar.	DIRA, veac. XV, vol. II, p. 234.
		1495(7003) februarie 5	—”—	DIRA, veac. XV, vol. II, p. 238
	* Șipca, vezi: Șeapca, sat, r. Șoldănești. * Șipoteni, vezi: Săpoteni, sat, r. Hîncești.			
884.	Șirăuți (Șărăuți, Șeră-uți), sat pe Prut, Ț. Hotin, r. Briceni.	1570(7078) martie 31	Bogdan Lăpușneanu-Vodă întărește satul lui Gheorghe postel-nic.	DIRA, veac. XVI, vol. II, p. 222.
885.	Șircani (Jărcani, Șar-cani), sat, Ț. Orhei, r. Orhei.	1430(6938) martie 23	Menționat în hotar cu Biești, Giugureni și Hăjdieni.	DIRA, veac. XIV—XV, vol. I, p. 412.
886.	Șișcani (ce s-a numit Pietroasa), sat pe Valea Budăului, r. Nisporeni.	1590(7098) ianuarie 11	Petru Șchiopul-Vodă întărește lui Ion par-te din sat.	DIRA, veac. XVI, vol. III, p. 449.
887.	Șocani, sat pe Prut, în Zăgarancea, r. Ungheni.	<1619 după aprilie 11 — 1620 septem-brie>	Gașpar Grațiani-Vodă întărește lui Eremia, vornic de gloată ju-mătate din sat.	DIRA, veac. XVII, vol. IV, p. 316.
	* Șolceni, vezi: Solceni, sat, r. Soroca. * Șoltănești, vezi: Soltă-nești, sat, r. Nisporeni.			
888.	Șoricari, sat, probabil lângă Ruseni, Ț. Hotin, r. Edineț.	1622(7131) decembrie 20	Ștefan Tomșa-Vodă întărește satul lui Ionașcu Jora armaș.	DIRA, veac. XVII, vol. V, p. 175.
889.	Ștefan Negru (unde a fost ~), sat pe Prut, probabil r. Leova.	1554(7062) aprilie 30	Alexandru Lăpușnea-nu-Vodă întărește sa-tul lui Petrea ș. a.	DIRA, veac. XVI, vol. II, p. 61.
890.	Ștefan Răstop, sat la Vățice, inclus în Hiro-va, r. Orhei.	1443(6951) mai 27	Ștefan-Vodă dăruieș-te satul lui Gherei.	DIRA, veac. XIV—XV, vol. I, p. 192.

1	2	3	4	5
891.	Știțcani (Stețcani), sat, ț. Orhei, r. Criuleni.	1501(7009) iulie	Menționat în hotar cu satul Iașnovăț.	DRHA, vol. III, p. 556.
892.	Știuca (la ~, azi or. Bălți), loc la Gura Bălții, pe Răut, ț. Soroca.	1588(7096) august 20	Menționat în hotar cu ocolul Zăvedeni.	DIRA, veac. XVI, vol. III, p. 394.
893.	Tabăra , sat pe Nistru, lângă Poiana și Orcidar, ț. Soroca, r. Șoldănești.	1471(6979) iulie 7	Menționat în hotar cu Poiana.	DIRA, veac. XIV—XV, vol. I, p. 427.
894.	Tador , sat la Ciuhur și Racovăț, lângă Rotunda, r. Edineț.	1431(6939) iunie 15	Menționat în hotar cu Cozareuți.	DIRA, veac. XVI—XV, vol. I, p. 93.
895.	Tarasova (Tărasova, Teleşeuca, Tereșeuți), sat pe Nistru, ț. Soroca, r. Rezina.	1437(6945) decembrie 20	Ilie-Vodă și Ștefan-Vodă întărește satul lui Mihail de la Dorohei.	DIRA, veac. XIV—XV, vol. I, p. 147.
* Tatarcani, vezi: Seliște Tatarcanilor , r. Leova.				
Tatarovca Veche, sat, vezi: Tătăreuca , sat, r. Dondușeni.				
896.	Tăbăniști , sat, ț. Lăpușna, probabil lângă Leova, r. Leova.	1617(7125) aprilie 16	Radu Mihnea-Vodă întărește lui Nistor Ureche, mare vornic, partea lui de sat.	DIRA, veac. XVI, vol. IV, p. 145.
897.	Tăistreni , (Teistreni), sat pe Cabolta, ț. Soroca, r. Sîngerei.	1599(7108) decembrie 17	Ierimia Movilă-Vodă întărește satul m-rii Voroneț.	DIRA, veac. XVI, vol. IV, p. 275 și MEF, vol. II, p. 379—380.
898.	Tălăești , sat pe Călmățui, sub Movila cea Mare, r. Hîncești.	/1606 septembrie 1 — 1607 august 31/ (7115)	Simion Movilă-Vodă întărește satului un heleșteu pe Călmățui.	DIRA, veac. XVII, vol. II, p. 63.
899.	Tămăoani , sat pe Prut, lângă iezorul Beleul, r. Vulcănești.	1606(7115) septembrie 14	Menționat în hotar cu iezorul Beleul.	DIRA, veac. XVII, vol. II, p. 65.
* Tărasova, vezi: Tarasova , sat, r. Rezina.				
900.	Tărbujeni , (Trebujeni), sat pe Răut, ț. Orhei, r. Orhei.	/1617—1618/ iulie 20	Aslan, pîrcălab de Orhei, alege hotarele satului.	DIRA, veac. XVII, vol. IV, p. 196.
* Tărbujeni, vezi: Trăbujeni , sat, r. Edineț.				
* Tărceție, Târceței, vezi: Târșiței , sat, r. Telenești.				
* Tătărășani, vezi: Seliște Tatarcanilor , r. Leova.				
901.	Tătărăști , sat, r. Strășeni.	1528(7036) martie 1	Menționat în hotar cu Tutovinești.	DIRA, veac. XVI, vol. I, p. 249.
902.	Tătăreani , sat pe Prut, lângă iezerele Brateș și Dadov, ț. Chigheci, r. Vulcănești.	1552(7060) aprilie 29	Ștefan Rareș-Vodă dăruiește satul m-rii Tazlău.	DIRA, veac. XVI, vol. II, p. 26—27.
* Tătărăști, vezi și: Seliște Tătărească , r. Cahul.				

1	2	3	4	5
903.	Tătăreuca (Tatarovca Veche); sat, ț. Soroca, r. Dondușeni.	1470(6978) noiembrie 23	Menționat în hotar cu Samaleuca Mică și Teleșeuca.	DRHA, vol. II, p. 442.
904.	Tăuri (Taurile, probabil Teura — Căzănești), sat, r. Telenești.	1570(7078) februarie 9	Bogdan Lăpușneanu-Vodă întărește lui Condrea ș. a. parte din sat.	DIRA, veac. XVI, vol. II, p. 217.
*	Târgul Săratei, vezi: Sărata, târg, r. Leova.			
905.	Târnauca (Târnovca), sat, (?), lângă Ulmi, r. Ialoveni	1545(7053)	Menționat în hotar cu m-reă Căpriana.	DIRA, veac. XVI, vol. I, p. 606.
906.	Târnauca (Târnovca), sat între Răut și Cobolța, ț. Soroca, r. Dondușeni.	1599(7108) decembrie 17	Ierimia Movilă-Vodă întărește satul m-rii Voroneț.	DIRA, veac. XVI, vol. IV, p. 275.
907.	Târșiței (Târceție, Târçiței) sat pe Dobrușa, ț. Orhei, r. Telenești.	1604(7112) mai 20	Ierimia Movilă-Vodă întărește lui Apostol ceașnic și rudelor sale jumătate din sat.	DIRA, veac. XVII, vol. I, p. 153.
908.	Telenești (Telinești), sat pe Prut, lângă Miclăușeni, r. Fălești.	1598(7106) martie 20	Menționat drept baștină a lui popa Măciucă.	DIRA, veac. XVI, vol. IV, p. 199.
909.	Telenești (Telinești), sat, ț. Orhei, r. Telenești.	1611(7119) martie 27	Menționat drept baștină a lui Biarculcă.	DIRA, veac. XVII, vol. III, p. 14.
910.	Teleșeu , sat, r. Orhei.	1436(6944) mai 4	Ilieș-Vodă și Ștefan-Vodă dăruiesc satul lui Duma Uranie.	DIRA, veac. XIV—XV, vol. I, p. 124.
911.	Teleșeuca , (Tilișeuca), sat pe Nistru, r. Dondușeni.	1463(6971)	Menționat în hotar cu Samaleuca.	DRHA, vol. II, p. 424.
		1494(7002) martie 18	Ștefan cel Mare-Vodă întărește satul lui Sema Gureș.	DRHA, vol. III, p. 536.
912.	Telița , sat pe Nistru, r. Orhei, r. Aneni Noi.	1616(7124) februarie 2	Păscălina Stroici dăruiește satul m-rii Sf. Sava.	DIRA, veac. XVII, vol. IV, p. 3.
913.	Temileuți (Temeleuți), ocină la Bîc, ț. Orhei, r. Călărași.	<1619—1620> aprilie 5	Menționat în hotar cu Căbăești.	MEF. vol. I, p. 346, 349.
*	Tereșeuți, vezi: Tarasova, sat, r. Rezina.			
914.	Tescani (Teșcani, Tețcani, ce s-a numit Ilișeuți), sat pe Prut la gura Viliei Seci, r. Bricenii.	1577(7085) februarie 6	Petru Șchiopul-Vodă întărește lui Jurja viștier și Matei vameș jumătate din sat.	DIRA, veac. XVI, vol. III, p. 81.
915.	Tighina (Teghina), cetate și târg, azi or. Tighina.	1452(6960) februarie 24	Menționată cîrmuire la cetate.	DIRA, veac. XIV—XV, vol. I, p. 249 și DRHA, vol. II, p. 20.
		1453(6961) aprilie 5	Menționat Cristea, pîrcălăb de cetate.	DIRA, veac. XIV—XV, vol. I, p. 417.
916.	Tigomir (seliștea lui~), seliște, între Bîc și Sădova, r. Călărași.	1420(6928) aprilie 25	Menționat în hotar cu satele, care sînt pe Bîcovăț.	DRHA, vol. I, p. 68.

1	2	3	4	5
917.	Tinaștil (probabil în loc de Tigănești), sat pe Bîcovăț, Sadova, r. Călărași.	1420(6928) aprilie 25	Alexandru cel Bun-Vodă dăruiește satul lui Vena vornic.	DIRA, veac. XIV—XV, vol. I, p. 41.
918.	Toader Ologul (unde a fost~), seliște pe Cogălnic, la gura Cogălnicelului, probabil lângă Gura Galbenă, r. Cîmișlia.	1598(7106) aprilie 10	Ierimia Movilă-Vodă întărește seliștea lui Cehan vataf.	DIRA, veac. XVI, vol. IV, p. 205—206.
919.	Tociani (Hotarul lui Limbădulce, Tocieni), sat la Prut, r. Cantemir.	1489(6997) martie 13	Menționat în hotar cu Țîrgul Săratei.	DIRA, veac. XV, vol. II, p. 109.
920.	Tohatin , (Togatin), sat, r. Criuleni.	1517(7025) decembrie 15	Menționat în hotar cu Fîntina Mare.	DIRA, veac. XVI, vol. I, p. 112.
921.	Tomești , sat la Maluri, la Prut, lângă Tartaul de Salcea, r. Cahul.	1529(7037) martie 16	Petru Rareș-Vodă întărește satul lui Pîrvu ș. a.	DIRA, veac. XVI, vol. I, p. 305.
922.	Toporeștii Vechi (Toporul), sat pe Lăpușna, unit cu Cărpineni, r. Hîncești. Vezi și Birălădești.	1493(7001) martie 3	Ștefan cel Mare-Vodă întărește lui Ștefco o parte din hotarul satului.	DIRA, veac. XV, vol. II, p. 187 și DRHA, vol. III, p. 237.
923.	Torontai (unde au fost ~), sat la Prut, cătun al satului Murgoceni, probabil r. Nisporeni.	1502(7010) februarie 17	Ștefan cel Mare-Vodă întărește satul nepoților lui Mihail gramatic.	DIRA, veac. XVI, vol. I, p. 7.
924.	Toxăbeni (Toxobeni), sat pe Prut, Ț. Iași, r. Fălești.	1598(7106) iunie 16	Menționat Mănăilă, vataf din ~.	DIRA, veac. XVI, vol. IV, p. 228.
925.	Trăbujeni (Tărbujeni, Tărbujeani, Trebujăni) sat pe Ciuhur, probabil lângă Terebna, Ț. Hotin r. Edineț.	1575(7083) iunie 3	Petru Șchiopul-Vodă împărțește satul urmașilor lui Luca Arbure.	DIRA, veac. XVI, vol. III, p. 55.
926.	Trăbujeni (Tarbujeni, Trebujeni, Trebujăni) sat pe Răul, Ț. Orhei, r. Orhei.	1591(7100) noiembrie 20	Egumenul m-rii Bistrița ieromonahul Gavriil vinde parte din sat.	MEF, vol. II, p. 354—355.
* Trebujăni, Trebujeni, vezi: Trăbujeni, sate.				
927.	Tribisauți (Tribișivții, Trebisăuți), sat pe Drabiște, Ț. Hotin, r. Briceni.	<1555(7053) martie 13>	Alexandru Lăpușneanu Vodă întărește popii Cozma parte din sat	DIRA, veac. XVI, vol. II, p. 67—68.
		1620(7128) aprilie 12	Gaspar Grațiani-Vodă întărește satul lui Costea Bucioc mare vornic	DIRA, veac. XVII, vol. IV, p. 444.
928.	Tricinți (Trincinți, probabil Trinca), sat, r. Edineț.	1517(7025) ianuarie 17.	Ștefan cel Mare-Vodă alipește satul la ocolul cetății Soroca.	DIRA, veac. XVI, vol. I, p. 107.
929.	Trifan (Trifănești), sat pe Căinari, Ț. Soroca, r. Florești.	1588(7096) august 20	Menționat în loc pustiu lângă sat.	DIRA, veac. XVI, vol. III, p. 394.
930.	Trifăuți , sat în ocolul Țîrgului Soroca, Ț. Soroca, r. Soroca.	1620(7128) aprilie 12	Gaspar Grațiani-Vodă întărește satul lui Ni-coară vornic.	DIRA, veac. XVII, vol. IV, p. 448.

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ

„ONISIFOR Ghibu — 110 ANI DE LA NAȘTERE“

Sesiunea științifică jubiliară, care a avut loc la 20 mai 1993 la Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Republicii Moldova, a fost dedicată unei personalități de prim rang în cultura și spiritualitatea românească din sec. al XX-lea — Onisifor Ghibu (1883—1972), de la a cărui naștere la finele lunii mai s-au împlinit 110 ani.

La sesiune au participat, cu un șir de comunicări interesante, cercetători din Republica Moldova și România. Lucrările sesiunii au fost deschise, printr-o emoționantă alocuțiune, de către academicianul Andrei Andrieș, președintele Academiei de Științe a Republicii Moldova, în care a fost evocată personalitatea, viața și activitatea marelui nostru înaintaș Onisifor Ghibu, om de cultură, savant și pedagog, înflăcărat luptător pentru drepturile naționale ale românilor din Transilvania, Basarabia și Transnistria.

Interesante comunicări au prezentat vicepreședintele A.Ș.M., acad. Haralambie Corbu — «Considerații privind personalitatea lui Onisifor Ghibu» — și Înalt Preasfințitul Mitropolit al Ardealului, membru titular al Academiei Române și membru de onoare al A.Ș.M. Antonie Plămădeală — «Onisifor Ghibu și problemele confesionale din Transilvania».

La sesiune au fost prezentate, de asemenea, un șir de alte comunicări privind cele mai diferite aspecte ale vieții și activității lui Onisifor Ghibu: «Onisifor Ghibu ca publicist în serviciul mării Uniri (prof. dr. Dumitru Preda, București); «Activitatea lui Onisifor Ghibu la Sibiu» (preot prof. dr. Mircea Păcurariu, Sibiu); «Istoria moldovenilor de peste Nistru în opera lui Onisifor Ghibu» (doctor în istorie, Nicolae Movileanu, Chișinău); «Personalitatea educatorului în concepția lui Onisifor Ghibu» (prof. dr. Ion Stanciu, București); «Istoria literaturii didactice românești în cercetările lui Onisifor Ghibu» (mem. cor. al A.Ș.M. Andrei Eșanu, Chișinău); «Funcțiile școlii transilvănene în viziunea lui Onisifor Ghibu» (prof. dr. Vasile Popeangă, Arad).

Deosebit de emoționante au fost și memoriile prezentate de dl profesor dr. Crișan Mircioiu din Cluj-Napoca «Onisifor Ghibu la marile adunări populare împotriva dictaturii de la Viena, Cluj, august 1940». Un frumos cuvânt despre omagiat a rostit Ion Ungureanu, ministrul culturii și cultelor al Moldovei. La lucrările sesiunii a participat dl profesor Octavian Ghibu (București), fiul omagiatului.

Sesiunea s-a bucurat de o numeroasă asistență, printre care menționăm prezența acad. Mihai Cimpoi, Președintele Uniunii Scriitorilor din Moldova, dl Nicolae Dabija, redactorul săptăminalului «Literatura și arta», dl academician Silviu Berejan, șeful Secției Umanistice a A.Ș.M., alți membri ai A.Ș.M., cercetători științifici de la Institutul de Istorie, de la alte institute ale A.Ș.M., precum și reprezentanți ai radioteleviziunii naționale, ai presei republicane și academice.

Au asistat reprezentanți ai președinției și Guvernului Republicii Moldova, precum și ai Ambasadei României la Chișinău: Mihail Rijoi, însărcinat cu afaceri ad-interim al României în Republica Moldova, și Ion Țăranu, consilier cultural.

Andrei Eșanu

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ JUBILIARĂ «DIMITRIE CANTEMIR ȘI EPOCA SA»

La 20 octombrie 1993 în sala de Ședințe a Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Republicii Moldova și-a desfășurat lucrările sesiunea științifică consacrată aniversării a 320-a de la nașterea marelui nostru savant Dimitrie Cantemir. Programul sesiunii a inclus o tematică destul de variată, referitoare la viața și activitatea ilustrului prinț, cât și la epoca în care el și-a desfășurat rodnică sa activitate științifică.

Sesiunea a debutat cu un cuvînt de deschidere pronunțat de academicianul Hara-lambie Corbu, vicepreședinte al Academiei de Științe a Moldovei.

Raportul de bază intitulat *Dimensiuni și orizonturi ale cunoașterii operei lui Dimitrie Cantemir* prezentat de dl. Andrei Eșanu, membru corespondent al A.Ș.M., a reprodus într-o formă de sinteză realizările istoriografiei contemporane și a trasat sarcinile principale ale cercetătorilor în editarea și studierea moștenirii cantemirene.

Dr. habilitat Demir Dragnev (Chișinău), în cadrul referatului *Epoca lui Dimitrie Cantemir — perioadă de răscruce în istoria Europei și Țărilor Române*, a elucidat situația politică internațională și viața politică internă a Țărilor Române la sfîrșitul sec. a XVII-lea—începutul sec. al XVIII-lea. În referat a fost prezentată o analiză amplă a programului politic, economic, social și ideologic de activitate a lui D. Cantemir, program care reieșea din caracterul epocii în care a activat renumitul savant.

În demersul științific *Dimitrie Cantemir și Sfîntul Augustin: continuitate estetică* dr. habilitat în filozofie Alexandru Babii (Chișinău) a relevat principalele repere ale esteticii cantemirene (problema frumosului) și interferența ei cu viziunile estetice ale Sfîntului Augustin.

Un grupaj de referate a fost consacrat analizei viziunii lui D. Cantemir asupra unor probleme actuale din istoria românilor. Dl. dr. Vladimir Potlog (Chișinău) în cadrul comunicării *Etnonimul „român” și derivatele lui la D. Cantemir* a prezentat aportul savantului nostru la elucidarea unității istorice de neam a românilor. Dr. Ion Chirtoagă (Chișinău) în referatul *Evoluția teritorială a noțiunilor de Bugiac—Basarabia în opera lui D. Cantemir: unele interpretări* a reținut atenția prin analiza evoluției administrative a patru districte basarabene descrise de D. Cantemir. În comunicare se constată că aceste districte s-au format în urma ruperii de la Țara Moldovei de către otomani a Chilieii, Cetății Albe (1484), Ismailului, Reniului (1622) și a cîmpiei din sud-estul țării numită ulterior stepa Bugiacului (1666). La istoria ace-luiași teritoriu se referă și comunicarea dlui dr. Nicolae Russev (Chișinău) *O interpretare arheologică a două pasaje din „Descrierea Moldovei” de D. Cantemir* în care, pe baza informațiilor din operele lui D. Cantemir și alte izvoare (inclusiv arheologice), este analizată problema datării, localizării și interpretării istorice a Valului lui Traian și a cetății medievale Tintul.

Dr. prof. Constantin Rezachevici (București) a făcut o trecere generală în revistă a semnificației operei lui D. Cantemir ca izvor istoric și a prezentat un referat intitulat *Dimitrie Cantemir și originea legendei despre asedierea Cetății Neamțului de către Ioan Sobieski (1691)* în care sînt analizate critic informațiile lui D. Cantemir referitoare la campania regelui polon în Moldova în anul 1691, precum și interpretările ulterioare ale acestor informații.

Importanța operei cantemirene în studierea unui șir de probleme controversate referitoare la raporturile moldo-otomane a fost relevată în referatul dr. Gheorghe Gonța și cercet. științific Vladimir Tcaci (Chișinău) *Dimitrie Cantemir și problema capitulațiilor*, precum și în comunicarea cercet. științific Dumitru Grama (Chișinău) *Statutul juridic al Moldovei în viziunea lui D. Cantemir*.

Dr. Pavel Cocărlă (Chișinău) în referatul *Țirgurile Moldovei medievale în viziunea lui D. Cantemir* a scos în lumină un șir de interpretări ale terminologiei folosite de D. Cantemir, referitoare la viața orășenească din Țara Moldovei.

Cercetătorul științific Dinu Paștarenco (Chișinău) în comunicarea *Domnia lui D. Cantemir în viziunea cronicarilor* a vorbit despre aprecierea negativă de către cronicari a acțiunii din 1711 a prințului moldovean.

O pagină puțin cunoscută, referitoare la viața și activitatea lui D. Cantemir în Rusia, restabilită după izvoare inedite din arhivele ruse, a fost prezentată de dr. Victor Țvircun (Chișinău) în referatul *Unele considerații privind activitatea lui D. Cantemir în Rusia*. Un deosebit interes prezintă informația despre relațiile lui Cantemir cu diplomația austriacă în vederea unui eventual război cu Imperiul otoman.

Unele informații suplimentare cu privire la stemele atribuite Cantemireștilor și restituite României de către Uniunea Sovietică au fost comunicate de către dr. prof. Alexandru Andronic (Iași). Doctorantul Mihai Pînzaru (Rădăuți) a reținut atenția prin prezentarea referatului *Unele noi date cu privire la harta Moldovei de D. Cantemir*.

În sfârșit, cercet. științific V. Bucarschi (Chișinău) a demonstrat asistenței originalul unui tablou din sec. al XVIII-lea, ce reprezintă o luptă dintre otomani și o armată europeană. După părerea autorului, acest unicat, ce se păstrează în fondurile Muzeului Național de Istorie a Moldovei, e consacrat Bătăliei de la Stănilești din 1711.

Referatele și comunicările prezentate au avut un caracter original și contribuie prin informații și noi interpretări științifice la valorificarea vastei moșteniri cantemirene.

Demir Dragnev

SUSȚINERI DE TEZE DE DOCTORAT

În vara anului 1993 și-a început activitatea Consiliul științific de conferire a gradelor științifice de doctor habilitat și doctor în istorie DN 07.93.42 pe lângă Institutul de Istorie al A.Ș.M., confirmat prin ordinul nr. 62 din 5 mai 1993 al Comisiei Superioare de Atestare a Republicii Moldova în următoarea componență: *Andrei Eșanu* (președinte) — doctor habilitat în istorie, membru corespondent al A.Ș.M., director al Institutului de Istorie al A.Ș.M., *Valentin Dergaciov* (vicepreședinte) — doctor habilitat în istorie, director al Institutului de Arheologie și Istorie Veche al A.Ș.M., *Nicolae Movileanu* (secretar științific) — doctor în istorie, cercetător științific superior, director adjunct al Institutului de Istorie al A.Ș.M., *Eugen Certan* — doctor habilitat în istorie, profesor la Universitatea Pedagogică „Ion Creangă” din Chișinău, *Demir Dragnev* — doctor habilitat în istorie, șef de secție la Institutul de Istorie al A.Ș.M., *Ion Niculiță* — doctor habilitat în istorie, profesor, decanul facultății de istorie a Universității de Stat din Moldova, *Gheorghe Platon* — doctor habilitat în istorie, membru corespondent al Academiei Române, profesor la Universitatea „A. I. Cuza” din Iași, *Gheorghe Rusnac* — doctor habilitat în istorie, profesor, rectorul Universității de Stat din Moldova, *Ion Țurcanu* — doctor în istorie, conferențiar, colaborator științific coordonator la Institutul de Istorie al A.Ș.M.

La ședințele Consiliului științific din iunie—iulie 1993 au fost aprobate pentru susținere tezele de doctorat elaborate de competitorii *Filip Caragea*, *Nina Petrovski*, teza de doctor habilitat în formă de referat științific (în baza lucrărilor publicate) pregătită de competitorul *Gheorghe Gonța*.

La 1 octombrie 1993, în cadrul Institutului de Istorie al A.Ș.M., a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *Relațiile ruso-franceze la finele anilor 70—80, sec. XVIII (aspectele economice și diplomatice)*, elaborată de *Filip Caragea*.

Lucrarea cuprinde două capitole: 1. Tendințele spre apropiere dintre Rusia și Franța la sfârșitul anilor 70—prima jumătate a anilor '80 ai sec. XVIII; 2. Aproximarea în continuare dintre Rusia și Franța în a doua jumătate a anilor '80 ai sec. XVIII.

În afara capitolelor menționate, lucrarea, însumând 187 p., mai cuprinde: *Introducere; Încheiere; Bibliografie*.

Conducător științific — Rudolf Engelgard, doctor habilitat în istorie, profesor.

Recenzenți oficiali: Stepanida Custreabova, doctor habilitat în istorie, profesor universitar; Boris Vizer, doctor habilitat în istorie, profesor universitar; Constantin Drahenberg, doctor în istorie, conferențiar.

Consiliul științific a hotărât în unanimitate să acorde lui Filip Caragea gradul științific de doctor în istorie.

In aceeași zi a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *Unirea Principatelor în istoriografia din România*, elaborată de Nina Petrovski.

Disertația cuprinde o *Introducere*, trei capitole: 1. Contemporanii Unirii. 2. Istoriografia de la sfârșitul sec. XIX și prima jumătate a sec. XX; 3. Istoriografia postbelică; *Bibliografie*.

Conducător științific — Eugeniu Certan, doctor habilitat în istorie, profesor universitar. *Recenzenți oficiali*: Andrei Galben, doctor habilitat în istorie, profesor universitar, Nicolae Tudoreanu, doctor habilitat în istorie, profesor universitar, Valentin Tomuleț, doctor în istorie, conferențiar universitar.

Consiliul științific a hotărât în unanimitate să acorde Ninei Petrovski gradul științific de doctor în istorie.

In ziua de 22 octombrie 1993 a avut loc, în cadrul Institutului de Istorie al A.S.M., susținerea publică a tezei de doctor habilitat în istorie în formă de referat științific (în baza lucrărilor științifice publicate) *Țara Moldovei în contextul politicii otomane: relațiile internaționale și mișcarea de eliberare (a doua jumătate a sec. al XV-lea—sec. al XVI-lea)* elaborată de Gheorghe Gonța.

Lucrarea generalizează cercetările de mai mulți ani ale competitorului în două direcții de investigație.

În cadrul primei direcții sînt cercetate relațiile internaționale și lupta pentru independență a Moldovei în contextul politicii otomane în a doua jumătate a sec. al XV-lea—anii '30 ai sec. al XVI-lea. Relațiile externe se examinează în funcție de evoluția dinamică a factorilor politici interni și externi. Sînt studiate și analizate cauzele care au dus la modificări în raporturile moldo-otomane către sfârșitul sec. al XV-lea, examinată situația internațională a Moldovei și obiectivele politicii otomane la nordul Dunării Inferioare, precum și evoluția relațiilor moldo-otomane după moartea lui Ștefan cel Mare.

Investigațiile realizate de competitor în această direcție aduc noi completări și aprecieri referitoare la politica externă a Moldovei în cadrul cronologic al tezei. Autorul conchide că domnii moldoveni în 1512—1538 au acceptat doar suzeranitatea formală a sultanului, Moldova continuînd să-și păstreze în această perioadă libertatea reală de a promova o politică externă proprie.

A doua direcție de investigație o constituie istoria politicii externe a Moldovei și mișcarea de eliberare după instaurarea dominației otomane la sfârșitul anilor '30 ai sec. al XVI-lea.

Investigațiile competitorului în totalitatea lor arată că după 1538 desfășurarea evenimentelor politice interne și externe, precum și mișcarea de eliberare în Moldova au loc în condiții specifice în comparație cu cele existente la etapele anterioare. Ca urmare, natura și direcțiile de dezvoltare a raporturilor internaționale au înrăutățit într-o măsură mult mai mare statutul politico-juridic al Moldovei și al spațiului carpato-danubian în general.

În urma analizei situației Moldovei după 1574 competitorul menționează pentru prima dată procesul de încheiere a perioadei de tranziție de la suzeranitatea formală la suzeranitatea reală și restrictivă otomană asupra Moldovei. Competitorul trage concluzia, conform căreia către sfârșitul sec. al XVI-lea în Moldova s-a constituit o tactică deosebită a marii boierimi, conform căreia dezvoltarea și propășirea țării este concepută în întărirea și lărgirea autonomiei de stat în cadrul regimului suzeranității reale și restrictive, iar eliberarea de sub dominația străină era concepută doar cu ajutorul marilor puteri europene protectoare.

Consultant științific — Demir Dragnev, doctor habilitat în istorie.

Recenzenți oficiali: Ioan Caproșu, doctor habilitat în istorie, profesor universitar, Andrei Galben, doctor habilitat în istorie, profesor universitar; Pavel Birnea, doctor habilitat în istorie.

Consiliul științific a hotărât în unanimitate să acorde lui Gheorghe Gonța gradul științific de doctor habilitat în istorie.

CUPRINS

STUDII

Țurcanu Ion. Unirea condiționată a Basarabiei cu România la 27 martie (9 aprilie) 1918.	3
Eremia Ion. Hătmânia domnilor Moldovei la est de Nistru (1681—1703)	20
Kus Ionaș (S.U.A.). Românii și minoritarii în Basarabia interbelică	29

Comunicări

Chirtoagă Ion. Unele categorii de țărani cu îndatoriri speciale din Moldova (până la fin. sec. al XVI-lea)	40
Burlacu Valeriu. Pregătirea cadrelor pentru instituțiile de cultură din R.S.S. Moldovenească în anii 1944—1950	45
Шувалов Петр (г. Санкт-Петербург). Проблемы истории и нумизматики Днестровско-Дунайских земель в VI в. (Проблема метода исследования)	49

Documentar

Варга Ион. Царизм и национальный вопрос накануне первой мировой войны	53
Anton Crihan în scrisori de la prieteni (alcătuitor Ion Cepoi, S.U.A.)	59

Plai natal

Haidarlî Dan. Materiale documentare în ajutor cercetătorilor istoriei satelor și orașelor din Moldova (XIII)	68
--	----

Viața științifică

Sesiunea științifică „Onisifor Ghibu — 110 ani de la naștere” (Andrei Eșanu)	77
Sesiunea științifică jubiliară „Dimitrie Cantemir și epoca sa” (Demir Dragnev)	78
Susțineri de teze de doctorat (Nicolae Movileanu)	79

44-93

25 b.

Indice 76965

ISSN 0256-3100 REVISTA DE ISTORIE A MOLDOVEI 1994 nr. 1. 1-30

CHIȘINĂU «ȘTIINȚA» 1994

Coli de tipar conv. 7,0. Coli editoriale 7,95. Tirajul 2227. Comanda 212. Prețul 25 b.
Întreprinderea editorial-poligrafică „Știința”, 277028, Chișinău, str. Academiei, 3
Adresa colegiului de redacție: 277004, Chișinău, str. 31 August, 82, tel. 23-33-14